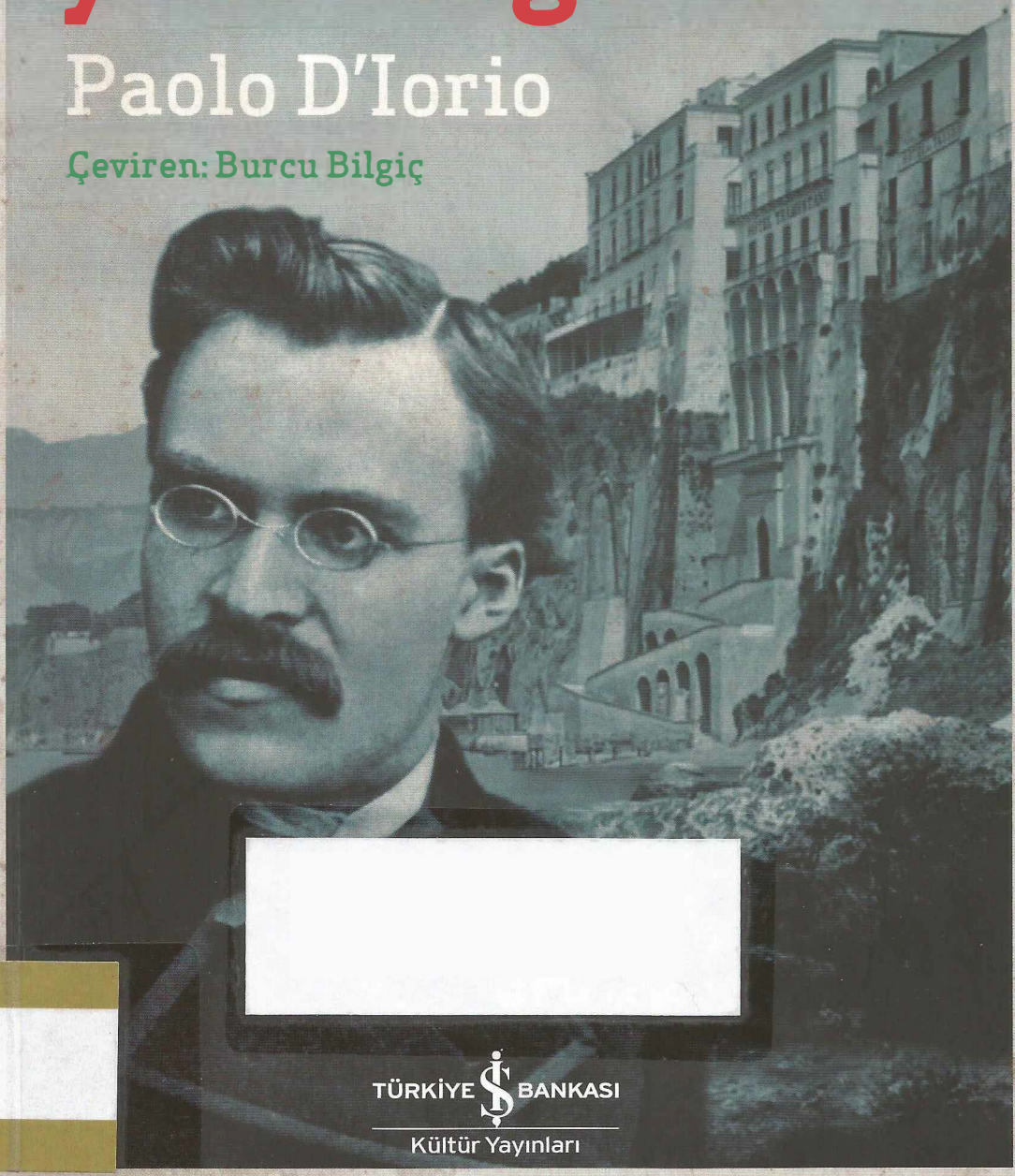
Nietzsche'nin Sorrento yolculuğu

Paolo D'Iorio

Çeviren: Burcu Bilgiç

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 3423

İNCELEME/ARAŞTIRMA

PAOLO D'IORIO
NIETZSCHE'NİN SORRENTO YOLCULUĞU

ÖZGÜN ADI
LE VOYAGE DE NIETZSCHE À SORRENTE

COPYRIGHT © CNRS EDITIONS 2012

FRANSIZCA ÖZGÜN METİNDEN ÇEVİREN
BURCU BİLGİÇ

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2013
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
DEVRİM ÇETİNKASAP

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ/DİZİN
HAMDİ SERKAN GÜNDÜZ

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: KASIM 2015, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-605-2

BASKI
KİTAP MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
DAVUTPAŞA CADDESİ NO: 123 KAT: 1
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 482 99 10
Sertifika No: 16053

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Paolo D'Iorio

Nietzsche'nin Sorrento Yolculuğu

Çeviren: Burcu Bilgiç

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Giriş 1

I
Güneye Doğru Seyahat 7
Vatansız Birinin Pasaportu 10
Mont-Cenis'den Gece Treni 13
Pisa'nın Develeri 21
Napoli: Güneyin İlk İlhamı 24

II
Villa Rubinacci'de "Eğitmenler Okulu" 27
Richard Wagner Sorrento'da 31
Özgür Tinler Manastırı 41
Rüyada Ölüleri Görmek 48

III
Denizkızı Toprağında Gezintiler 61
Napoli Karnavalı 62
Capri'de Mitras 65

IV
Sorrentiner Papiere 71
Rée-alizm ve Atomların Kimyasal Kombinasyonları 76
Rüyaların Mantığı 81
Sorrento'da Bir Epikurosçu 83
Afrika Arka Planlı Kutsal Müzik 85
Bilginin Güneşi ve Şeylerin Özü 87
Mutluluk Adaları 88

V

Cenova'nın Çanları ve Nietzsche'nin Epifanileri 101
Epifaniler 109
İnsanca Şeylerin Değeri 115
Çapraz Oluşumlar 122
Masumiyetin Gök Çanı 128
Zerdüşt'ün Gece Ezgisi 130
Çana Son Söz 139

VI

Torna a Surriento 141

Yayınlar, Kısaltmalar, Bibliyografya 145
Notlar 147
Referanslar 163
Dizin 169

Dedeme
(Ischia 1898- Versilia 1986)

"Kuzey için yeteri kadar gücüm yok: Bir kunduz misali titizlikle ve ihtiyatla çalışan kaba ve yüzeysel ruhlar hüküm sürüyor orada. Tüm gençliğimi onların arasında geçirdiğimi düşünüyorum da! İşte, Napoli'de kırmızısı ve grisiyle yaklaşan akşamı ilk defa gördüğümde beni ele geçiren duygu buydu: Ürperme duygusu, hayatıma yaşlı bir insan olarak başladığım için kendime acıma duygusu. Gözlerim doldu ve yine de son dakikada kurtarılmış olduğumu hissettim. Güneye yetecek kadar ruhum var."

Friedrich Nietzsche,
İnsanca, Pek İnsanca, ölümünden
sonra yayımlanan fragmanlar,
(1876-1879).

Giriş

Filozof Olmak

Nietzsche'nin Sorrento'ya yaptığı yolculuğu onun sadece yurtdışına, İtalya'ya yaptığı ilk büyük yolculuk değil ayrıca onun hayatından ve felsefesinin o sıradaki gelişiminden de ilk gerçek kopuşudur. 1876 yılında Nietzsche hem moral olarak hem de fiziksel olarak ağır acılar çekiyordu. Sağlığı bozulmuştu; ağır nevraljilerin sebep olduğu dayanılmaz migren ağrıları, onu haftada en az bir kez yatağa mahkûm ediyordu. Bu aynı zamanda entelektüel bir bilanço yapma zamanıydı. Basel'de 7 yıldır sahibi olduğu profesörlük kürsüsü ona ağır geliyordu ve 32 yaşına yeni bastığı sıralarda bu görevi çok genç yaşta hatta epey genç yaşta kabul ettiği için pişmanlık duyuyordu. Daha da kötüsü, Wagneryen propagandayla olan gönül bağının coşkusu, yerini yavaş yavaş hayal kırıklığına ve kuşkuya bırakmıştı.

4 yıl öncesinde Basel Üniversitesi'nin genç filoloji profesörü olarak yazdığı Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu isimli kitabında Yunan tragedyasının başlangıcı üzerine yapılmış bir araştırmadan yola çıkarak, sanat metafiziğini ve trajik efsanelerin yeniden doğmasını temel alan bir Alman kültürü reformu öneriyordu.

Schopenhauer felsefesi ve Wagneryen drama teorilerinden parçalarla filolojik sağlam hipotezlerin birleştirildiği bu düzenlemeye göre dünya, sadece estetik bir fenomen olarak kendini aklayabilirdi. Nietzsche'nin Ur-Eine (İlk-Bir) olarak adlandırdığı dünyanın özünü oluşturan metafizik ilke, aslında sonsuza kadar acı çeken bir ilkeydi; çünkü ilksel neşe ve acının bir karışımıydı. Bu iç çelişkiden kurtulmak için dünyanın güzel düşsel temsiller yaratmaya ihtiyacı vardı. Dünya, acıyı dindiren bu sanatsal temsillerin, acı ve azap çeken bir tanrının şiirsel yaratımı, devamlı bir çelişkinin yansımasıydı. İnsanlar bile, *Tragedyanın Doğuşu'na* göre, İlk-Bir'in temsilleriydi ve Yunan tragedyası veya Wagner dramasındaki gibi sanatsal imgeler ürettikleri zaman onlar da doğanın düşsel ve kurtarıcı dürtüsüne uyuyor ve onu güçlendiriyorlardı.[1] Estetik faaliyetin bu metafizik işlevi, toplum içinde doğanın ereklerini devam ettiren ve sosyal bağlılığı destekleyen mitlerin üreticisi olan sanatçıya ayrılan ayrıcalıklı konumu açıklıyordu: Mit olmadan "her kültür sağlıklı yaratıcı doğa gücünden yoksun kalır: Ancak mitlerle çevrili bir ufuk, tüm bir kültür hareketinin bütünlüğünü kurar."[2] Uyum içinde olmayan çoğul güçlerden oluşan modern dünyanın parçalanması karşısında, Nietzsche bu ilk kitabıyla, medeniyeti efsanenin ve metafiziğin cam fanusu içine koyarak ve onu drama yazarı müzisyenlere emanet ederek kurtarmaya çabalamıştı.[3]

Ağustos 1876'da gerçekleşen Wagnerci Bayreuth Festivali'nin, Alman kültürünü derinden yenileyen ve yeni bir medeniyetin doğuşuna sebep olan bir kültürel faaliyetin başlangıcı olması gerekiyordu. Nietzsche bu festivale çok büyük umutlar bağlamıştı, ama sonunda hayal kırıklığına uğradı; festivalin iç karartıcı ve yapmacık olduğuna kanaat getirdi.[4] Bu andan itibaren Nietzsche, Alman kültürünün Wagneryen mitlerle yenileneceği olasılığına inanmamaya başladı. Wagneryen evresine son verme, kendine, kendi felsefesine, kendi özgür düşüncesine geri dönme isteği ağır bastı: "Korku medeniyetin modern ufkunun eğretiliğine dikkat etmeye itti beni. Fanus içinde bir medeniyetin biraz da utanarak övgüsünü yapar olmuştum. Sonunda kendime geldim ve kendimi dünyanın denizine salıveriyorum."[5]

O sıralarda arkadaşı Malwida von Meysenbug Nietzsche'ye dinlenmesi için bir yıllığına Sorrento'ya gitmesini, kendi hayatından izne çıkıyormuş gibi yapıp düşünmesini önerir. Nietzsche teklifi hemen kabul eder. Hastalığının ve seyahatinin beklenmedik biçimde birlikte ilerlemesi sayesinde filozof yeniden düşünmeye başlar. Yolculuk onu eğitmenliğin gündelik zorunluluklarından uzaklaştırır, her günkü alışkanlıkları ve zayıflıklarından özgürleştirir, onu kuzeyin ikliminden kurtarır. Hastalığı onu dinlenmeye, *otium*'a, beklemeye ve sabretmeye "kısaca, düşünmek zorunluluğuna"[6] mecbur eder. Sorrento'da Nietzsche; Wagnerci dönemini reddeder, felsefe ve filoloji eğitiminden gelen kazanımları yeniden ele alarak kendini modern düşünceye, tarihe ve bilime açar. Sorrento'ya dair notlarda bu konuyla ilgili çok açık bir pasaj var: "Daha önceki eserlerimin okuyucularına kesin olarak ilan etmek istiyorum ki eserlerime hâkim olan metafizik-estetik tutumdan vazgeçiyorum: Bu tutumlar hoş ama savunulacak gibi değiller."[7]

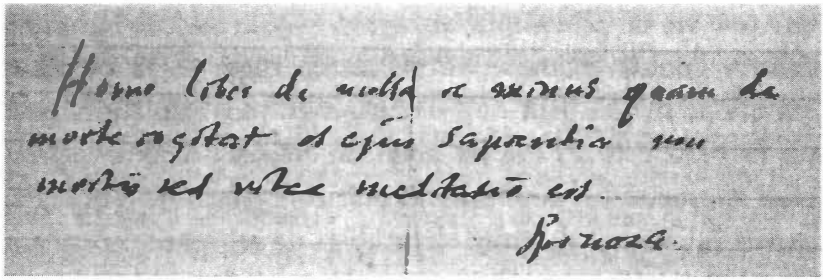
Aslında *Tragedyanın Doğuşu*'nu yazarken bile, orada çizdiği büyüleyici dünya vizyonunun kendisinin bile inanmadığı güzel bir yanılsama olduğunun farkındaydı. Gerçekten de Nietzsche'nin düşüncesinin ilk evresi, genç profesörün açıkça yazdıklarıyla kendi özel yazınına ve öğrencilerine emanet ettikleri arasındaki derin bölünmenin belirlediği bir evredir. Bu bölünme ancak Sorrento seyahatiyle, yani açıkça yazdıklarının dışında karanlıkta kalmış birçok düşüncesinin ani bir değişim izlenimi vererek ve en yakın arkadaşlarında dahi büyük sürpriz ve şaşkınlık uyandırarak bir anda gün yüzüne çıkmasıyla son bulur.

Düşüncesinde büyük bir dönüm noktası olan, Voltaire'e ithaf ettiği kitabı İnsanca, Pek İnsanca'nın büyük bölümünü Sorrento'da yazacaktır.[8] Bu kitap sayesinde Nietzsche, felsefesindeki metafizik ve Wagneryen evreyi aşacaktır; bu kitap yüzünden Wagneryen hareketin fikirlerine katılan arkadaşlarının neredeyse tümünü kaybedecektir: "Kısa süre sonra, şimdiye dek fikirlerimi beslemiş kişilerin yüz kızartıcı sayacağı fikirleri ifade etmek zorunda kalacağım; o zaman arkadaşlarım ve ilişkilerim bile çekingen ve korkak bir hal alacak. Bu kor ateşin de içinden geçmem gerekiyor.

Sonrasında kendime daha fazla ait olacağım"[9] diye yazmıştır gitmeden önce. 12 yıl sonra, *Ecce Homo*'nun İnsanca, Pek İnsanca'ya ayrılmış bölümünde, Nietzsche ruh halindeki bu radikal değişimi şöyle anlatacaktır:

> O sırada içimde açığa çıkıp kesinleşen şey, Wagner'le bozuşma falan değildi, -içgüdümün toptan sapıttığını fark etmiştim; tek tek yanılgılarım, Wagner olsun, Basel'de profesörlük olsun, hepsi bunun belirtileriydi yalnız. Kendime karşı bir *sabırsızlık* çöktü üstüme. Toparlanıp ayılmam için vakit gelmiş de geçiyordu bile. Bir an içinde, o güne dek vaktimi nasıl boşu boşuna harcadığım, ödevimle ölçülünce filolog yaşamımın nasıl işe yaramaz, nasıl gelişigüzel olduğu korkunç bir açıklıkla kafama dank etti. Bu *yanlış* alçakgönüllülüğümden utandım... Geride bıraktığım on yıl içinde düşüncemin beslenmesi hepten durmuştu; işe yarar yeni hiçbir şey öğrenmemiş, bilgiçliğin toz tutmuş eski püsküsüyle uğraşmaktan, pek çok şeyi aptalcasına unutmuştum. İlkçağ şiirinin ölçüleri, ayakları içinde büyük bir titizlikle, kör köstebek gibi sürünmek, -buralara düşmüştüm artık! Acıyarak bakıyordum kendime, açlıktan bir deri bir kemik kalmıştım: Bildiklerim arasında bir tek şey yoktu *gerçek* adına; "ülküler"se beş para etmiyordu! İçimi yakıcı bir susuzluk sarmıştı bayağı: Gerçekten, o gün bugün fizyoloji, tıp ve doğa bilimlerinden başka hiçbir şeyle uğraşmadım, -asıl tarihsel incelemelere bile, ancak ödevim beni zorla sürüklediği zaman döndüm. İnsanın içgüdülerini yok sayarak seçtiği bir faaliyet, aslında hiç de içinden gelmeyen bir sözde "meslek" ile boşluk ve açlık hissini uyuşturucu bir sanatla, söz gelimi Wagneryen sanatla dindirme ihtiyacı arasında bir bağlantı olduğunu da ilk defa o zaman fark ettim.[10]

Bu ilk seyahat ona profesörlük mesleğini bırakmak ve hayatını tamamen değiştirmek gücünü verir. Sorrento'da geçirdiği günlerden sonra bir kere daha Basel'de ders vermeyi dener; hayatla ölüm arasında acı çekerek, Naumburg'daki küçük ailesinin himayesini yeniden bulmak için geriye dönmek ister. Nafile... Çünkü onun gerçek uğraşı onu şimdi yalnızlığa, gezgin bir filozof hayatına, güneye doğru çağırır. Sorrento'da, pansiyonun ikinci katındaki, küçük bir portakal ağacı korusuna, biraz ileride denize, Vezüv Yanardağı'na ve Napoli Körfezi'nin adalarına bakan büyük odada; sonbaharın

Resim 1
Sorrento notlarında Spinoza

sessiz ve portakal kokan, öğlen güneşinin ve deniz tuzunun içine işlediği ışıklı öğleden sonralarında; arkadaşlarla yapılan yüksek sesle okuma akşamlarında ya da Capri'ye düzenlenen gezintilerde veya Napoli'de karnavalda; dünyanın en güzel körfezi boyunca sıralanmış küçük kasabalara yapılan gezilerde, eskilerin denizkızlarını duyduklarını sandıkları bu topraklarda; hayatının ilk aforizmalarını -ki müsveddelerinin başlığı hâlâ *Sorrentiner Papiere*'dir- yazmakla geçen o sabahlarda Nietzsche filozof olmaya karar verir.

Nietzsche odasının balkonunda Sorrento'nun tam karşısında yer alan Ischia Adası'nı fark eder. Bu volkanik ada, hem gerçek hem hayali bu mekân Zerdüşt'ün müritlerinin adalarına, "mutluluk adaları"na model olur. İşte Nietzsche'nin hastalığının acıları arasında yeniden keşfettiği şey budur: öngörü, projeler, gençliğinin vaatleri. Çoktan gömülmüş bir geçmişin kalıntıları gibi değil de umutsuzluğa kapılmış ve yolunu şaşırmış birine hayatının bir sonraki yolunu hatırlatmak için geçmişten gelen bir ses gibi. Ischia, *Zerdüşt*'ün "mezarlar adası"na model olan Venedik lagünü mezarlığı San Michele değildir. Çöken bir şehirde her şeyi muhafaza eden ve yavaş yavaş çürüten lagün denizinin ortasında sessiz bir ada değildir. Ischia geçmişin hatırasını veya nostaljisini temsil etmez, yeraltı volkanik güçlerin unutuş denizini delip gün ışığına çıktığı yerdir. Ölen bir medeniyetin alacakaranlığı değil yeni bir kültürün 3000 yıllık bir tarihin üstünde sivrilmesinin seher vaktidir.

32 ve 33 yaşlarında, *yolun tam ortasında*, geçmiş ve geleceğin gerilimi arasında Nietzsche; çocukluk günlerini, hayatının önceki

zamanlarını, "çoktan unutulmuş veya kaybolmuş insanları" hayal eder sık sık. Bu, çocukluk zamanının geride kaldığının elle tutulur işaretiyken tam da o sıralar değerli ustası Friedrich Ritschl'in, anneannesinin ve eski meslektaşı Basel Üniversitesi klasik filoloji profesörü Franz Gerlach'ın ölüm haberlerini alır. Schopenhauer'a göre felsefe ölüm üzerine derin düşünmeyle başlar. Ama *Sorrentiner Papiere*'in tam ortasında Spinoza'nın şu esrarlı kelimeleri bulunuyordur: *Homo liber de nulla re minus quam de morte cogitat et ejus sapientia non mortis sed vitæ meditatio est* (Özgür insanın ölümden daha az düşündüğü hiçbir şey yoktur ve onun bilgisi ölüm üzerine değil hayat üzerine derin düşünmesinden gelir).

I

Güneye Doğru Seyahat

Nietzsche'nin hayatının böylesine önemli bir dönemini yeniden oluşturabilmek için güneye doğru yolculuğunda ona eşlik etmiş yolcuların tanıklıklarına başvurmak gerekecek. Nietzsche sağlığının bozulması ve görme yetisinin zayıflamış olması sebebiyle bize hayatının gidişatını izah eden çok az mektup bıraktı. Ama yol arkadaşlarının aktardığı çok sayıda tanıklık, bu küçük arkadaş çevresinin atmosferini yakalamaya ve farklı bakış açılarından bakarak Nietzsche'nin hayatının o dönemini aydınlatmaya yardımcı olacak. Hem filozof pek az mektup yazmış olsa da fikirlerini yazmaktan veya yazdırmaktan asla vazgeçmemiştir. Defterine karaladığı notları okurken değer verdiği yazarlarla olan iç diyalogunu da takip edebileceğiz. Böylece anlatımız iki ayrı seyir takip edecek; yazdıkları mektuplarda Nietzsche'den söz eden diğer kişilerin seslerini duyuracak ve kendi müsveddelerinin arasından filozofun sesine kulak vereceğiz.

Nietzsche'nin çevresindeki kişilerden ilki kontes Malwida von Meysenbug'dur. Richard ve Cosima Wagner'in, Guiseppe Mazzini'nin, Gabriel Monod'un, Romain Rolland'ın arkadaşı olan

Malwida kendi yazdığı *Bir İdealistin Anıları* ile Alman ve Avrupa gençliğinin eğitmenliğine soyunmuştu: Charles Adler onun kitapları için şu cümleleri yazar; "Coşkusuz, yoğunluktan ve derinlikten nasibini almamış bir duygusallık akıyor kitaplarından. Gerçek bir muhalefete cüret edemeyen bütün idealistler, hoşnutsuzlar, müphem ve nezaketli bir ruhsal atılımla yetinecek olanlar ona koşuyorlardı".[1] O zamanlar 60 yaşında olup Wagner'in yakın arkadaş çevresinden olan kontes, Nietzsche'yi 1872 yılında, Bayreuth Tiyatrosu'nun ilk taşı konduğu sırada tanımıştı. Kontesin aklına Güneye yolculuk fikri yine Bayreuth'ta, 1876 yılında festival sırasında gelmişti. İlk önce Napoli'ye gitmeyi teklif etmişti, sonra küçük arkadaş grubunun toplanması için ideal bir yer olarak Sorrento'yu önermişti.[2] Kontes uzun ömrünün sonuna doğru, bu yolculuğa hazırlanmalarını anlatır:

> *1872'den beri derin bir dostlukla bağlandığım Nietzsche'nin sağlık durumu öyle hassas bir hal almıştı ki dinlenmek için Basel Üniversitesi'nden uzun bir izin talep etmesinin gerekli olduğuna karar vermişti. Güneye çekildiğini hissediyordu. Onu tamamen iyileştirebilecek olan bu nefis doğanın güzelliğine susamış bir Yunanlı gibiydi. Ama yanında ona özenle bakacak birisine ihtiyacı vardı ve ne annesi ne de kız kardeşi o sıra ona eşlik edebilecek durumdaydı. Bana gelince, Roma'daki kesin ikamet planımı daha organize etmediğim için, ona yazarak kışı benimle Sorrento'da geçirmesini, rahatsızlıklarının hafiflemesi hatta tedavisi için kendini güneyin dolce far niente'sine (tatlı avareliğine) bırakmasını teklif ettim. O da şöyle cevap verdi: "Değerli dostum, bana mektubunuzda teklif ettiğiniz şeye nasıl teşekkür edeceğimi gerçekten bilmiyorum; ileride bir tarihte bu teklifinizin ne kadar doğru bir zamana denk geldiğini ve teklifiniz olmasaydı durumumun ne kadar kötüye gidebileceğini anlatırım; bugün sadece size geleceğimi söylemekle yetiniyorum." [...] Sorrento'ya bir ön seyahat yaparak, önce ikimize sonra da gelecek arkadaş grubumuza uygun bir daire bulmuştum. Nietzsche çok değer verdiği arkadaşlarından Doktor Paul Rée ve öğrencilerinden Baselli genç Brenner'e bize eşlik etmelerini önermişti. Brenner'i, sağlık sorunları nedeniyle Roma'ya geldiği zamandan tanıyordum. Planımızın önünde hiçbir engel görmediğimden hep birlikte aynı evde kalmamızı sağlamıştım. Üzüm bağlarının*

Resim 2
Malwida von Meysenbug

arasında, bir Alman kadın tarafından işletilen boş bir pansiyon buldum; ilk katta oda hizmetçimle benim kalacağımız odalar ve ortak kullanım için büyük bir salon bulunuyordu. Balkondan körfezdeki yemyeşil bahçeyi ve Vezüv Yanardağı'nı gözlerimizin önüne seren harika bir manzaramız vardı; Vezüv o sırada tam da püskürme aşamasındaydı ve geceleri gökyüzüne alev sütunları gönderiyordu.[3]

Malwida'nın orada kalışlarından 20 yıl sonra yazdığı bu anlatının odağında, yüzyılın sonunda en çok tanınan ve çağdaşları tarafından en çok atıfta bulunulan filozoflardan biri haline gelen Nietzsche ile olan ilişkisi yer alıyor. Bu yüzden Malwida; Sorrento'da bir süreliğine ikamet etmelerinin asıl sebebinin Nietzsche değil de, Nietzsche'nin Basel'de Hukuk Fakültesi'nde okuyan, duru-

mu bir iyileşip bir kötüleşen öğrencisi Albert Brenner olduğundan hiç söz etmiyor.[4]

Vatansız Birinin Pasaportu

Nietzsche, Malwida'nın teklifini kabul eder ve seyahat için hazırlanmaya başlar. İtalya'ya gitmek için pasaporta ihtiyacı vardır. Ancak, Basel Üniversitesi'nde ders verebilmek için Alman vatandaşlığını reddetmek zorunda kalmıştır. İsviçre vatandaşlığı için 8 yıl boyunca ülkeden hiç çıkış yapmadan orada yaşaması gerektiği için 1876 yılında kendisine henüz İsviçre vatandaşlığı da verilmemiştir. 29 Eylül 1876 tarihinde Basel şehri, filozofa üniversitedeki görevi sebebiyle bir yıl geçerli bir geçiş belgesi, ona özel bir pasaport takdim eder. Filozof, 1889 yılına kadar bu belgeyi kullanacaktır. Yani hukuki açıdan bakacak olursak, Alman vatandaşlığını bir daha asla geri alamayacağı için gezgin Nietzsche, hayatının geri kalanında vatansız biri olarak süresi dolmuş bir pasaportla Avrupa'da dolaşacak; bu pasaportu sadece postaneden para çekmek için kullanacaktır.[5] 1881'de şöyle yazmıştır: "Pasaport sahibi değilim, zaten hiç faydasını da görmedim", "1876 tarihli eski pasaportum postanede hâlâ geçiyor".[6] Milliyetçiliğin yükselişe geçtiği bir dönemde görünüşe göre kimlik kartı olmayanlar Avrupa'da bugüne nazaran daha özgürce dolaşabiliyorlardı. Her halükarda, vatansız filozofun bu hukuki statüsü, bize göre gelecekte iyi Avrupalıların iktidara gelişini dileyecek olan biri için özellikle uygun bir durum olmuştur.

Yeni pasaportu cebinde, Nietzsche güneye seyahatine 1-18 Ekim tarihleri arasında iki hafta İsviçre'nin Bex beldesinde Crochet de Bex Oteli'nde kalarak başlar. Sorrento'da geçireceği günlerde ve felsefesinin yeni evresinde önemli rol oynayacak genç filozof Paul Rée, Nietzsche'ye eşlik eder.

> *8 gündür Bex'teyim ve biricik Rée ile birlikte sonbaharın en güzelinin tadını çıkarıyoruz. Ama yine bir buçuk gün boyunca en şiddetli ağrılar yüzünden bir kez daha yataktan çıkamadım (ağrılar pazartesi öğlen başlayıp salı akşamına kadar 30 saati aşkın bir süre sürdü). Önceki gün ve dün*

Enregistré Nr 178 Valable pour un an

PASSE-PORT.

Confédération Suisse.

CANTON DE BALE-VILLE.

SIGNALEMENT.

Age 31 ans
Taille pieds cinq
pouces sept
lignes neuf
Cheveux brunsclairs
Sourcils idito
Front haut
Yeux bruns
Nez proport.
Bouche moyenne
Menton ovale
Barbe brunclair
Figure ovale
Signes particuliers

Signature du porteur
Dr Friedrich Nietzsche
Professeur

Nous Bourguemestre et Conseil d'État du Canton de Bâle-Ville en Suisse

prions les autorités civiles et militaires de laisser passer sûrement et librement

Monsieur Nietzsche (Frédéric)
Dr et Professeur à l'Université de Bâle,

et de lui prêter aide et assistance en cas de besoin.

Fait à BALE ce 29. Septembre 1876.

pour Le Secrétaire d'État:

Resim 3
Nietzsche'nin geçici pasaportu

Resim 4
Paul Rée. Fotoğrafı çeken:
Raffello Ferretti, Napoli, 1876-1877

yeni bir ağrı nöbetinin ilk belirtileri başladı, yarın şiddetlenecek. Kaldığımız yer ve otel olağanüstü (Rée ve ben bir müştemilatta ayrı odalarda kalıyoruz). Sabah 7 ile 8 arası yürüyüşe çıkıyorum. Aynı şekilde güneş battıktan sonra 4.30'dan 7'ye kadar; gündüzleri odalarımızın önündeki balkonda oturuyorum. 18 Ekim, Güneye doğru yola çıkış.[7]

Bir yıl sonra, Nietzsche'ye yazdığı bir mektupta Rée, Crochet Oteli'nin küçük müştemilatında geçen gezintiler, dinlenme ve okumalarla ahenklenen, Nietzsche'nin 15 Kasım'da 32. yaş gününü kutladığı o tatili hatırlar. Hatta o günleri Paul Rée "arkadaşlıklarının balayı" olarak tanımlar: "*Bu aralar aklım fikrim Bex'te; o anıları unutmak istemiyorum. O iki hafta bir şekilde bizim arkadaşlığımızın* balayı gibi bir şeydi ve tenhadaki küçük ev, ahşap balkon, üzüm salkımları ve bilge kişi mükemmel bir tabloyu tamamlıyordu."[8]

Bex'te geçirilen o sakin 15 günde, Nietzsche *Zamana Aykırı Bakışlar*'ın beşincisinin temeli olacak, tinin özgürlüğüne dair notlarını yeniden ele almıştı. Hatta kız kardeşine son cildin metnini tamamlandığını, editöre metni gönderebilmek için sadece metni yazdırabileceği birine ihtiyaç duyduğunu belirtmişti.

18 Ekim'de iki arkadaş onları Napoli'ye götürecek geminin bulunduğu Cenova'ya doğru yola çıkmak için hazırlanırlar. *"Canım kız kardeşim, yola çıkma zamanı geldi. Fön rüzgârları güneye özgü bir esinti üflüyor. Kendimi* güneyde de Bex'te olduğu *kadar iyi hissedebileceğime inanmakta güçlük çekiyorum. Ne harika bir seçim yapmışız!".*[9]

Yola çıkmadan kısa bir süre önce, Wagner'in Venedik'ten yolladığı bir telgrafa cevap verirken, Nietzsche şöyle yazmıştı: "İtalya'da olduğunuzu düşündüğümde orada *Ren Altını*'nın uvertürü için ilham bulduğunuzu hatırlıyorum. Bu ülke sizin için her daim yeni başlangıçların yeri olsun! (...) Önümüzdeki ay benim de İtalya'ya gideceğimi belki biliyorsunuz: Bana öyle geliyor ki orası benim için yeni başlangıçların ülkesi olmaktan ziyade acılarımın son bulacağı yer olacak."[10] Gerçekte, daha sonra göreceğimiz gibi, Nietzsche'nin fiziksel acıları son bulmayacaktır. Ama Nietzsche için, İtalya'ya yolculuk yeni bir düşünce devrinin başlangıcı olarak iz bırakacaktır.

Mont-Cenis'den Gece Treni

Nietzsche ve Rée'nin ilk durakları Cenevre'deki Posta Oteli olur. Albert Brenner de onlara orada katılır. Nietzsche ve Brenner gece 9 trenine binerek bir sonraki gün öğleden sonra Ekim'in 20'sinde Cenova'ya varırlar. Cenevre'de bir gün fazladan kalan Rée, Cenova'ya ertesi günün akşamında varır. Cenova'ya vardıklarında Nietzsche anne ve kız kardeşine yolculularına dair telgraf stilinde bir rapor yazar: "Bex'ten yola çıkış kötü; Cenevre'de biraz daha iyi; öğle yemeği Posta Oteli'nde yendi; Brenner geldi. Mont Cenis'den gece yolculuğu, ertesi gün öğleden sonra Cenova'ya çok sert bir baş ağrısıyla varış; hemen yatağa yatış, kusmalar ve bu

durumun süresi 44 saat. Bugün, Pazar günü daha iyi; limana ve deniz kenarına yapılan gezintiden yeni gelme. Harikulade renkler ve gecenin sessizliği. Yarın (Pazartesi) yolcu vapuruyla Napoli'ye gidiş, üç arkadaş beraber yolculuğu deniz üzerinden yapmaya karar verdik. En içten selamlarımla."[11]

Bu kartpostalda bir önceki gece Cenevre ve Cenova arasındaki gece treninde Barones Claudine von Brevern ve Isabelle von der Pahlen ile gerçekleşen tuhaf tanışma hikâyesine dair tek kelime geçmez. Oysaki Isabelle von der Pahlen, Nietzsche ile tanışmasından o kadar altüst olmuştur ki filozofa vakfen yazdığı 1902 tarihli kitabında bu "büyük yabancı"yı, bu "verecek onlarca dünyası olan düşünce Karun'unu" lirik bir şekilde anarak ayrıntılı bir tasvirle yazmıştır.

Hayatının en olağanüstü deneyimlerinden biri olarak nitelendirdiği bu karşılaşmayı bakalım Isabelle von der Pahlen nasıl anlatıyor:

> Uzun süredir içimde büyüttüğüm İtalya'ya seyahat arzum Cenevre'de, ılık bir Ekim akşamında 1876 yılında gerçekleşti. Annemin bir arkadaşının yardımıyla, bize kendimizi yenileyecek bir uyku vaat eden birinci sınıf bir kompartımana binmiştik; köşede hareketsiz duran bir erkek figürü hariç kompartıman boştu. Tüyden yapılmış yastığının konforuna direnemeyen yol arkadaşım hemencecik huzurlu bir uykuya dalmıştı. Ben ise gece için yapacağım hazırlıklarla boğuşuyordum. Bütün sıcak şefkatiyle babam yanıma şişen bir yastık vermişti. Boşuna onu şişirmeye uğraşıyordum. Aşk acılarımın hatıralarına dalmış bir haldeyken kauçuk yastık canavarına yaklaşan meraklı bir parmağın farkına vardım.
>
> Cisme karşı mücadeleden yorulmuş, uğraşımdan vazgeçtim ve gülerek dedim ki; "Rica ediyorum bana yardım edebilir misiniz, benden daha çok üfleyecek nefesiniz var mı?". Büyük yabancı gevşek kılıfı alıp, içini nefesiyle doldurmaya çalıştı ama boşuna.
>
> Yastığı bir kenara bırakıp uyumaktan vazgeçtik ve bütün geceyi çok canlı bir sohbetle geçirdik. Bu sohbet hatıramda canlı ve aydınlık bir anı olarak kalan gerçek bir düşünce alemiydi ve hayatımın en ayrıksı deneyimlerinden biri olarak sık sık aklıma gelir.
>
> Bu unutulamayacak saatlerde nelerden konuştuk? Kendi kişisel durumlarımız dışında, gökyüzü ve yeryüzü arasında var olan her şeyden,

sanattan ve bilimden, varoluşun yüksekliklerinden ve derinliklerinden. Karşımda duran kişinin dudaklarından şaşırtıcı bir bollukla fışkıran fikirlerinin gücü ve yeniliği karşısında tam anlamıyla kendimden geçtiğimi biliyorum. Verecek onlarca dünyası olan bir düşünce Karun'u ve bunu yapacak ruh kabiliyetine sahip bir kişi. (...)

Karşımda konuşan kişi yanında La Rochefoucauld'nun *Maksimler*'ini getirmişti, bu da düşüncelerimizin seyrini etkilemişti. Fransızların kabiliyetlerini, özellikle La Rochefoucauld, Vauvenargues, Condorcet ve Pascal'ın, düşüncelerini bu şekilde ve net vurgu yaparak bileme yeteneklerini özellikle değerli buluyor, bu konuda birinciliğe oynayabileceklerini düşünüyordu. Bunun yanı sıra, malzemedeki kuruluğun, en zor formun uygulanmasıyla sanatsal mükemmeliyete ulaştığından bahsediyordu. Bu titiz çalışmayı hâlâ vurgusuyla kulaklarımda çınlayan aşağıdaki mısraları söyleyerek destekledi.

"Evet, eser daha iyi çıkar-
isyankâr bir malzemeden-
mısra, mermer, oniks, mine-
hiç de boşuna zorluk değil -
ilham kaynağı dediğin
doğru yürümek için
dar bir sandalettir
ayağına giydiğin."

(Théophile Gautier'nin Émaux et Camées [Mineler ve Akikler] şiirinden bu kıtayı sonradan buldum- mottosu şuydu: "Büst kentten daha uzun süre hayatta kalır")

Bu kelimeler onun aforistik stilini meydana getiren prensibi içerir. Ama aynı zamanda bu kelimelerin içinde Goethe ve Heine gibi dil sanatçılarının Alman dilinin ileri düzeyde kuru bir malzeme olduğuna, taş ve maden filizine benzediğine olan inancı saklıdır.

Yol arkadaşım sosyal problemlerden yola çıkıp konuyu felsefe ve din meselelerine getirdiğinde mütevazı zekâm bu meseleleri kavraması bakımından kendini ispatlamış olmalı çünkü bana hiç beklenmedik bir yerde şu soruyu sorduğunu hatırlıyorum: "Matmazel siz de özgür düşünür birisiniz, öyle değil mi?"

Bu tanıma karşı kendimi savundum çünkü tıpkı "Esprit fort" (metinde Fransızca) teriminin tercümesi gibi 19. yüzyılın son çeyreğinde ansiklope-

Resim 5
Isabelle von Der Pahlen, 1876-1877'de

distler tarafından uydurulmuştu ve güçlü bir polemik tona sahipti. Şöyle ekledim: Olmayı istediğim şey özgür bir tin ve bu da muhtemelen Fransızların "libre penseur"üne (özgür düşünür; metinde Fransızca) denk düşüyor.

Sohbetimiz boyunca yaptığı gibi defterine bir şeyin notunu düştü. Daha sonra, 1880'de İnsanca, *Pek İnsanca*'nın alt başlığının "özgür tinliler için yazılmış bir kitap" olduğunu görünce o anları hatırladım. Bu alt başlığı, benim de payımın olduğu bir ithaf addettim ve eseri o ılık İtalyan gecesinde geçen essiz sohbetimizin yüce ve evrensel bir yorumlanışı olarak kabul ettim.[12]

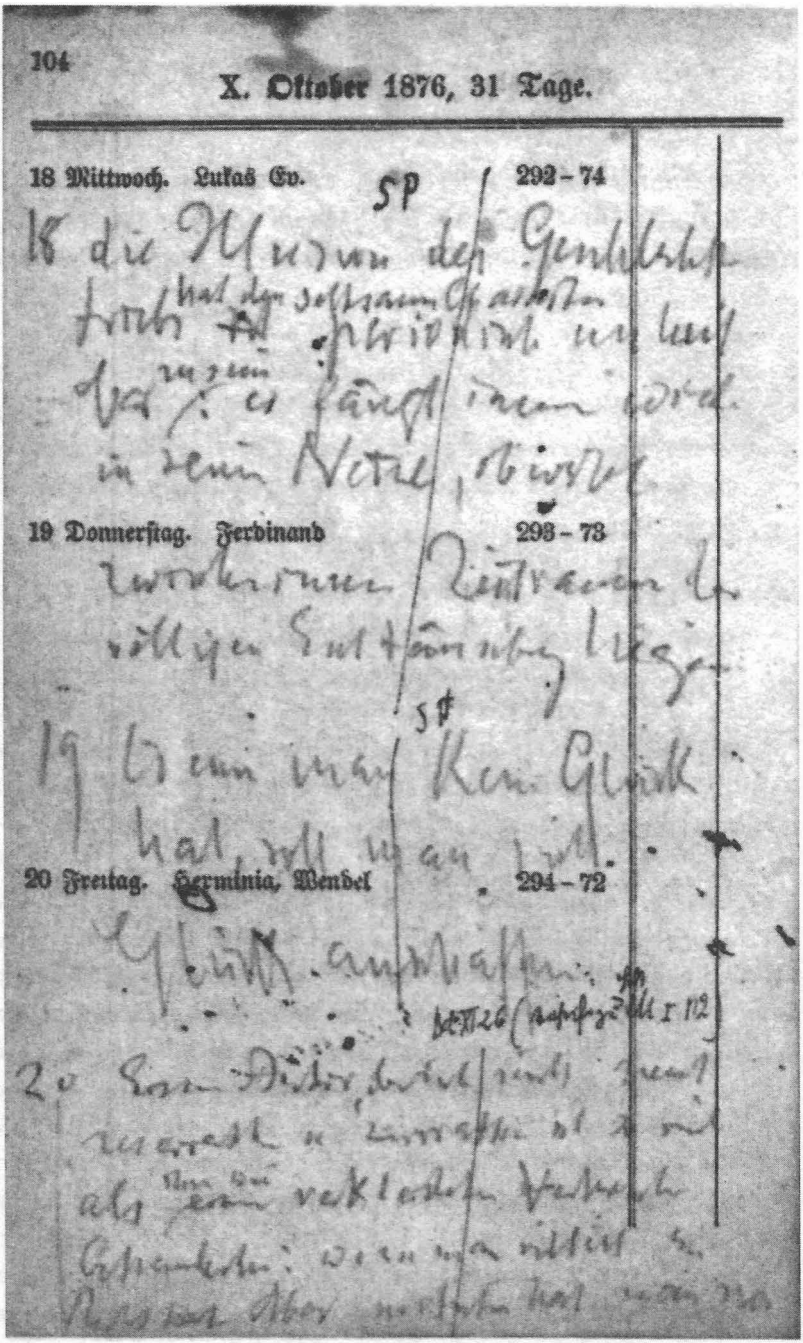
Isabelle'in Cenevre-Cenova trenindeki gece sohbetinin İnsanca, *Pek İnsanca*'nın oluşumundaki katkısını abarttığını söylemek hiç de yanlış olmaz. Zaten kitap 1880'de değil, 1878'de basılmıştı. Gerçekte, özgür tine dair bir kitap fikri bu karşılaşmadan çok daha önceye dayanır. Filozofun 1870'den itibaren, daha sonra *Tragedyanın Doğuşu* ismini alacak kitabına verdiği ilk isimlerden biri *Tragedya ve özgür tinler* idi. Bu isim filozofun özgür tini Wagnerci müzikal dram ve eski Yunan bilgeliğiyle ilişkilendirme arzusunu dışa vurur ve daha geniş bir bakışla Nietzsche'nin Bayreuth'taki yeni kültürün içinde felsefi dehaya has yeni bir boyut açma isteğini vurgular.[13] Ancak sonuçta felsefi aklın özgürlüğüne zarar verecek şekilde bütün sahneyi, Nietzsche'nin defter sayfalarını ve yazılarını işgal eden sanatsal deha oldu. Bayreuth Festivali'nden sonra, Montaigne'in *Denemeleri*'ni bir daha okumasından da aldığı ilhamla, Nietzsche, özgür tin üstüne daha güçlü bir şekilde yeniden düşünmeye başlar.[14] Özellikle 1876'de not aldığı defter "özgür tinin gerçek defteri" olarak kabul edilebilir. Büyük ihtimalle Isabelle'in İtalya'ya giden trende dipnotlarla dolduğunu gördüğü not defteri budur.

Bu defter doğrudan doğruya "özgür tine giden yol"la ilgili yirmi kadar parça barındırıyor. Bu fragmanlarda "özgür düşünen bir insanın pek çok kuşakların evrimini kendi içinde öngörme yoluyla gerçekleştireceği" savunulur. Defterde yazanlara göre özgür tin insanlığın geleceği için vardır; yeni yaşam olanakları icat ederek ve eski yaşamları tartarak var olur. Bu fragmanlar insanlığı özgür insanlar ve köle insanlar olarak ayırır: "günün en az üçte ikisine kendisi için sahip olmayan kişi, devlet adamı, tüccar, memur, bilgin, ne olursa olsun bir köledir."[16] Defterin içinde hayatı kolaylaştırma ve hafifletme yollarına dair sorular da vardır: "Her insanın hayata katlanmak için kendi *reçeteleri* vardır (hayat bir defa bile olsa çekilmez geldiyse, kâh hayatı kolaylaştırmak kâh kolaylığı sürdürmek için bu reçeteyi kullanır), bir suçlu bile bunu yapar.

Her yerde uygulanan bu yaşam sanatını yeniden oluşturmak gerekir. Özellikle *dinin* sunduğu reçetelerle elde edilenleri açıklamak, hayatı hafifletmek değil ama hayatı hafife almak. Birçoğu sonradan kendi *en üstün reçetelerini* (sanat, çilecilik vs[17]) sunmak

için hayatı *zorlaştırmak* ister. *Das leichte Leben*, *Hafif Hayat* olarak adlandırılması planlanan kitabın sonuç kısmı Almanca leicht sözcüğünün çift anlamlılığına uygun biçimde, kolaylaştırıp hafifletilmiş bir hayat ile özgür aklı ve gerçeğe olan aşkı birbirine bağlamalıydı: Kendimizi gerçeğin büyüsüne bırakmayı öğrenebilirsek, tanrılar gibi kolay bir hayat yaşayabiliriz", "Sonuç olarak, özgür tinler *hafiflikte yaşayan*[18] tanrılardır". Diğer fragmanlar, meditasyonların okuyucunun üzerinde yol açması arzulanan etkisini işaret eder: "Amaç, okuyucu ayak parmakları üzerine kalkabilecek derecede esnek bir tabiata kavuşturmak", "Özgür düşünce, peri masalları, şehvet insanı ayak parmakları üzerine kaldırır."[19] Bu motifler bütünü 225 numaralı aforizmada olduğu gibi İnsanca, Pek İnsanca'nın kilit aforizmalarını oluşturmak için kullanılacaktı:

> Özgür tinli, göreli bir kavram. - Kendisinden, kökeni, çevresi, zümresi ve mevkisi temelinde ya da zamanın egemen görüşleri temelinde beklenilenden farklı düşünen kişiye özgür tinli denir. O bir istisnadır, bağlı tinliler kuraldır; bunlar özgür tinliye, özgür ilkelerinin ya dikkati çekme düşkünlüğünden kaynaklandığı ya da özgür eylemlere, yani bağlı ahlakla bağdaşmayan eylemlere dayandığı suçlamasını yöneltirler. Zaman zaman şu ya da bu özgür ilkenin, kafanın tuhaflığından ya da kaçıklığından kaynaklandığı da söylenir; oysa burada konuşan kötülüktür sadece, kendisi de inanmaz söylediğine ama zarar vermek ister böylelikle: Çünkü özgür tinlinin anlağının daha iyi ve daha keskin oluşunun belgesi yüzünde yazılıdır, öylesine okunaklıdır ki bağlı tinler bunu yeterince iyi anlayabilirler. Ne ki, özgür tinliliğin öteki iki türevinde de içtenlik vardır; aslında birçok özgür tinli de bu türlerden biri ya da diğeri biçiminde ortaya çıkar. Ama bu yüzden o yollardan vardıkları ilkeler, bağlı tinlilerinkinden daha hakiki ve daha güvenilir olabilir. Hakikatin bilgisinde önemli olan ona *sahip olmaktır*, hangi dürtüyle arandığı, hangi yollardan bulunduğu değil. Özgür tinliler haklıysalar, o zaman bağlı tinliler haksızdır, birincilerin ahlaksızlık sayesinde hakikate varmalarının, diğerlerinin ise ahlaklılık sayesinde şimdiye kadar hakikat dışına bağlanıp kalmalarının hiçbir önemi yoktur. - Ayrıca özgür tinlinin özü, daha doğru görüşlere sahip olması değil, kendini geleneksel olandan koparmasıdır. İster başarıya ulaşsın, isterse de bir başarısızlık yaşasın.

Resim 6
Cenova'ya yaptığı tren yolculuğu sırasında Nietzsche'nin defterine, özgür ruh üzerine aldığı notlar

> Genellikle hakikat ya da en azından hakikati araştırmanın ruhu özgür tinlinin yanında olacaktır: O nedenleri ister, diğerleri ise inancı.[20]

Özgür tin ile güçlü tin (metinde Fransızca, *esprit fort*) arasındaki fark, daha sonra İnsanca, *Pek İnsanca*'nın 230 no'lu aforizmasında geliştirilmek üzere, özgür tin üzerine tutulan not defterinde tematize edilmişti:

> *Esprit fort.* – Özgür tinli, geleneği yanına alan ve eylemleri için bir neden göstermeye gerek duymayan birisiyle karşılaştırıldığında her zaman zayıftır, hele ki eylemlerinde; çünkü çok sayıda güdü ve görüş açısı bilmektedir ve bu yüzden emin, idmanlı değildir. Peki onu hiç olmazsa kendini göstersin ve hiçbir etkide bulunmadan yok olmasın diye *nispeten güçlü* kılmak için hangi araçlar vardır? Güçlü tin (esprit fort) nasıl ortaya çıkar? Bu tek bir örnekte, dehanın üretilmesi sorunudur. Bireyin, geleneğe karşı tamamen bireysel bir dünya bilgisini elde etmeye çalıştığı enerji, bükülmez güç, dayanıklılık nereden geliyor?[21]

Genç Isabelle'in sayfalarına geri dönelim. Gecenin samimi felsefe sohbetinden sonra tren İtalya'ya yaklaşırken gün ışığı iki yolcunun vagonunu aydınlatır.

> Güneşli güzel bir gün erkenden kendini belli etti, bana eşlik eden Madam Claudine von Brevern uyandı ve karşılıklı tanıştırmalardan sonra sohbet mahremiyetin ve anonimliğin heyecan verici karakterini kaybetti.
>
> Cenova'ya geldiğimizde aynı otele gittik, bu otel iskelenin yanında eski bir saraydı ve o zamanlar Wagneryen çevre ve otoriteler dışında pek tanınmayan Baselli profesörle yakın temas halinde birkaç gün geçirdik. Profesör biz otele vardıktan ancak bir gün sonra ortaya çıktı. Ona eşlik eden Paul Rée'nin anlattıklarından çıkardığıma göre, hassas sinirleri o coşkun gecenin sonunda yaşadığı beyin yorgunluğunun bedelini ödemişti. Baş ağrısı dolayısıyla Villa Pallavicini'ye birlikte yapmayı planladığımız geziye de gelememişti. Bu durum, üçümüzün beraber güzel gezintilere çıkmamıza engel olmamıştı. Ceneviz'in pitoresk ana ve ara sokaklarında yaptığımız uzun bir gece yolculuğu, parlak bir an olarak hatırımda kalmayı sürdürür.

> Nietzsche'nin sözleri sayesinde Ceneviz'in geçmişi gözümüzün önünde çok estetik biçimde ve rengârenk canlandı. Venedik'in eski rakibi, saraylar şehri Ceneviz, "Genova la superba"ya damgasını vurmuş Rönesans ve Barok sanatını anlayışımız filozofumuz sayesinde ufuk kazandı. (...) Nietzsche'nin güçlü anlatısıyla yad edilen geçmiş güçlü zamanların gölgesi, o anın büyüsüyle karışınca, bu pitoresk yerden aldığımız haz da katlandı.[22]

Yolcular birbirlerine mektupla hal hatır soruyorlardı, çünkü yeniden migreni tutan Nietzsche bu iki hanımla olan randevusuna gelebilecek gibi değildi. Barones Von Brevern'e yazdığı bir mektupta özürlerini sunuyordu:

> Sevgili madam, randevumuzu atlatıp, sözümü (daha doğrusu dileğimi) yerine getiremediğim için sizden özür diliyorum. Bu yarı sakat insanı ne olur affedin. Dr. Rée ile gar yolunda ilerlerken, birden kendimi o kadar zayıf düşmüş ve takatsiz hissettim ki, yenilmiş bir ordu gibi, şaşkın ve isteksiz bir şekilde geri dönmek zorunda kaldım. Karşılaşmamız sayesinde iki güzel şeyi görme fırsatım oldu: Yüksek bir kültür ve bu kültüre duyulan büyük bir özlem. Yola çıkmadan önce bunun bende yarattığı sevinci yazıyla da olsa ifade etmeden geçemedim.
>
> Bağlılığımı ve yolculuğunuz için en iyi dileklerimi sunarak sizden ve Matmazel von der Pahlen'den müsaade rica ediyorum.[23]

Daha sonraları grafoloji sanatıyla ilgilenen Isabelle von Der Pahlen *Nietzsche au miroir de sa graphie* [Elyazısının ışığında Nietzsche] isimli kitabında bu kelimelere yer vererek, Nietzsche'nin fiziksel acısını kontrol etmekteki başarısını vurgular ve onun entelektüel bir filozoftan çok bilge biri olduğu sonucuna varır...

Pisa'nın Develeri

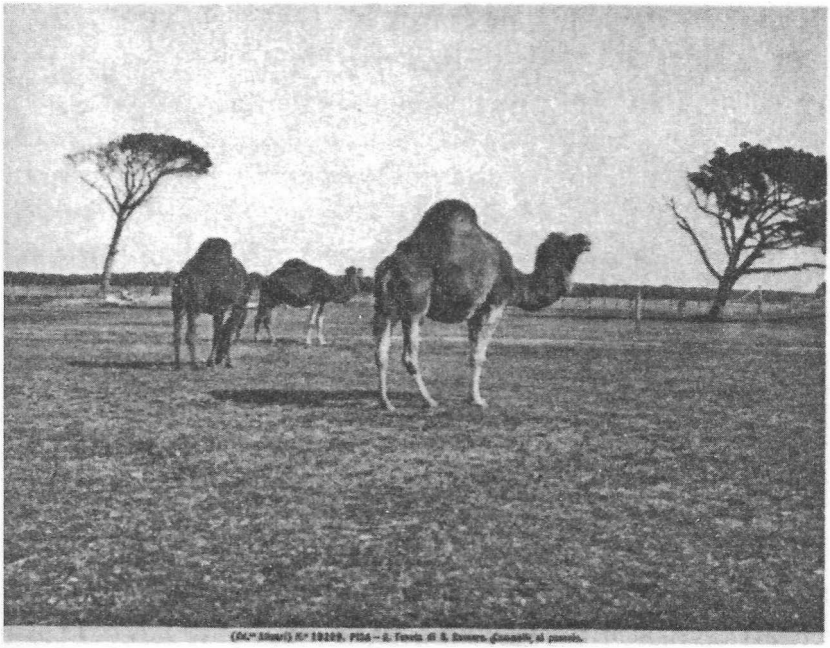
Bununla birlikte kaderin cilvesi profesör ve bu iki yolcu hanımı, ertesi gün 24 Ekim'de Pisa'da karşılaştırır. Aslında Nietzsche, Livorno'dan bineceği yolcu vapurunun aktarmasından istifade edip

eğik kuleli şehirde kısa bir gezinti yapmayı düşünmüştü. Trenle Pisa'ya gelen iki arkadaşı at arabasıyla dolaşmaya başlamışlardı bile. Söz yine heyecanlı Isabelle'in olsun:

> Nietzsche'yi üzgün bir halde dolaşırken fark edince sevinçten haykırdım: Yalnız başınıza mısınız, Profesör? Lütfen binin, bizimle gelin, aynı yoldan gidiyoruz".
>
> Nietzsche hemen teklifimi kabul etti ve beraber Pisa Katedrali'ni, vaftizhaneyi ve Campo Santo'yu ziyaret ettik, neşemiz yerine gelmişti. İnsan Orcagna'nın şaheseri Hüküm Günü freskini nadiren bu ruh haliyle seyre dalabilir. İtiraf etmeliyim ki, freskteki bazı inanılmaz çizgileri gözden kaçırmış olabilirim ama özellikle iki küçük şeytanın şişman bir rahibi uçuruma sürükledikleri sahnenin de dahil olduğu grotesk sahneler üzerimde sarsıcı bir etki bıraktı.
>
> Katolik mitolojisini eleştiren biri olarak Nietzsche, karakterinin yeni, parlak bir biçimde alaycı, iğneleyici, ışık saçan bir tarafını da ortaya koydu.
>
> Garda, yolculuğunda Nietzsche'ye eşlik eden arkadaşı tarafından karşılandık; iki çift laf etmişliğimiz yoktu. Keyifsiz olduğu anlaşılıyordu. Biraz sinirli bir şekilde beni kenara çekti ve kendi uğraşına rağmen Nietzsche'yi sağlığına zararlı heyecanlı ve sinirli bir ruh haline soktuğum için ne kadar hoşnutsuz olduğunu dile getirdi. (...) O zaman Nietzsche'nin Achates'i rolündeki[24] Rée'den, filozofun sağlığına zarar veren heyecanlı ve sinirli ruh halinin önünü kesmek için kesin bir sakinliğe ve yalnızlığa ihtiyacı olduğunu öğrendim.

Rée'nin müdahalesi yine de genç profesörün ve genç baronesin sohbetlerine devam etmesini engelleyemez. Ama bir müddet sonra Livorno'ya gidecek tren gelir, arkadaşlar birbirlerini selamlar ve güneye yolculuk kaldığı yerden devam eder. Nietzsche, muhtemelen Pisa ve Livorno arasındaki kısa yolculuğu sırasında, San Rossore civarında gördüğü develerini 3 yıl sonra hatırlar ve onları İnsanca Pek *İnsanca*'nın 2. cildinin başında yer alan gölge ve yolcunun diyaloguna katar:

> *Gölge:* Baktım ki senden uzun süredir ses seda çıkmıyor, sana bir konuşma fırsatı yaratayım dedim.

Resim 7
20. yüzyıl başında Pisa develeri

Gezgin: Konuşuyor - nerede? Ve kim? Sanki kendi konuşmamı duyuyormuşum gibi geldi bana, ancak kendi sesimden daha zayıf bir sesti.

Gölge: (Bir süre sonra): Sevinmedin mi konuşma fırsatı bulduğun için?

Gezgin: Tanrı ve inanmadığım tüm şeyler adına, gölgem konuşuyor; işitiyorum, ama inanmıyorum.

Gölge: Bunu böyle kabul edelim ve üstünde daha fazla düşünmeyelim; bir saat sonra her şey geçip bitmiş olacak.

Gezgin: Tam da böyle düşünmüştüm ben de, Pisa'daki bir ormanda önce iki, sonra beş deve gördüğümde.[25]

O gün tam olarak 24 Ekim 1876'ydı. Develer, Medici'lerin büyük dükü III. Cosimo tarafından San Rossore'ye 17. yüzyılın sonlarında sokulmuştu.

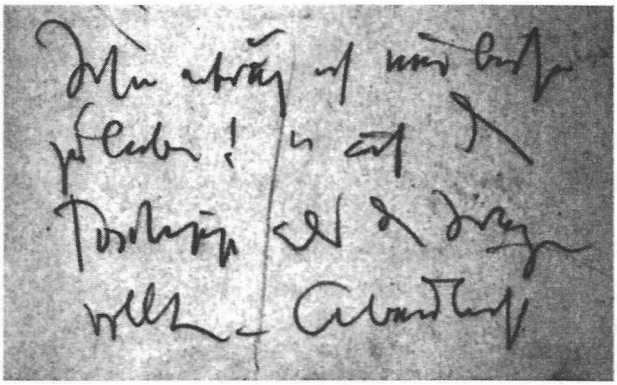
Halk arasında deve denilen bu tek hörgüçlüler, 60'lı yılların sonlarına kadar San Rossore parkında yetiştirildiler. Türünün son örneği, 1976'da Nietzsche'nin yolculuğundan 100 yıl sonra öldü.[26]

Napoli: Güneyin İlk İlhamı

Sonunda, 25 Ekim çarşamba günü sabahın 1'inde, üç arkadaş, Malwida von Meysenbug'un kendilerini beklediği Napoli'ye gelirler. Ve Chiatamone'de *Alman Pansiyonu*'na varırlar. Söz sırası Nietzsche'nin genç öğrencisi Albert Brenner'de; ailesine yazdığı bir mektupta maceralı koşullarda yaptıkları yolculuğu şöyle anlatır:

> Limana dün gece (Çarşamba), sabahın 1'inde vardık ve akla hiç yatkın olmayan bir biçimde limanda kalacağımıza Napoli'ye kadar gitmeye karar verdik. Bu şekilde kendimizi dört denizcinin sürdüğü daracık bir kayıkta buluverdik. Zifiri karanlık bir gecede, tekinsiz kayıkçıların kendi aralarında söyledikleri anlaşılmaz kelimeler dışında en ufak bir ses işitmiyorduk. En kötüsünü hayal etmeye başlamıştım; kafamı süsleyen ve seve seve denizin dibinde görmeye razı olabileceğim silindir şapkamın zarafetine lanetler yağdırırken, bir yandan da bıçağımı pelerinimin altında sımsıkı tutuyordum. Hiçbir ışığın aydınlatmadığı sapa bir yerde kıyıya vardık. Daha çok hırsıza benzeyen gümrük memurları ortaya çıkıp bahşiş istediler. Sonra, o dört kayıkçı iki valizimi paylaşıp Chiatamone'ye, Alman Pansiyonu'na götüren ıssız yolda yürümeye başladılar. Nietzsche, Rée ve ben hamallarımızı gözetlemek zorundaydık: Yürürken aralarında yaklaşık 20 ila 30 adımlık bir mesafe bırakmışlardı. Bize yolumuzu şaşırtmakta olduklarından, ücra bir dükkâna kaçıracaklarından hiç şüphem yoktu - gerçekten korkudan çok merak ve sakin bir boyun eğme hali içindeydim- ama bana bir eşkıya silueti veren etekli mantom, çukur gözlerimiz ve gece kuşu yürüyüşümüz bize de tekinsiz bir hava veriyordu. Ve sonunda sağ salim vardık. Matmazel von Meysenbug burada. Çok uğraşmış ve her şeyi en iyi şekilde ayarlamış. Yarın Sorrento'ya gidiyoruz.[27]

Oysa ertesi gün, dört arkadaş Napoli'de oyalanırlar ve şehrin sokaklarında büyük bir atlı araba turu yaparlar. Nietzsche bu turu daha sonra hatırlayacaktır. Ama biz şimdilik Nietzsche'nin güneyle temas edip vecde gelişinin büyüsünü, Malwida'nın evlatlık kızına yazdığı mektuptan öğrenelim:

Resim 8
" 'Wie ertrug ich nur bisher zu leben!' auf dem Posilipp als der Wagen rollte – Abendlicht " [Şu ana kadar yaşamaya nasıl dayandım! Posillipo'da arabayla giderken – günbatımı ışığı]. Nietzsche, not defteri N V 7, s.120

Dünden önceki günün akşamı üç beyefendimle Posillipo'yu baştan aşağı atlı arabayla turladık. Aydınlatma olağanüstüydü, gerçekten masalsıydı. Vezüv Yanardağı görkemli bir şekilde fırtına bulutlarıyla sarılmış ve bu alev kütlesi ve loş kızıllıktan bir gökkuşağı yükselmişti; şehir saf altın içine oyulmuş gibi ışıldarken, öbür tarafta koyu mavi deniz boydan boya uzanıyordu; gökyüzü hafif ve parlak bulutlarla kaplı şeffaf bir yeşil ve maviden ibaretti ve göz kamaştırıcı adalar dalgaların arasında bir peri masalı misali doğruluyorlardı. Görünüm o kadar harikuladeydi ki beyefendiler mutluluktan sarhoş gibiydiler. Nietzsche'yi hiç bu kadar hayat dolu görmemiştim. Neşeyle gülüyordu.[28]

Bu olayı *Hatıralar*'ında anan Malwida şunları da hatırlıyor: "Nietzsche'nin yüzü neşeli nerdeyse çocuksu bir şaşkınlıkla aydınlanmış; derin bir duygunun hâkimiyetine girmişti; sevinçle güneyde ne kadar iyi zaman geçirdiğini haykırıyordu, ben de bu haykırışları burada kalmasının ona ne kadar faydalı olduğunu gösteren mutlu bir alamet olarak karşılıyordum"?[29]

Nietzsche göz ağrılarından dolayı o sıra az yazıyordu, Napoli'ye – İtalya'nın mezzogiorno'suna- gelişi sırasında edindiği kanlı canlı izlenimlerini kapsayan doğrudan bir tanıklık bırakmamıştır bize. Ama bundan 5 yıl sonra, 1881 sonbaharında, çalışma def-

terlerinden birinde bulduğumuz üç kısa not güneyin büyüsünün yarattığı o ilk ilhama kesin olarak gönderme yapar. Posillipo'da güneş batışı bir anda gözlerini açmıştır; hayatında ilk defa Kuzey Avrupa'nın tüm gençliğini tükettiğini, güneyde yeni bir hayata başlamaya yetecek ruha sahip olduğunu anlamıştır.[30]

> Şu ana kadar yaşamaya nasıl dayandım!" Posillipo'da, arabayla giderken - günbatımı ışığı. Posillipo ve gözleri açılacak bütün o kör insanlar. Kuzey için yeteri kadar gücüm yok: Bir kunduz misali titizlikle ve ihtiyatla çalışan kaba ve yüzeysel ruhlar hüküm sürüyor orada. (el yazmasında üstü çizilmiş: Kuzey Avrupa bunlarla dolu). Tüm gençliğimi onların arasında geçirdiğimi düşünüyorum da! İşte Napoli'de kırmızısı ve grisiyle yaklaşan akşamı ilk defa gördüğümde beni ele geçiren duygu buydu (el yazmasında üstü çizilmiş: bunu görmeden ölebilirdin) - ürperme duygusu, hayatıma yaşlı bir insan olarak başladığım için kendime acıma duygusu. Gözlerime yaşlar doldu ve yine de son dakikada kurtarılmış olduğumu hissettim.
>
> Güneye yetecek kadar ruhum var.[31]

II

Villa Rubinacci'de "Eğitmenler Okulu"

Nietzsche'nin kafasında ilk defa şekillenen güney, küçük bir balıkçı kasabası olan, yavaş yavaş turistikleşmeye başlayan, birçok ünlü gezginin rotasındaki Sorrento olarak somut bir hale büründü. Şair Tasso'nun doğduğu bu şehirden, Giacomo Casanova 1771'de aşklarından birini takip ederken geçmiş; James Cooper 1829'da, John Ruskin 1842'de, Alexis de Tocqueville 1850-1851'de, Louise Collet 1860'da, Ferdinand Gregorovius 1864'te, Hippolyte Taine 1864'te geçmişler.[1]

5 Ekim'den beri Vittoria Oteli'nin harikulade odalarına yerleşmiş olan Wagner ve ailesi ilk Bayreuth Festivali'nin hayal kırıklığı içinde orada dinleniyorlardı. Öbür taraftan, diğer grup, Malwida ve yardımcısı Trina, Nietzsche, Rée ve Brenner 27 Ekim günü şehrin biraz dışarısında kalan küçük bir pansiyona, Villa Rubinacci'ye yerleştiler. Sözü, gelir gelmez ailelerine yeni yerleşim mekânlarını tarif etmeye can atan yolculara verelim.

Bizi konut arayışları hakkında bilgilendiren Malwida'dan başlayalım:

Uzunca düşündükten sonra, Sorrento'ya yerleşmeye karar verdik ve böylece oradan ayrılıp aydınlık bir havada buraya geldik; hemen, daha önce de gözüme çarpan, yolumuzun üstündeki Alman Pansiyonu'na, Villa Rubinacci'ye gittik.[2] Mekân beyefendilerin hoşuna gitti, daha uzakta bir yer aramamaya karar verdiler. Gerçekten güzel bir yer burası ve şöyle bir rahatlığı var: Beyefendiler tamamıyla kendilerine ait bir alana sahipler ve beni kesinlikle rahatsız etmiyorlar. Geceyi kendilerinde geçirdiğimiz Wagner'ler otellerine bitişik, güneş gören bir ev tutmadığımız için bize kızdılar ama bu hem daha pahalı olurdu hem de bu kadar bağımsız olamazdık. Burada, kendi kendimizin efendisiyiz ve ev sahibi Alman hanım çok namuslu bir insan. Trina sürekli iş başında; beyefendileri şımartıp, odaları düzenliyor. Her taraftan terasa çıkılıyor. Salonun pencereleri doğrudan güneşin altındaki Napoli'ye, benim sevgili Ischia Adama ve Vezüv Yanardağı'na bakıyor. Evin önünde bu tablonun kenarına yeşil bir çizgi çeken gerçek bir zeytinlik ve portakal ağacı ormanı var.[3]

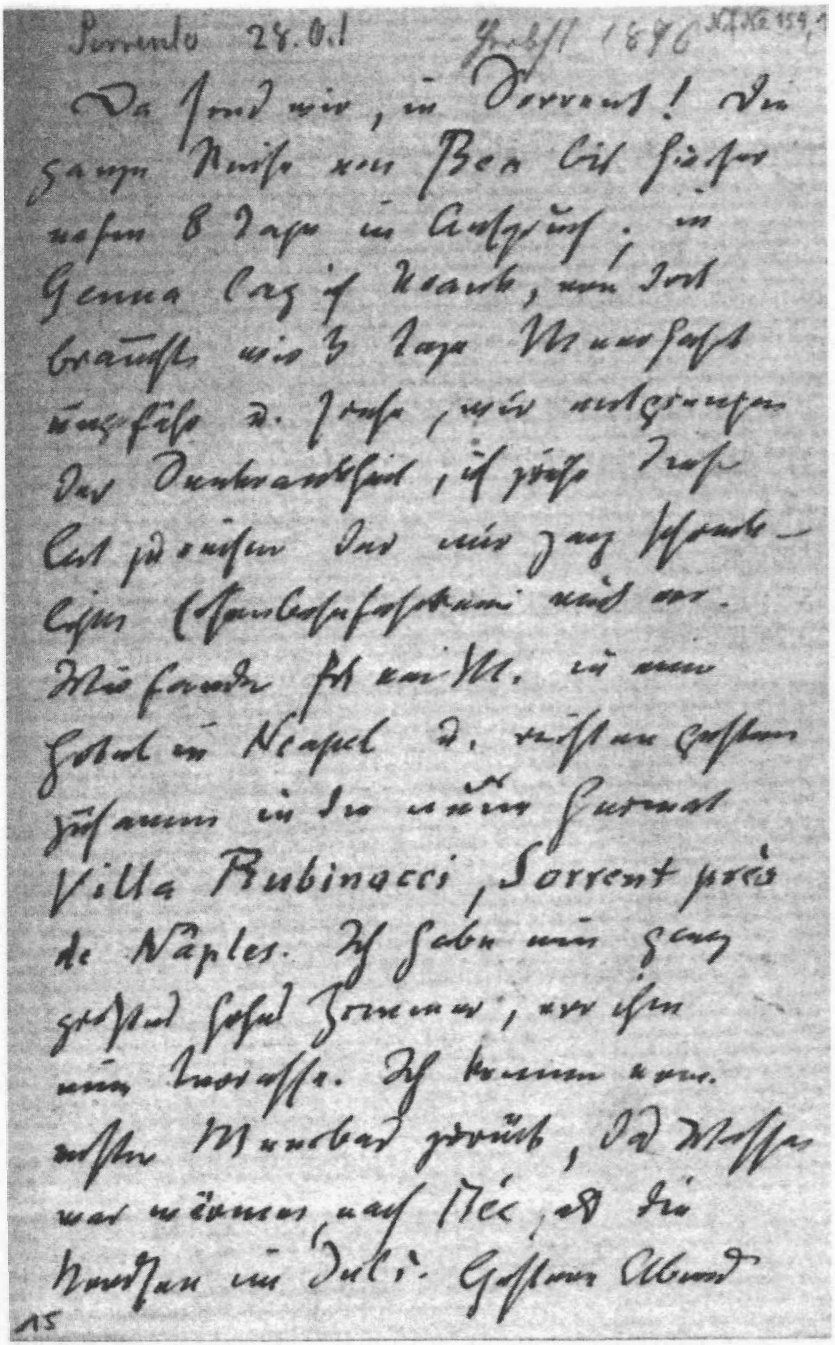
Resim 9
Sorrento Meydanı, 1876'ya doğru.

Albert Brenner Posillipo'da yapılan ("Napoli'nin gerçekten tam bir mucize olduğu") muhteşem araba yolculuğunu ve deniz kenarı boyunca Sorrento'ya yapılan bir buçuk saatlik yolculuğu anımsadıktan sonra yaptığı tasvire kasabayı da dahil ediyor:

> Sorrento'nun biraz dışında, şehrin sırf bahçeler, seralar ve villalara ayrılmış bölgesinde oturuyoruz. Bu mahalle manastır gibi. Dar sokaklar, iki adam boyunda, hiç bitmeyecek gibi uzanan ve üzerlerinden portakal, servi, incir ağaçları ve salkım salkım üzümler sarkan duvarlar arasına sıkışmış ve hepsi gökyüzünün mavi şeridine sevimli bir biçimde mıhlanmışlar. Nadiren görülen evler çoğunlukla kapalı yerlerin arkasındalar; insana labirent içindeymiş gibi bir his geliyor. Bunlar gerçek katır patikaları.
>
> Sorrento şehri 15 dakikalık bir mesafede. Şehrin ortasında "piazza'nın" yakınında bir köprü var, köprünün orada da epey romantik bir suyolu var. Aşağıda şehrin bir bölgesinde küçük bir marina var. Görünüşe göre burada aristokratlar da oturuyorlar. Yavaş yavaş her yeri göreceğiz.
>
> Biz, Villa Rubinacci isimli bir evde oturuyoruz. Bir tarafı denize, Ischia Adalarına, Napoli'ye ve Vezüv Yanardağı'na bakıyor. Bütün bunlar her türlü ışık içinde tüm gün görünür haldeler. Öbür tarafta, dar bir katır patikası görüyoruz. Küçük bir portakal ağacı ormanı bizi denizden ayırıyor: Sorrento falezlerin üstüne kurulmuş olduğu için, ormandan çıkıp, dikine inmek gerekiyor.
>
> Bugün hem tatil günü hem de her yerin yeşil ve iç açıcı olması ve hiç sarı bitki örtüsü yerleşmemiş olmasına rağmen sonbaharın ilk günü. Sizlere bunu yazarken pencereler açık. Denizin ve dağların manzarasını seyrettiğimiz iki büyük terasımız var. Bütün bunlara rağmen ev kesinlikle ucuz; şık bir villa değil: Mesela şık villaların bizim gibi iyi halıları yok, zaten bütün köy evlerinde yerler taş; hepsinde teras var.[4]

Bu sefer Nietzsche kalemi eline alıyor ve Sorrento'ya yerleşmelerini kız kardeşine övüyor:

> İşte sonunda Sorrento'dayız! Bex'ten buraya yolculuk sekiz gün sürdü; Ceneviz'de hastaydım ve denizi boydan boya geçmemiz üç gün sürdü ve dikkatini çekerim, deniz tutmadan yolculuğumuzu tamamladık. Zaten, korkunç tren yolculuklarındansa bu şekilde yolculuk etmeyi tercih

Resim 10
Nietzsche'nin kız kardeşine Sorrento'dan yazdığı ilk mektup.

ederim. Napoli'de bir otelde Matmazel Meysenbug'la karşılaştık ve hep beraber yeni memleketimize, Napoli yakınlarındaki Sorrento'daki Villa Rubinacci'ye doğru yola çıktık. Çok yüksek tavanlı, terası olan, çok büyük bir odam var. Biraz önce ilk kez denize girip çıktım. Rée'ye göre su, Kuzey Denizi'nin temmuz ayı suyundan daha sıcak. Dün, bizden 5 dakikalık mesafedeki Vittoria Oteli'nde kalan Wagner'leri ziyaret gittik. Kasım ayı boyunca burada olacaklar.

Hiç abartmıyorlar, Sorrento ve Napoli çok güzel. Buranın havası dağ ve deniz havası karışımı bir hava. Gözler bayram ediyor; terasımın önünde, aşağıda (kışın bile yeşil kalan) büyük yeşil bir bahçe, gerisinde koyu rengiyle deniz ve en arkada Vezüv Yanardağı var. Umut edelim. Bütün sevgim ve bağlılığımla, F.[5]

Richard Wagner Sorrento'da

İlk Bayreuth Festivali'nin sonunda dinlenmek için İtalya'nın güneyine gitmek üzere olan Richard ve Cosima Wagner hâlâ hazırlıkları uzun süren ve beklenen bu sanatsal olayı düşünüyorlar, festivalin ne derece etkili olduğunu değerlendirmeyi başaramıyorlardı. Cosima günlüğüne şöyle yazmıştı: "9 Eylül. Son yabancının, Mathilde Maier'in gidişi. Sonrasında, biz de yola çıkmaya hazırlanıyoruz. Akşam, uzun uzun temsillerden ve onlardan neler öğrendiğimizi konuştuk. (...) Kostüm, dekor, bunların hepsini önümüzdeki yıl yeniden ele almak gerekecek. Richard çok mutsuz ve ölmeyi dilediğini söylüyor."[6] Verona, Venedik, Bologna ve Napoli'den geçerek yaptıkları yolculuktan sonra Wagner'ler Sorrento'ya yerleşirler:

5 Ekim: Sorrento, Vittoria Oteli, otele yakın küçük bir eve yerleşiyoruz, harikulade bir sakinlik.

10 Ekim: Zeytin ağaçları korusunu ve denizi gördüğümüz harika terasta sakin bir öğleden sonra geçiriyoruz.

14 Ekim: Buraya her geçen gün daha çok bağlanıyorum; ağaçların, boğazların, kayalıkların, zeytin ağaçların aştığı iki duvar arasındaki yollar, her şey bana tanıdık geliyor ve hoşuma gitmeyen hiçbir şey bulmuyorum. Bununla beraber, kısa anlar için bile olsa Richard'a dertlerini unutturmak neredeyse mümkün değil, bu bile ufuklarımızı karartmaya yetiyor.

Resim 11
Richard ve Cosima Wagner, 1872

> 26 Ekim: Öğleden sonra harika gezinti, Meta ve Sorrento'daki bütün mağaraları geziyoruz, Dante ile Doré'yi düşünüyoruz; gökyüzü olağanüstü, adaları altın bir ışık aydınlatıyor; önündeki köylerle birlikte Vezüv kırmızımsı, gri, açık kahverengi tonlara sahip ve tehditkâr bir duruşu var. Meta'dan eve yürüyerek geliyoruz, ay ışığında uzun bir yürüyüş; evler, ağaç soyunun aristokratları yüksek çam ağaçlarıyla dolu bahçeler, her şey harikulade. Akşam tabii ki yorgunuz ama keyfimiz şahane. Bana öyle geliyor ki burada hayat bana ara verip soluklanmanın lütfunu bahşetti.

Mekânların güzelliği ve soluklanma duygusu yine de Wagner çiftinin endişelerini dağıtmaya yetmemiştir. Üzüntü ve kuşkular, düş ve onu gerçekleştirmenin arasındaki büyük gediğin bilinci, geçmişin pişmanlıkları ve geleceğe dair iç sıkıntısı, aslında Sorrento'da geçen günlerin asıl *Leitmotiv*'ini oluşturmaktadır. 18 Ekim'de Cosi-

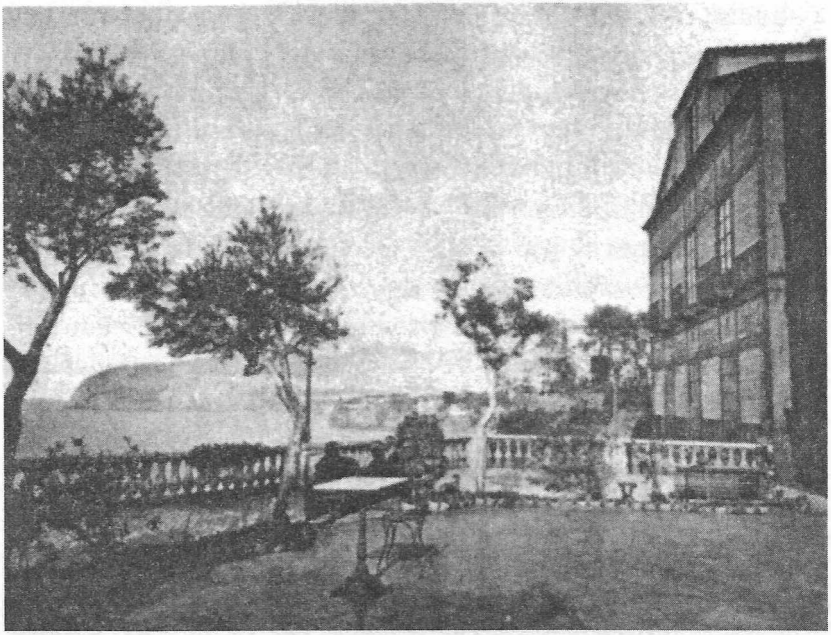
Resim 12
Vittoria Oteli, Sorrento, 1890.

ma günlüğüne şöyle yazıyordu: "Sık sık festivalden tamamıyla vazgeçip ortadan kaybolmayı düşünüyoruz", ve 5 Kasım'da: "Akşam, Richard'la sohbet ediyorum ve ona hayatımızın dışında kalan her türlü şeyden bahsetmeye çalışıyorum, ama sohbet mütemadiyen üzücü konulara geri dönüyor. Richard temsiller boyunca aklında olan tek şeyin 'Bir daha asla; bir daha asla.' fikri olduğunu anlatıyor. Kral (Bavyera'nın II. Louis'si) onu böyle sarsanın ne olduğunu sorduğunda yerinden sıçradığını ve sonrasında kendine güçlükle hâkim olduğunu söylüyor." Finansal bakış açısıyla da festival tam bir başarısızlık olmuştu ve Wagner çifti ciddi ciddi borçlarını kapatıp, tiyatroyu bırakıp, sahneden çekilmeyi düşündüler.

Nietzsche'nin doğum günü olan 15 Kasım'da, Cosima bir kez daha filozofun *Zamana Aykırı Bakışlar* serisinin dördüncü kitabı "Richard Wagner Bayreuth'ta"ya gömülmüştü. 1876 Temmuz'unda yazılmış metinde Nietzsche; Maestro'nun hayallerinden, gençlik ütopyasından, müzik anlayışından, yenilenen bir toplumda tiyatronun rolünden oluşan bir portresini kurgulamış ve ona sadık ol-

duğunu göstermek için Wagner'in entelektüel serüveninin tamamına eserinde yer vermişti. Mazzino Montinari'nin[7] ortaya koyduğu gibi, *Zamana Aykırı Bakışlar*'ın bu kitabı müzisyenin gençliğinde yazdığı teorik metinlerden çekilip alınmış, gizli alıntılardan oluşan ve gayet ustalıkla kotarılmış bir mozaikti. Dolayısıyla kitap Bayreuth'a ve Wagner'in kendisine dönük büyülü bir ayna işlevi görüyordu ve içinde şu soruyu barındırıyordu: Richard Wagner'in *L'art et la révolution* ve *L'oeuvre d'art de l'avenir* gibi Feuerbach'çı ve 1848 devrimcilerinden esinlenmiş metinlerinden bu yana hayatına soluk katmış hayalinin sadık bir ifadesi, bu bezgin asilzadelerin festivali olabilir miydi? Artık Nietzsche buna inanmıyordu, *Maestro* da bunu biliyordu. Festivalden önce, Nietzsche'nin metni yeniden dirilmiş Wagnerciliğin bildirisi gibi görünüyordu; taç sahibi insanlar ve bezgin asilzadelerin kalabalığı oluşturduğu bu sosyetik olaydan sonra bu metin sadece filozofun hayal kırıklığının daha da yakıcı olmasına yaradı. 15 Ekim'de hâlâ Bex'te olan Nietzsche'nin, yeni arkadaşı Paul Rée ile birlikte doğum gününü kutlarken ruhun özgürlüğü üzerine aforizmalar kaleme alması durumu açıklayıcı özelliktedir. Herkesin hayal kırıklığını atlatma yolu kendine göredir: Cosima geçmişe dönerken, Nietzsche geleceğe bakmaya başlamıştı bile. Richard Wagner'e gelince, o ise bu depresyon dönemini 1845 yılında kaleme aldığı ve sonraki yıllarda birçok defa (özellikle de 1857'de kutsal Cuma günü Zürih Gölü'nün çevresinde yaptığı bir gezintide gelen büyük bir ilhamla) üstünden geçtiği projeyi yeniden ele alarak atlatır. Bu, Parsifal figürü üstüne yazılmış kutsal bir dramadır. Feuerbach'a geri dönmek şöyle dursun, Wagner Schopenhauer'ci metafizikten Hıristiyan dinine geçiş yapar.

Wagner ve Nietzsche böyle bir ruh halinde iken ilk defa Sorrento'da bir araya gelirler. O arada, Wagner'ler kaldıkları müştemilattan Otel Vittoria'nın üçüncü katına yerleşirler ve Malwida, Nietzsche ve Rée Sorrento'ya geldikleri gün 27 Ekim akşamı, onları bu yeni yerlerinde ziyaret ederler. Cosima günlüğüne şöyle yazar: "Güzel gün, çocuklarla denize girdik. Öğleden sonra, Richard ve çocuklarla kısa bir gezintiye çıktık, sonra Richard'la birlikte uzun uzun denizi seyrettim. Daha sonra, Malwida, Doktor Rée ve arka-

Resim 13
Otel Vittoria'nın terası, 1875

daşımız Nietzsche bizi ziyarete geldiler; Nietzsche çok yorgun ve sağlığı konusunda çok endişeli. Sorrento'ya yerleştiler". Ziyaretten sonra, Wagner çifti terasta vakit geçirmeye devam ederler, deniz ve oteli çevreleyen zeytin ağacı korusunun manzarasına bakarak yazı yazar ve düşüncelere dalarlar. Cosima'nın günlüğünde belirttiği üzere, Nietzsche'nin Sorrento'ya geldiği akşam Wagner'lerin Hazreti İsa'nın tutkusu üzerine derin düşüncelere dalması tuhaf bir eşzamanlılıktır. Cosima günlüğünde şöyle yazıyor:

> Cuma, 27 Ekim: - Zeytin bahçelerinin üstünde ay ışığı; Hz. İsa'yı düşünüyoruz: "Tanrım, istersen bu kupayı benden al! Ama benim değil senin iradenle olsun!"- her türlü ıstırabın ve kefaretin tam ifadesi. Bu kutsal çanak kendisinden uzak olsun diye ruh nasıl sık sık yalvarıyor, teslimiyet onun için ne kadar da zor, teslimiyeti nasıl nadiren başarabiliyor ama başardığında, nasıl kanatlanıyor ve artık hiçbir şeyin kendisine dokunamayacağı göğün en yücelerinde nasıl da süzülüyor!..

Kadim zamanlarda insanların denizkızlarını duyduklarını sandıkları topraklarda, artık birbirinden çok farklı melodilerin ve tutkuların çekimine kapılmış Nietzsche ve Wagner son defa bir araya gelirler. Bu olay, büyük ihtimalle Wagner'in Nietzsche'ye Kutsal Kâse'yi ve İsa peygamberin son yemeğini düşünürken hissettiği vecdi itiraf ettiği, birlikte geçirdikleri birkaç günde vuku bulur. Bu, Nietzsche için bardağı taşıran son damla olur... O zaten Bayreuth Festivali'ndeki hayal kırıklığına hiç katlanamamıştır ve çok önceden kendine özgü bir yola doğru atacağı ilk adımları tasarlamıştır. Yakın dostluk ve entelektüel dayanışma, Helenistik medeniyetin Wagner'in müzikal tiyatrosunun büyüsüyle Almanya'da diriltilmesi için Bayreuth projesi çerçevesinde gelişen silah arkadaşlığı, Vittoria Otel'de geçmişe karışır. Gürültüsüz bir şekilde. İlişkileri soğur, yolları ayrılır: Artık her şey açıktır, her şey bitmiştir.

Filozof ve müzisyen sonradan isimlerini vermeden açıkça birbirlerine saldırırlar - Nietzsche İnsanca, Pek İnsanca'da, Wagner *Bayreuther Blatter*'de yer alan "Kamusal ve popülerlik" isimli makalesinde. Bestecinin ölümünden sadece birkaç gün sonra, Şubat 1883'de, Nietzsche Bayreuth Festivali'nden sonra hissettiklerini Malwida von Meysenbug'a açıklamıştır:

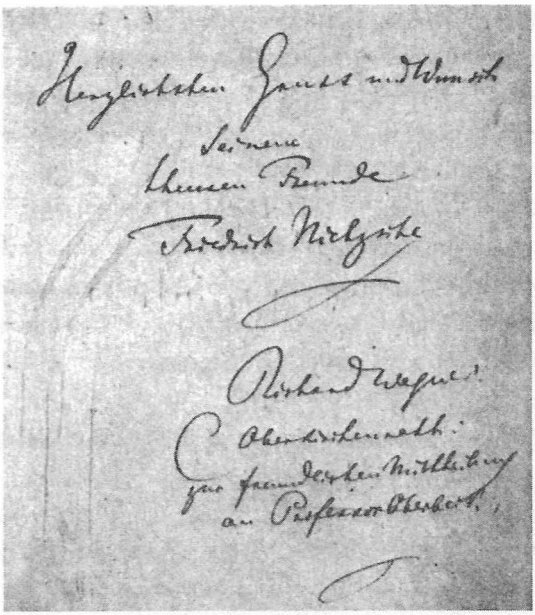
> Wagner'in ölümü beni fena sarstı; ve yatağımdan kalkmayı başarsam da hâlâ şoku atlatamadım. Yine de inanıyorum ki bu olay uzun vadede benim için bir rahatlama demek olacak. Benim için bir zamanlar büyük bir saygının ve aşkın öznesi olmuş birine altı yıl boyunca düşman kesilmek çok ama çok zordu; sonra rakibi olarak, bu adamın bir bütün olarak şahsiyetinin hak ettiği saygıdan ötürü susmak zorunda kalmak. Wagner beni ölümcül bir şekilde küçük düşürdü- bunu bilmenizi isterim!- Hıristiyanlığa ve kiliseye sürünerek yavaşça geri dönmesini şahsıma yapılmış bir hakaret olarak aldım: Bu hareketi yapabilmiş bir ruha saygı duymuş olmak dahi bütün gençliğimi ve onun geçmişteki özlemlerini kirletmiş gibi geldi bana. Bunu bu kadar güçlü hissediyor olmam, bana susmam gereken amaçlar ve görevler tarafından dayatıldı. Şimdi, onun attığı bu adımı *yaşlanmakta olan* Wagner'in adımı olarak niteliyorum; doğru zamanda ölmek zor bir şey.[8]

1886'da, İnsanca, *Pek İnsanca*'nın ikinci baskısının önsözünün müsveddelerinde Nietzsche bu olaya yeniden yer verir: "Richard Wagner'le ilgili olarak 1876 yazının hayal kırıklığını aşamadım: Eserin ve adamın kusurları bana bir anda aşırı geldi. Kaçtım (...) Yaşlandığı için değişmiş olması benim için hiç önemli değil. Bu cins romantiklerin neredeyse hepsi haç altında sonlanıyorlar. Ben sadece tanıdığım Wagner'i sevdim, dürüst bir ateist ve yerleşik ahlaka karşıt olan, Siegfried karakterini, tamamen özgür birini yaratan kişiyi. *Bayreuther Blätter*'lerinin alçakgönüllü köşesinde, kurtarıcının kanına ne kadar değer verdiğini yeterince anlattı. Ve anlaşıldı da. Birçok Alman, saf ve saf olmayan pek çok deli tip o zamandan beri Richard Wagner'i "kurtarıcıları" gibi görüyor. Bütün bunlar beni tiksindiriyor." Önsözün son hali Wagner'den, Hıristiyan haçı önünde secde eden, romantik idealizmin fanatikliği ve yalancı sofuculuğuna yenilmiş umutsuz bir romantik olarak bahseder.[9] Nietzsche ateist ve yerleşik ahlaka karşı, devrimci ve Feuerbach'ın öğrencisi olan Wagner'e sadık kalmıştır. Maestro'dan kopuşunun gerekçesini şahsi ilişkilerindeki değişimlerde değil, bu entelektüel çatışmada aramak gerekir. Bununla birlikte Nietzsche, içindeki bu acı veren değişimi Sorrento'da açığa vurmamıştır. Sadece İnsanca, *Pek İnsanca*'yı yazdığı müsveddeleri bu değişime tanık olmuştur. Bu kâğıtların içerdiği fragmanlar ve aforizmaların içinde bile deha, sanat ve metafizik üzerine düşünceleri oldukça kaba kalır ve Wagner'e dair polemik genellikle örtüktür.

27 Ekim'den 7 Kasım'a, Villa Rubinacci ve Otel Vittoria sakinleri büyük ihtimalle birçok kere birbirlerini ziyaret ettiler. Brenner Wagner'leri 6 kere ziyaret ettiklerini söyler ve Cosima'nın günlüğünden de birlikte birçok kez gezintiye çıktıklarını biliriz. Bu görüşmelere Malwida'nın eşlik etmesi Otel Vittoria'da hoşnutlukla karşılanır. Buna mukabil, Doktor Rée'den hiç hazzetmezler: "1 Kasım. Akşam, Doktor Rée'nin soğuk ve keskin mizacından hiç hoşlanmıyoruz; daha yakından incelediğimizde, büyük ihtimal Yahudi olduğunu anlıyoruz".[10] Cosima ve Richard Wagner için her şeyin açıklaması buydu! Cosima'nın kısa imaları dışında, bu günlere dair tek tanıklık "idealist" Malwida von Meysenbug'un hatıralarında bulunur:

> Yazın süregelmiş temsillerden yorulmuş olan ve İtalya'ya dinlenmeye gelen Wagner ve ailesinin mevcudiyeti ilk ayı güzelleştirmişti. Bizden birkaç adım uzaklıkta bir otelde kalıyorlardı ve doğal olarak vaktimin büyük bir kısmını onlarla özellikle derin bir muhabbet ve büyük saygı duyduğum Cosima ile geçiriyordum; onunla beraber olmak bana, ruh ve kalp zevklerinin en safını veriyordu. (...) Akşamları Wagner'ler bizim dörtlüyü sık sık evlerine davet ediyorlardı. Ancak bu vesileyle Nietzsche'nin konuşma tarzında ve davranışlarında zorlama bir neşe ve doğal olma çabasını hayretle fark ediyordum; ama hiç bir zaman nahoş olmadığı ve Wagner'lerle görüşmeye hiç karşı gelmediği için, düşünce biçiminde bir değişikliğin meydana gelebileceğine dair bir şüphem olmadı ve kendimi bu nefis insan çemberi içinde, Bayreuth'un devamı olan bu hazza canı gönülden bıraktım.[11]

Wagner'ler Napoli'ye giderler ve Nietzsche arkadaşlarıyla Sorrento'da, Villa Rubinacci'de kalır. Şaşkın ve mustarip, maestronun dinsel tavrına bıyık altından gülmektedir ama acı bir gülüştür bu, daha sonra söyleyeceği gibi: "Richard Wagner'e gizli gizli güldüğüm anlar oldu: Son rolünü ezberlemeye hazırlandığı ve sevgili Almanların önüne mucize yaratıcı, kurtarıcı, peygamber ve hatta filozof olarak çıktığı sırada. Ve onu sevmekten vazgeçmemiş olduğum için gülmelerim kendime acı gelmeye başladı: Ustalarından ayrılıp kendi yollarını çizmeye çalışan herkesin hikâyesidir bu."[12] Nietzsche kendi başına yürümeyi nasıl öğrenecek, Schopenhauer ve Wagner'siz hatta onlara karşı kendi yolunu nasıl bulacaktır? Kötü sağlık durumu ve gözlerindeki ağrılara rağmen, Nietzsche yeniden yazmaya başlar ve kendine sakladığı düşüncelerini ortaya koyma zamanının geldiğini fark eder. Daha önce *Tragedyanın Doğuşu* ve *Zamana Aykırı Bakışlar*'da yaptığı gibi imalar ve fragmanlar halinde değil de blok halinde ve tutarlı bir biçimde düşüncelerini geliştirerek ve önceki aylar boyunca Paul Rée ve Villa Rubinacci'deki küçük arkadaş çevresiyle okumakta olduğu bir grup kitabın yarattığı diyalogun da etkisiyle defterine gün be gün yazdığı yeni fikirlerle bu düşünceleri tamamlayarak yapacaktır bunu. Yukarda bahsettiğimiz gibi "yüz kızartıcı"[13] addedilen bu fikirler,

Resim 14
"Herzlichsten Gruss und Wunsch seinem theuren Freunde Friederich Nietzsche. Richard Wagner. Oberkirchenrath: zur freundlichen Mittheilung an Professor Overbeck" . Parsifal'in kopyasının üzerine Wagner'in Nietzsche için yazdığı ithaf

Voltaire'in anısına ithafla felsefesinin olgunluk çağını başlatan yeni kitabı *İnsanca, Pek İnsanca* için itici güç olur.

Sorrento'daki günlerden sonra iki adam birbirlerini bir daha hiç görmez. Wagner İtalya'dan *Parsifal*'i yazma projesiyle döner. Kendini yazma çalışmasına adar ve metin bittiğinde onu, o sırada öbür taraftan İnsanca, Pek İnsanca'nın el yazmasını yeni bitirmiş Nietzsche'ye yollar. Bundan 10 yıl sonra *Ecce Homo*'da filozof "iki kılıcın çarpışmasını" anlatır bize:

> Sonunda, kitabı basılmış olarak elime alınca, hasta birinin şaşkınlığıyla, Bayreuth'a da iki nüsha gönderdim. Rastlantının pek anlamlı, eşsiz bir oyunuyla, aynı anda Parsifal metninin güzel bir nüshası geldi bana; üzerinde Wagner'in şu adaması vardı: "Değerli dostu Friedrich Nietzsc-

> he'ye, Richard Wagner'den, Kiliseler Danışmanı". -İki kitabın bu çatışmasında uğursuz bir çınlama duyar gibi olmuştum. Kılıç şakırtısını andırmıyor muydu bu?.. Hiç değilse biz ikimiz böylece duyduk bunu: İkimiz de sustuk çünkü. -O sıralardaydı ki, Bayreuther Blätter'in ilk sayısı çıktı. Neyin tam zamanıydı, anladım hemen. -İnanılmaz şey! Wagner sofu olmuştu[14]...

Nietzsche'nin 3 Ocak 1878'de eline geçen *Parsifal* kopyasının üzerine Wagner'in yazdığı ithaf bugün hâlâ görülebilir. Bu kutsal dramaya (*Bühnenweihfestspiel*) ilk tepkisini bir gün sonra Reinhart von Seydlitz'e yazdığı mektupta buluyoruz:

> Dün Wagner tarafından gönderilmiş *Parsifal* elime geçti. İlk okumanın izlenimleri: Wagner'den çok Liszt gibi, reform karşıtı ruh; benim gibi insanoğlunun evrensel değerlerini temsil eden Yunan ruhuna alışık biri olarak, *Parsifal*'de her şey çok Hıristiyan, zaman içinde çok sınırlı; en fantezici psikoloji; hiç ten yok ve olması gerekenden daha fazla kan var (Özellikle İsa'nın son yemeği benim için fazla kanlı) ve ayrıca isterik kadınları sevmiyorum. İç bakışa dayanılır gelen birçok şey temsil sırasında dayanılmaz hale gelecektir: Oyuncuları dua ederken, titrerken, boyunları eğik hayal edin. Ne yaralı kuğu ne de hatta Graal Şatosu'nun içi sahnede etki yaratacaktır. Bütün bu güzel buluşlar epos'a ve demin de dediğim gibi iç bakışa ait öğeler. Dil yabancı bir dilin çevirisi gibi duyuluyor. Ama durumlar ve bu durumların sıralanışı şiirlerin en yücesi değil midir? Bu tür bir şiir müzik için nihai meydan okuma değil midir?[15]

Bütün bu estetik ve felsefi sebeplere rağmen, Nietzsche Wagner'in arkadaşlığını ve sempatisi kaybettiğine hep üzülmüştür. Heinrich Köselitz'e yazdığı mektup özellikle açıklayıcıdır:

> Bana gelince, bir başka kişinin sempatisinden mahrumsam, korkunç acı çekerim ve mesela son senelerde Wagner'in sempatisini kaybetmiş olmaktan dolayı hiçbir şey beni teselli etmiyor. Kaç kere onu rüyamda gördüm ve her seferinde bana beraberken nasılsak, tamamıyla güveniyor gibi görünüyor! Aramızda bir kere bile kötü söz söylenmedi, rüyalarımda bile; tam tersi birbirimize sarf ettiğimiz sözler hep cesaret verici ve neşeliydi ve belki de hayatımda hiç kimseyle o kadar gülmemişimdir.

Bunların hepsi geride kaldı. Pek çok noktada ona karşı haklı olmanın ne faydası var! Sanki bu, kaybolmuş sempatiyi hafızadan silmeye yetecek! Buna benzer bir şey daha önce yaşamıştım ve büyük ihtimalle de yaşamaya devam edeceğim. Bunlar yaşama ve düşünme biçimimim bana dayattığı en zor özveriler...

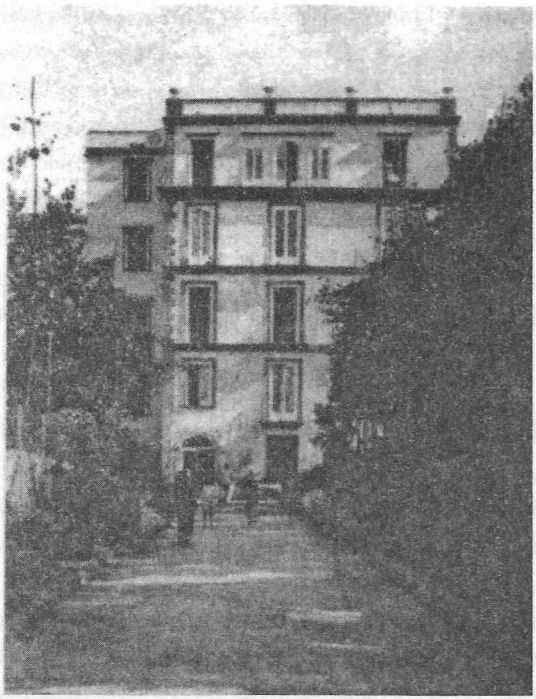
Bugün bile, hiç tanımadığım insanlarla yaptığım tatlı sohbetin üstünden bir saat geçmişken, tüm felsefem sallantıya giriyor ve sevgi pahasına haklı olmayı arzulamak ve sempatiyi kaybetmemek uğruna varlığımızda değerli olan şeyi ifade edememek bana delilikmiş gibi geliyor. *Hinc meœ lacrimœ* [Gözyaşlarım bundan].[16]

Özgür Tinler Manastırı

Wagner'in gidişinden sonra, Villa Rubinacci'de hayatın daha düzenli bir hal almasını Malwida şöyle açıklar:

Sorrento'da hayatımızı çok rahat bir şekilde düzene koymuştuk. Sabahları beraber geçirmiyorduk; herkes özgür bir şekilde kendi işleriyle uğraşıyordu. Öğle yemeğinde bir araya geliyor ve zaman zaman öğleden sonraları etrafta, bizim elma ve armut ağaçlarımız kadar yüksek, dalları altın renkli meyvelerle dolu, çitlerin üzerinden sarkıp yolumuza gölge yapan portakal ve limon ağaçları dikilmiş bahçelerde yürüyüşe çıkıyorduk; veyahut, küçük yokuşları tırmanıp neşeli tatlı kız gruplarının tarentella yaptıkları çiftliklerin yakınlarına gidiyorduk. Önceden yabancılar için hazırlanmış kostümler içinde otellerde yapılan tarentella değil de, doğal bir zarafetin ve iffetin belirtisi olan kırsal tarentella. Sık sık dağ yolları için eşeklere binerek daha uzak mesafelere gidiyorduk ve neşemiz daimdi. Özellikle Brenner, sakar halleriyle ve eşeğin üzerinde bile yere değen uzun bacaklarıyla masum şakalarımızın hedefiydi. Akşam yemeğinde yeniden bir araya geliyorduk ve sonra salona geçip hararetli sohbetler eşliğinde beraber okumalar yapıyorduk.[17]

Paul Rée, Nietzsche'nin annesine ve ablasına yazdığı bir dizi mektupta küçük Alman topluluğun Sorrento'daki yaşamlarını tasvir eder. Geldiklerinden birkaç gün sonra yazılmış ilk mektubu okuyalım:

Resim 15
Bugün Otel Eden olan Villa Rubinacci, 1927

Matmazel!

Müsaadenizle ağabeyiniz adına, size genel olarak Güney İtalya ve özellikle Sorrento hakkında haber vermek istiyorum. Genel olarak Güney İtalya'da hava, Kuzey Almanya kadar soğuk ama burada farklı olarak odalarda soba yok. Özelikle Sorrento çok güzel; odam portakal ağaçları koruluğuna bakıyor ve arkasında mavi deniz ve öbür kıyıda Napoli tepeleri var. Eğer kır ressamı olsaydım, size bunun bir tasvirini çizmeyi bugün bitiremezdim. Ama şansınıza ressam değilim, size Sorrento'da en çok merak uyandıran şeyden yani ağabeyinizden bahsetmekle yetineceğim. Şu an, ısıtması olan tek odada oturmuş Brenner'e *Zamana Aykırı Bakışlar*'ından beşincisini yazdırmakta. İyi görünüyor (bronzlaştı) ve son sekiz günde fark edilir derecede iyileşti. (...)

İşte günün programı. Sabah saat 7'de ağabeyiniz süt içiyor; ona özellikle iyi gelen bir içecek. Sonra da öğle yemeğine kadar çay içiyor. Hem

> bir melek kadar iyi hem de akıllı bir hanım olan Matmazel von Meysenbug sayesinde yemekler bilhassa sade ve ölçülü. Öğle yemeğinden sonra herkes uzun bir öğle uykusu uyuyor sonrasında hep beraber gezintiye çıkıyoruz. Son zamanlarda ağabeyiniz dağ yollarında saatler boyunca gezintilere çıkmayı başarabildi ve kısa ama şiddetli son ağrı nöbetinden beri baş ağrısı çekmemesinin asıl sebebi hiç kuşkusuz bu gezintilerdi.[18]

Nietzsche, güneyin doğal güzelliklerinin ortasında ve Villa Rubinacci'de ikamet eden küçük topluluğun mutlu ortamında daha yatışmış ve hayatla barışmış hissediyordu: "Küçük arkadaş çevremiz derin düşünceyi, arkadaşlığı, projeleri ve umudu yani mutluluğun büyük bir parçasını kendinde toplamıştı. Bütün acılarıma ve sağlığımla ilgili kötü beklentilerime rağmen bunu hissediyorum. Belki dünyada halen mutluluğu yakalayabiliriz, ama şimdilik herkesin benim gibi iyi zaman geçirmesini diliyorum: O zaman benim gibi memnun hissedebilirler".[20] Filozof, Parisli bir arkadaşına yazdığı bu satırları arkadaşlarına da birçok kereler söylemiş olmalı. Üç oğluyla (onları öyle çağırıyordu) birlikte geçirdiği mutlu günleri tasvir ederken Malwida şöyle der: "Nietzsche geçenlerde kendini hayatta hiç bu kadar iyi hissetmediğini ve büyük ihtimalle de bir daha hiç bu kadar iyi hissetmeyeceğini söyledi. Hakikaten, çok daha iyi hissettiğini ve sağlığın ne demek olduğunu sezmeye başlamış olduğunu söylüyor".[21]

Günlük program akşam salonda şöminenin yanında en az iki saat birlikte kitap okumayı kapsıyordu. Malwida'nın mektupları bize Sorrento'daki grubun gece toplantılarını tasvir ediyor: Akşam, eve döndüğümüzde, Rée bize yemekten önce bir, yemekten sonra bir saat boyunca kitap okuyordu. Saat 9'de uyumaya gidiyorduk. Şimdilerde Voltaire'den *Zadig* ve *XIV. Louis'nin* Yüzyılı'nı okuyoruz ve mest olmuş durumdayız. Özellikle Nietzsche ve Rée eski Fransız Edebiyatının ateşli hayranlarından. Bana Diderot'nun eserlerini en azından şaheserlerini gönderirsen beni çok mutlu edersin: *Jean* (büyük ihtimalle *Kaderci Jacques*) ve *Rameau'nun Yeğeni.*"[22] Birlikte, eski ve modern edebiyatı olduğu kadar felsefe ve tarih eserlerini de okudular: Thucydide ve Platon, Herodotos ve

Yeni Ahit; Goethe, Mainländer, Spir, Burckhardt, Ranke; Voltaire, Diderot, Charles de Rémusat, Michelet, Daudet; Calderon, Cervantes, Moreto, Lope de Vega; Turgenyev, Alexander Herzen'in *Hatıraları*; Iacopo Ruffini'nin *Lorenzo Benoni* isimli romanı, vs.

Kışın sonuna gelindiğinde Malwida için bilançoyu çıkarmak çok basittir:

> Hayatımın en heyecan verici kışlarından birini yaşadım. Yaşlılığımda, her zaman nasıl öğrenmeyi dilediysem o şekilde öğreniyorum; Rée yaptığı okumalarla düpedüz benim velinimetim oldu; tek başıma ve hiçbir şey yapamadan geçen hüzünlü kış akşamlarını düşünüyorum da... Ve şimdi, her akşam samimi bir ortamda ve *sans gêne* (gailesiz; metinde Fransızca) şöminenin yanındaki koltuğumda, müthiş okumalar, sık sık sevgi dolu kahkaha tufanıyla bölünen zekâ dolu gözlemler... Hayır, sadece bunun sona ermesinden korkuyorum. Bizimki ortak yaşamın özel bir biçimi, belki de eşsiz; kusursuz bir şekilde akıyor ve kimsenin aklına gelemeyecek bir şekilde birbirine en bağlı aileyi oluşturuyoruz. O halde benim için tasalanan herkese söyleyin, çok mutluyum ve hayatımda hiç bu kadar hoş bir kış geçirmemiştim.[23]
>
> Akşamları böyle toplandığımızda, Nietzsche burnunun üstünde gözlükleri rahat bir şekilde koltuğuna, bizim sevgili kitap okuyucumuz Doktor Rée masa lambasının aydınlattığı masaya, genç Brenner şöminenin yakınında bana akşam yemeği için portakal soymaya yardım etmek üzere yanıma oturduğunda, sık sık dalga geçerek şöyle diyorum: Gerçekten ideal aileyi temsil ediyoruz; akrabalık bağı olmayan, ortak hatırası olmayan, birbirini güç bela tanıyan ama uyumların en kusursuzuyla, birbirinin özgürlük alanını rahatsız etmeden, hem entelektüel hem kişisel rahatlık bakımından tatminkâr, ortak bir hayatı sürdüren dört kişiyiz."[24]

Zamana Aykırı Bakışlar'ın dördüncüsünün Fransızca çevirisini de okuyorlardı ve Nietzsche'nin çok yakın arkadaşı olan çevirmen hanıma da sevgilerinin belirtisi olarak tarladan çiçek topluyorlardı: "İşte, sevgili Madam, Sorrento'nun tarlalarından çiçekler. Hep beraber, size olan saygı ve sevgimizi ifade etmeyi arzuluyoruz, çünkü geçtiğimiz akşamlarda, sürekli yinelenen bir şaşkınlıkla kitabınızı okuduk. Brenner bu çiçekleri yamacın oradaki kayalıklar boyunca

topladı, Matmazel von Meysenbug da düzenledi".[25] Bunun yanı sıra Sorrento akşamlarında, Basel'in ünlü tarihçisi Jacob Burckhardt'ın Yunan medeniyeti dersinde Nietzsche'nin öğrencilerinden birinin aldığı notların yazılı olduğu bir defteri okudular.

> Yanımızda mükemmel ve zengin bir kitap seçkisi var ama pek çok kitap arasında en güzeli Jacob Burckhardt'ın Basel Üniversitesi'nde Yunan kültürü üzerine verdiği, Nietzsche'nin öğrencilerinden birinin notlarını tuttuğu dersin seyahate getirilen defteri. Nietzsche bu notlar hakkında sözlü yorumda bulundu ve hiç şüphesiz, insanoğlunun bu güzel dönemine dair başka hiçbir yerde bu kadar parlak ve eksiksiz bir sunum olmamıştır; Antik Yunan'ın en büyük erbaplarından birinin yazılı, birinin ise sözlü sunumu. İnsan zihninin bu en yüce doruğunu diğerlerine yeğlemem böylece en büyük coşkunluğa erişmiş oldu. Burckhardt'ın Yunan halkı için kullandığı tanım beni mest etti : "kötümser dünya algısı ve iyimser mizaç". Şüphesiz, kusursuz bir halk yaratmak için mükemmel bir bileşim.[26]

Nietzsche'nin öğrencisinin ismi Louis Kelterborn'dur ve not defteri hâlâ Nietzsche'nin Weimar'daki kütüphanesinde muhafaza ediliyor. Sayfa 83'de şunu okuyabiliriz: "Din ve düşünce karamsardı, bununla birlikte mizaç iyimserdi; buradan muazzam bir üretim çıkıyordu (...) Halkı harekete geçiren esnek kuvvetlerdi; onu sürekli olarak yeni girişimlere sevk eden canlı ve iyimser mizacı oradan geliyordu. Ama varoluş vizyonu tamamen kötümserdi."[27] "Zekânın kötümserliği ve iradenin iyimserliği": Antonio Gramsci'nin neredeyse kendi mottosu addettiği, Romain Rolland'a aktardığı ve günümüzde hâlâ Fransız ve İtalyan sol partilerinde ve entelektüellerinde sık sık rastlanan bir tutumdur bu. Buna karşılık bilmediğimiz ve Mazzino Montinari'nin ilk defa 1973'te günışığına çıkardığı şey, Romain Rolland'ın çok büyük ihtimalle arkadaşı Malwida von Meysenbug'un biraz önce aktardığımız pasajını –" kötümser dünya algısı ve iyimser mizaç"- okuduğudur. Gramsci tarafından uygulanan tanınmış yöntemin kaynağını, dolayısıyla da Burckhardt'ın metnini Nietzsche'nin Villa Rubinacci'nin salonunda, şöminenin yanında, sözel olarak yorumladığı Sorrento okuma akşamlarında aramak gerekir.[28]

Villa Rubinacci'nin sakinleri, küçük topluluklarının mutlu ve eğitici hayat modelini esas alarak, öğretmen ve arkadaşlarını eğitimcilerin eğitileceği bir okul projesi etrafında bir araya getirmeyi hayal ederler. Nietzsche için kıymetli bir fikir söz konusudur: "*Eğitmenleri eğitmek! Ama bunlar kendi kendilerini eğitmek zorundadırlar!* Ben onlar için yazıyorum". Bu hayali gerçekleştirmek için, türlü yetenekleri seferber etmek istemişti: "Eğitmen Okulu. Hekim/ biyolog/ iktisatçı/ kültür tarihçisi/ kilise tarihi uzmanı/ Yunan uzmanı/ devlet uzmanının olduğu yer". İtalya'ya gitmeden önce, yeni arkadaşı Reinhart von Seydlitz'e onu Sorrento'ya çekebilmek için mektup yazmıştı: "Neden size bunları anlatıyorum? Ah, gizli beklentimi tahmin ediyorsunuz: Sorrento'da yaklaşık bir yıl kalacağız. Sonra, bir yerlerde etkileyici bir şekilde manastırımı, yani "Eğitmenler Okulu'nu (eğitmenlerin *kendilerini* eğittikleri) kuramazsam Basel'e geri döneceğim.[29] "Sorrento kâğıtlarında" bu fikir yeniden olumlanmış ve özgür tin imgesiyle ilişkilendirilmişti:

> *Eğitmenler okulu,* eğitmenlerimizin kendilerinin eğitimli olmadıkları tespitine, ihtiyacın giderek artmasına ama kalitenin giderek vasatlaşmasına, faaliyet alanını doğal olarak ayıran bilimlerin bireysel barbarlığa engel olmayışına, ulusal çıkarları hesaba katmadan insanoğlunun doğru entelektüel gelişimini göz önünde tutan bir medeniyet yüksek hukuk meclisinin - uluslararası eğitim bakanlığının-, bulunmayışına dayanmaktadır.
>
> Her kim malvarlığını özgür bir ruhla kullanmak istiyorsa, dış dünya ile ilişiğini kesip, beraber dostça sade bir hayat yaşamak isteyenlere bu olanağı sunmak için manastır örneğini izleyen kurumlar kurmalıdır.[30]

Malwida'nın bu işle ilgili daha duygusal ama bir o kadar da pratik bir vizyonu vardı; daha şimdiden yeni okulun yerleşeceği mekânları düşünüyordu:

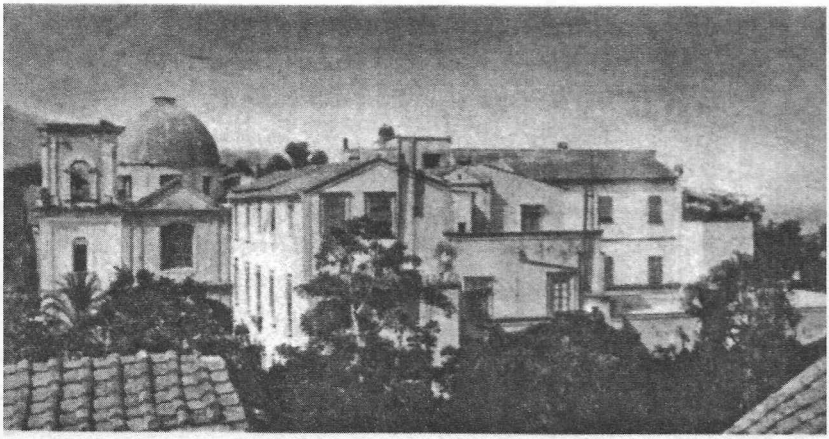
> O dönem *Mémoires d'une idéaliste*'in hemen sonrasında, her sosyal sınıftan kadın ve genç kızlardan bana olan sempatilerini dile getiren çok sayıda mektup aldım, o dönemi takip eden yıllarda da bende büyük sevinç ve memnunluk yaratan bu durum devam edegeldi. Bu bende daha önce aklıma gelen ve yol arkadaşlarıma da bahsettiğim bir fikri, iki cinsi-

yeti de en asil entelektüel hayatın özgür gelişimine doğru taşımak amacını güden bir tür misyon yaratmak gerektiği fikrini besledi. Böylelikle sonra, dünyaya dönüp yeni ve daha tinsel bir kültürün tohumunu atabilirler. Fikir, bana refakat eden arkadaşlarım tarafından büyük bir heyecanla karşılandı; Nietzsche ve Rée profesör olarak bu fikre dahil olmaya hazırlardı. Ben de birçok kadın öğrenciyi buraya çekebileceğime inanmıştım. Çünkü onları kadın özgürleşmesinin en asil temsilcileri olarak yetiştirmek için özel bir ilgi göstermek istiyordum ki onlar da bu son derece önemli ve anlamlı projenin yanlış anlaşılmamasına veya bozulmamasına katkıda bulunsunlar. Şimdiden uygun bir yer arıyoruz çünkü bu girişim şehrin darlığında değil de enfes doğanın içinde muhteşem Sorrento'da doğmalı. Plajda kayalıkların içinde odalar gibi birçok geniş mağara bulduk. Görünüşe göre insan eliyle genişletilmiş, bir konuşmacıya hazırlanmış gibi gözüken bir nevi kürsü vardı. Bu odacıkların yazın çok sıcak günlerinde ders vermek için gayet uygun olduklarını düşündük. Ve genel olarak, bu öğretimin bütünü daha çok karşılıklı bir çıraklık şeklinde, peripatetisyenler tarzında ve modern yöntemlerden çok Yunan yöntemlerine göre tasarlanmalı dedik.[31]

En sonunda Sorrento'ya giden Reinhart von Seydlitz, eğitmenler okulunun Villa Rubinacci'nin sakinlerinden oluşan küçük topluluk tarafından çoktan hayata geçirilmiş olduğunu görüyordu:

Malwida von Meysenbug saygıdeğer bir başrahibe misali şimdiden, daha iyisini bulamadıkları için yerel bir pansiyonda, Villa Rubinacci'de konumlanmış "özgür tinler manastırını" yönetiyordu. O ılıman güneşin altında, morumsu mavi denizin hafif uğultusunda ne planlar yaptık (...) Artık ıssız ve terkedilmiş olan Kapuçin Manastırı için hak iddia ederek onu eğitmenlerin kendilerini eğitecekleri bir okula dönüştürmeyi düşündük. Pratik anlayışımız kendini belli ediyor, mekânın yarısını bir otele olarak kullanıp diğer idealist yarısını finanse etmek istiyoruz.[32]

Coşkuyla kendinden geçen Nietzsche fikre neredeyse inanır ve kız kardeşini seferber eder: "Eğitmenler okulu (modern manastır, ideal topluluk, *université libre* [özgür üniversite]) hazırlık aşamasında, neler olup biteceğini kim bilebilir! Nazarımızda kırk kişilik kurumumuzun yönetimini yapmak için biçilmiş kaftansın. Her şey-

Resim 16
Kapuçin Manastırı, Eğitmenler Okulu için seçilen bina, şimdi Büyük Cocumella Oteli

den önce İtalyanca öğrenmen gerekiyor!".[33] Kapuçin Manastırı, grubun seyahatinin sonuna kadar eğitmenler okulu için hayal edilen mekan olarak düşünülür. Seyahatin sonu projenin de sonu olur.

Rüyada Ölüleri Görmek

Sorrento'da iki ay geçirdikten sonra, 1876 yılının Aralık ayında Nietzsche'nin sağlık bilançosu nasıldı? Sadece fiziksel bir açıdan bakıldığında durumu kesinlikle iyiye gitmiyordu: Ne okumayı ne yazmayı başarabiliyor ve kendini işsiz güçsüz bir turist veya bir filozof gibi hissediyordu. Hal böyle olunca kendini, arkadaşlarıyla vakit geçirmeye ve özellikle, düşünmeye, rüya görmeye, geçmiş hayatını yeniden gözden geçirmeye vermiştir.

> Sevgili ve sadık arkadaş, bir iyileşme parıltısından sonra yeniden ve aralıksız kendimi çok kötü hissediyorum, öyle ki ümit etmeye bile cüretim yok. İyileşmem için bütün dış etkenler bir araya gelmiş durumdalar ve buradan bir sonuç çıkmalı, değil mi? Ama sabır gerekiyor (Nietzsche'den Overbeck'e, 6 Aralık 1876).
>
> Kötü geçen birçok gün beni adeta umutsuzluğa sürükledi. Şimdi, yeniden daha iyi hissediyorum. İklim çok ılıman, dün Rée denize girdi. Bol

bol gezintiye çıkıyorum, sindirim ve uykum hep çok iyi (ailesine, 7 Aralık 1876).

Sık sık gezintiye çıkıyorum. Her türlü faaliyetten, yazdırmak ve sohbetten bile vazgeçtim. Bunun sonu ne olacak? (ailesine, 15 Aralık 1876).

Sorrento bence iyileştirmek için yaratılmış. Gücümü yeniden kazandığımı hissediyorum; şu ana kadar en ufak bir mide rahatsızlığım yok. Bununla birlikte her hafta bir gün çok şiddetli baş ağrısı: Bu konuda hiçbir değişiklik yok (ailesine, 24 Aralık 1876).

Burada bile sağlığım düzelmek bilmiyor; ıstıraplar, ıstıraplar! Acılarımı dikkate almasam, buradaki durumum tanrıları imrendirirdi. Rée daha yeni bir kitabını bitirdi, Brenner öyküler yazıyor, Matmazel von Meysenbug roman yazıyor, bana kitap okuyorlar çünkü ne okumaya ne de yazmaya iznim var (Rohde'ye, 30 Aralık 1876[34]).

Yine de Nietzsche 19 Aralık 1876'da, Cosima Wagner'e doğum günü için uzun ve önemli bir mektup yazma işini üstlendi.[35] Bu mektup sağlık durumunun değil de ruhsal durumunun bir nevi bilançosu gibi okunabilir, hayatının bir safhasına yavaşça veda etmek gibi. Önceki safhaların hatıraları ile ileride yaşayacağı dönüşümün hâlâ bulanık olan önsezisi arasında bir konumda, genç filologun Richard Wagner ile ilişkisinin birçok hassas noktası bu yazıda dolaylı olarak ve üstünkörü ima edilmekte, araları soğuduktan sonra da bu endişeli ruhun yeni bir değişimden geçeceğinin işaretleri görülmektedir.

Sevgili Madam,

Doğum gününüz geldi ve şu anda ne hissettiğinizi ifade edebilecek kelime bulamıyorum. Temenniler? Size mutluluk dilemek? Sizi düşündüğümde bu kelimeleri neredeyse anlamıyor gibi oluyorum; hayata yukarıdan bakmayı öğrendiğimizde mutlulukla keder arasındaki fark kaybolur ve "dileklerimizin" ötesine geçeriz. Şimdi hayatınızın bağlı olduğu her şey daha önce nasıl olduysa aynı şekilde meydana gelmeli ve özellikle Bayreuth Festivali'nden sonraki durumları şimdi olduğundan farklı hayal edemiyoruz: Gerçekten de bugünkü durum Bayreuth öncesiyle tamamen örtüşüyor; daha önce acıklı ve üzücü ne varsa şimdi de hâlâ öyle ve büyük olan ne idiyse yine aynı kaldı, hatta şimdi daha güçlü sebeplerden

ötürü büyük. Sizin bugünkü gününüz gibi günler için yapılması gereken tek şey kutlamak, mutluluk dilekleri sunmak değil. Yıllar geçtikçe daha sessizleşiyoruz ve kişisel ilişkiler söz konusu olduğunda dişe dokunur hiçbir söz söylememeye kadar varıyoruz.

Hastalığımın bana dayattığı, var olan yaşam biçimimle arama koyduğum mesafe o kadar güçlü ki hayatımın son sekiz senesi aklımdan neredeyse çıkmış durumda ve bu senelerin aralıksız kafa meşguliyetinde aklıma bile gelmeyen daha önceki yıllar saldırıya geçtiler. Neredeyse her gece çok uzun zamandır unuttuğum insanları hatta ölmüş kişileri rüyalarımda görüyorum. Çocukluğumdan ve okuldan anlar hafızamda kusursuz. Geçmişte karar kıldığım ve bazılarına gerçekten ulaştığım hedefleri gözden geçirdiğimde gençliğin genel umut ve özlemlerinin ötesine geçtiğimi fark edip, bu gerçekle sarsılıyorum ve tersine, kendime ciddi bir şekilde yapmayı teklif ettiğim ne varsa onların ancak 3'te 1'ini gerçekleştirmeyi başarabildiğimi görüyorum. Büyük ihtimalle gelecekte de bu değişmeyecek. Eğer gerçekten sağlığım yerinde olsaydı, kim bilir belki de kendime daha maceralı hedefler belirleyecektim. Ne yazık ki, yelkenleri biraz indirmek zorundayım. Basel'de geçecek önümüzdeki seneler için, bazı filolojik çalışmalarımı sonlandırmaya karar verdim ve arkadaşım Köselitz, sekreter unvanıyla bana okuma yaparak ve söylediklerimi dikte ederek (gözlerimi kaybediyor olduğum için) yardımcı olmaya hazır olduğunu ifade etti. Filolojik çalışmalarımı hallettikten sonra beni daha zor bir şey bekliyor: Size Schopenhauer öğretisinden ayrıldığımı, bunun yavaş yavaş geliştiğini ve bunun bilincine hiç beklenmedik bir anda vardığımı itiraf etsem şaşırır mıydınız? Genel prensiplerin hiçbirinde onunla hemfikir değilim; Schopenhauer üzerine yazarken bile, dogmatik bölümün tümünün ötesine geçtiğimin farkına varmıştım aslında, benim için insan her şeydi. Bu zaman aralığında, "aklım" çok faaldi ama hayat daha zor hale geldi ve yüküm ağırlaştı! Sonuna kadar nasıl direneceğiz?

Bay Ritschl'in öldüğünü biliyor musunuz? Bu haberi büyük annemin ve Basel'deki filolog meslektaşım Gerlack'ın ölüm haberleriyle aşağı yukarı aynı zamanda aldım. Bu yıl yine, Ritschl'den gelen bir mektup içimde, onunla ilişkimizin ilk zamanlarından kalma duygusal bir izlenimi güçlendirdi: Aramızda zaman zaman ortaya çıkan gerginliklere ve mesafelere rağmen bana olan içten güvenini ve sadakatini tekrar ifade ediyordu. Hayatımda yanıma kar kalmış tek ve önemli şey olan Basel'deki filoloji

kürsümü ona borçluyum: Bunu onun düşüncesinin özgürlüğüne, ruhunun inceliğine ve genç insanlara olan cömertliğine borçluyum. (...)

Baki kalan saygılarımla, Sizin Friedrich Nietzsche'niz

Sorrento, Villa Rubinacci.

Dr. Rée'nin saygılarını unutuyordum.

Geçmişle gelecek arasında kalmış bu adamın yazısında bizi çarpan ilk şey, geçmişten gelen insanların veya ölülerin Nietzsche'yi rüyalarında ziyaret etmeleri. Bu konu, iki yıl sonra *Memorabilia* isimli küçük bir not defterine yazılanların içinde yeniden beliriyor. Bu sefer, notlara daha belirleyici bir imge eşlik ediyor: "Sorrento'da, 9 yıllık yosun tabakasını kaldırdım. Rüyamda ölüleri görüyorum".[36] İkincisinden başlayarak bu iki konuyu da inceleyelim. Nietzsche, tatil aldığı yılın son bulduğu İsviçre dağ ormanlarının ortasında, Rosenlauibad'da 28 Ağustos 1877'de yazdığı üç adet mektupta da yosun katmanı imgesine yer vermiştir:

Şimdi düşüncelerim beni ileriye doğru itiyor, arkamda (içsel sonuçlar itibariyle) çok zengin bir yıl bıraktım; günlük filolojik çalışma zorunluluğu olan o eski yosun katmanını çekmek yeterli olacakmış gibi geldi bana; o katmanın altında her şey yeşil ve besi suyu dolu. Üzüntüyle şunu düşünüyorum ki bütün kârını belki bütün taze hisleri ve geri kalan her şeyi kaybederek işimi bırakmak zorundayım! Keşke bir yerlerde küçük bir evim olsaydı. O zaman her gün burada olduğu gibi kendimle baş başa derin derin düşünebileceğim 6 ila 8 saatlik gezintilere çıkabilir, sonrasında düşündüklerimi hemen ve emin bir şekilde kâğıda aktarabilirdim. Sorrento'da öyle yapıyordum, burada da böyle yapıyorum ve genel olarak bakıldığında kasvetli ve sevimsiz sayılabilecek bir yıldan pek çok şey elde etmeyi başarabilirdim.

Kendim hakkında sana ne anlatmalıyım? Her sabah, güneş dağlara vurmadan iki saat önce, öğleden sonralarının uzun gölgelerinde ve akşamları yollara düştüğümü mü? Pek çok şey hakkında uzun uzun düşündüğümü, kendi zenginliğimi keşfettiğimi, bu yılın sonunda öğretmenin ve düşünmenin gündelik baskısının bende yarattığı yosun katmanını kaldırmama izin verdiğini mi?

Ne kadar çok fikir geldi aklıma! Kendimi nasıl zengin hissediyorum! Ve şimdi her şey yeniden bir yosun katmanının altına gömülmek zorunda. Kesinlikle mide bulandırıcı![37]

Nietzsche'nin 1879'da yayınladığı *Karışık Kanılar ve Özdeyişler* isimli küçük ciltte, 360'ıncı aforizmada rüyalarında ölülerin belirmesinin anlamı açıklanır ve uzunca anlatılır. Ve bu İnsanca, Pek İnsanca'ya bir nevi ilave mahiyetindedir:

> *Güçlü Değişimlerin İşareti.* Kişi uzun süredir unuttuklarını ya da ölüleri görünce düşünde, içinde güçlü bir değişim yaşadığının ve üzerinde yaşadığı zeminin tamamen altüst (*umgegraben*) edildiğinin bir işaretidir bu: o zaman ölüler dirilir ve eski zamanlarımız (*Alterthum*), yeni zamanlar (*Neuthum*) olur.[38]

Nietzsche'nin yaşamakta olduğu bu derin değişim, gördüğümüz gibi, yakın geçmişinden uzaklaşmasıdır: Basel'de geçen yıllar, Wagner'le olan arkadaşlığı ve *Tragedyanın Doğuşu* ve *Zamana Aykırı Bakışlar*'ın içinde var olan fikirler topluluğu ona şimdi çok uzak görünür. Bu dönüşüm onun ruhunun dibini kazır ve bir geri dönüş meydana getirir: önceki ruh hallerini ortaya çıkarır ve yakın geçmişte olanları gömer (*umgraben*). Nietzsche'nin 1876 yazı boyunca kaydettiği, İnsanca, Pek İnsanca'nın ilk fikir çekirdeğini oluşturan notların *Die Pflugschar*, "Saban demiri" -sabanın toprağı yarmaya ve toprak topağını döndürmeye yarayan demir parçası- ismini taşıması tesadüf değildir. Bu ters yüz olma durumunun ardından, eski olan şeyler yeniye, yeni olanlar eskiye dönüşür. Nietzsche bir çift terim oluşturur; ilki *Alterthum*, yaygın kullanımda olup, ikincisi *Neuthum* Alman dilinde nadir kullanılan bir terimdir. Nietzsche'nin eserinde iki kere ortaya çıkar. İlki, tarih üzerine yazılmış *Zamana Aykırı Bakış*'ın üçüncü paragrafındadır (1874). Nietzsche burada, antikçağ tarihinin, geçmişe, şimdiki zamanla ikame edemeyecek kadar hürmet gösterdiğini yazıyordu; eski zamanların (*Alterthum*) yerine yeni zamanları (*Neuthum*[39]) koymaya cüret edemeyeceğini söylüyordu. *Karışık Kanılar ve Özdeyişler*'deki aforizmalarda ise tam aksine, eski alışkanlıklar verimsiz bir şekilde hürmet görmezler, dirilip kendi kendilerini şimdiye dönüştürürler: Şimdi mezara gömüldüğü anda ölüler yeniden dirilir. Sorrento'da, hatıralar, izlenimler, çocukluğunun ve ergenli-

ğinin özlemleri filozofun bilincinde ortaya çıkar ve rüyalarına girer. Ama bilhassa aklına gelenler, entelektüel deneyimleri, felsefeyle ilk temaslarıdır. Gerçekten de "gençliğin genel umut ve özlemlerinin çok ötesine" geçip 24 yaşında profesör olmuştur, ama şimdi onu gerçekten ilgilendiren şeyi geliştirmeyi başaramadığının bilincindedir. 9 yıl önce, 1867 Ekimi'nden 1868 Mart'ına askerlik hizmetini atlı topçu olarak yaparken, teleoloji üzerine, "Kant'tan günümüze organik kavramı", antikçağda ve modern dönemde materyalizm üzerine bir dizi felsefi inceleme taslağı yazmıştır. Üniversite eğitiminin sonlarında, profesör olmadan önce, genç Yunan bilgini içinde bir değişimin meydana geldiğini, anahtar figür Demokritos'un "hâlâ yaşayan tek filozof"un[40] eserlerinin etkisiyle filolojiden kendi döneminin materyalizme kademeli bir geçiş yaşadığını hissetmiştir. Tam da bu esnada Basel'e atanması onu her şeyi bırakmaya mecbur etmiştir. Basel ve Wagner'in Tribschen'deki konutu arasında, kendini Wagneryen coşkunun sürüklemesine bırakmış, garip bir sentor –kendini böyle adlandırır- doğurmuş, yani müziğin ruhundan feyiz almış, trajedinin doğuşu hakkında bir kitap yazmıştır. Bu kitap kendisine belli bir tanınmışlık, *Maestro* ile yakın bir ilişki sağlamış ama onu meslektaşlarından yabancılaştırmıştır. Elbette, bu çalışma ve mücadele döneminde bile, bize "Plato'dan önceki filozoflar" dersinin gösterdiği üzere eski filozoflar üzerine düşünceleri zihninde kesin bir yer işgal etmişti. Ama bu düşünceler filolojik çalışmanın "yosun katmanı" ve Wagneryen davadan yana yürüttüğü kamu faaliyetlerinin parlaklığı altına gömülmüş gibiydi.

Sonuç olarak, eğer Cosima mektubu doğru okumak isteseydi, bu mektup öncelikle şunu söylüyordu: "Filoloji profesörü veya Wagneryen propagandacı değil filozof olmak istiyorum." Sonra, mektup, Nietzsche'nin ilk önce Demokritos üzerine filolojik felsefi çalışmalarını yeniden ele almak ve akabinde daha zor bir şeye, Schopenhauer felsefesi eleştirisine başlamak niyetinde olduğunu ifade ediyordu. Nietzsche Cosima'ya, *Zamana Aykırı Bakışlar*'dan Schopenhauer üzerine yazılan üçüncüsünden (1874'ten) beri, bu felsefenin "dogmatik kısmına" artık inanmadığını itiraf ediyordu. Defterlerine bakarak, çok daha önceden, askerlik görevini yaptı-

ğı dönemden itibaren Schopenhauer felsefesi üzerine detaylı bir çürütme yazısı yazdığını biliyoruz: Dünyanın gizemini "irade" kavramından yola çıkarak açıklayan Schopenhauercı girişimin başarısızlığa uğradığı[41] tespitiyle başlayan yirmi sert ve acımasız sayfa. 1878'de, Nietzsche, kendi tutumu ile Schopenhauer metafiziğinin o dönemin seçkin kesimi üzerinde hissedilmeye başlayan etkisi arasındaki ayrımın farkına varır. Seçkin kesim, Schopenhauer metafiziğini bir nevi dine giriş aracı olarak kullanıyordu. "Etiyle kanıyla, somut Schopenhauer'ı, onun Voltaireci ruhunu bir yana bırakıp dindar kesildiler; dördüncü kitap somut Schopenhauer'a yabancıdır. *Başından beri* sisteme güvenmemem. Onun *olduğu kişi* ön plana çıktı benim için: Medeniyetin ilerlemesi için eser çıkaran filozof *tipi*. Benimle ters düşen *herkesin hayranlığı*, onun öğretisinde *geçici* olanla, hayatına damga vurmamış şeylerle ilgili. *Benim için*, kalıcı olan tek etki filozofun doğurmasıydı- ama ben, *kendim*, *dehanın* batıl inancı tarafından engellendim. Gözleri kapatmak."[42]

Nietzsche'nin felsefesi geleneksel olarak üç döneme ayrılmıştır. İlk dönem *Tragedya'nın doğuşu* ve *Zamana Aykırı Bakışlar*'ı içerir; ikinci dönem üç büyük aforizma kitabını (İnsanca Pek insanca, *Putların Alacakaranlığı* ve Şen Bilim) ve son bölüm İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ten Nietzsche'nin bilinçli hayatının sonunu kadar olan süreci kapsar. Bu üçe ayırma esasen özgür tin felsefesini parantez içine almaya, "pozitivist" denen evrenin önemini minimize etmeye ve birinci ve üçüncü safha arasında devamlılık kurmaya yarayan -mesela *Tragedya'nın Doğuşu ve İşte Böyle Dedi Zerdüşt* arasında veya Nietzscheci güç istenci ile Schopenhauercı yaşam istenci arasında – bu üçlü ayırım savunulur[43] gibi değildir. Nietzsche gençlik defterlerinin içinde yazan ilk felsefi düşünceleri ile İnsanca, Pek İnsanca'nın özgür tinin felsefesi arasındaki devamlılığın altını bizzat çizer. Dolayısıyla, aslında Wagnerci dönemi Nietzsche'nin felsefesinin evriminde ayrı bir safhadır. Bunun bir başka kanıtı da şudur: Nietzsche'nin *Tragedyanın Doğuşu*'nda yorumculuğunu üstlendiği projeye, yani Wagneryen Alman kültürünün mitsel temellendirilmesi projesine dair tereddüt ve ağır muğlaklıkları en Wagnerci döneminde bile metinlerinden eksik olmaz. Örneğin, üniversite dersi

Resim 17
Friedrich Nietzsche, 1873

serisi şeklinde somutlaşan Platon öncesi filozoflar üzerine düşüncelerinde ve *Yunanlıların Trajik* Çağında *Felsefe* üzerine yazdığı yazıda durum budur. Bu yazılar Wagnerci dönem içinde bile, sanatın birleştirici, mitsel kuvveti ile felsefenin ayrıştırıcı analitik zihniyeti arasında çözülmeyen bir gerginlik oluşturur. Dolayısıyla, Wagnerci dönemi parantez içine alıp, gençlik defterlerinin içinde yazan ilk felsefi düşünceleri ile İnsanca, Pek İnsanca'daki özgür tin felsefesi arasında daha güçlü bir devamlılık kurmak gerekir. O zaman görürüz ki, Nietzsche'nin felsefesi, Schopenhauer'ın himayesinde ve Wagner'in yanında, *Tragedya'nın Doğuşu*'nun sanat metafiziğiyle değil de, Demokritos'a övgüsüyle, erekbilime karşı bir deneme taslağı ve Schopenhauer metafiziğinin acımasız bir eleştirisiyle başlar.

Cosima bu dönüşümden çok kaygı duyuyordu. Schopenhauer ismi, Nietzsche-Wagner arkadaşlığının en güçlü noktalarından bi-

riydi. Uzun cevabında, önce Nietzsche'ye şunu sorar: "Schopenhauer ile anlaşmazlığınız üzerine daha fazla şey bilmeyi arzuluyorum" ve mektubun biraz daha ilerisinde ısrar eder: "bizim filozofumuz aleyhine itirazlarınızı bilmek bende gerçekten merak uyandırıyor. Benim için Brenner'e bir mektup dikte ettirmek istemez miydiniz?". Günlüğünde şöyle okuyoruz: "Profesör Nietzsche'den güzel mektup, Schopenhauer öğretisiyle bağını kopardığını ilan ediyor!...".[44] Cosima, Nietzsche'nin Sorrento yazılarında hazırlanmakta olan ve o sıralarda gizli tutmakla birlikte mektubunda aklının işleyişinden bahsederken değindiği şeylerden haberdar olsaydı daha da endişelenirdi: "Bu zaman aralığında, 'aklım' çok faaldi ama hayat daha zor hale geldi ve yüküm ağırlaştı!". Cosima yine de arkadaşına yeni ve tehlikeli bir şeyin cereyan ettiğini anlamıştı. Birkaç hafta sonra Malwida'ya şöyle yazıyordu:

> Sanırım Nietzsche'nin içinde kendisinin de bilincinde olmadığı karanlık ve üretken bir öz var; onun için önemli ve belirleyici ne varsa oradan geliyor ve hemen sonrasında kendinden korkmasına yol açıyor; buna rağmen, düşündüğü ve ifade ettiği, oradan günışığına çıkan şeylerin büyük bir değeri yok. Nietzsche'de esas olan toprak unsuru, buna karşın güneş unsurunun önemi yok ve güneş sürekli toprakla kavga halinde olduğu için, kaygı verici ve tatsız bir hal alıyor. (...) "Büyük fikirler kalpten gelir" der Vauvenargues: Nietzsche'ye uygulamak gereken bir cümle çünkü onun büyük fikirleri şüphesiz beyninden gelmiyor... Ya nereden geliyor? Nereden geldiğini kim söyleyebilir?[45]

İşte Böyle Dedi Zerdüşt'te mezarlar adasına ayrılmış, gençliğin hayal ve imgelerinin Zerdüşt'ün düşmanları tarafından erkenden boğulup gömüldükleri bölümde, hiçbir şeyin gömemeyeceği ve ruhun kendini aşmasında yön veren bu karanlık gücün ismini buluyoruz:

> Nasıl dayanabildim buna! Nasıl üstesinden gelebildim böyle yaraların? Ruhum, bu mezarların içinden nasıl yeniden dirilebildi?
>
> Evet, yaralanamaz, gömülemez, kayaları parçalayan bir şey var bende; onun adı da benim istencim. Suskun ve değişmeksizin, yılların içinden geçip gitmekte.

> Benim ayaklarımla sürdürmek istiyor yürüyüşünü o yaşlı istenç; anlam, onun için yürek kadar katı ve yaralanamaz.
>
> Yaralanamazlığım topuğumda sadece. Sen, hâlâ orada yaşamakta ve kendine benzemektesin, sabırlıların en sabırlısı! Hâlâ tüm mezarları kırıp geçirmektesin!
>
> İçinde hâlâ gençliğimin özgürleşememiş yanı yaşamakta; ve sen, yaşam ve gençlik olarak, umut ederek oturmaktasın buradaki sarı mezar kalıntılarının üstünde.
>
> Evet, benim için hâlâ bütün mezarları parçalayansın: Selam olsun sana istencim! Ve diriliş ancak mezarların bulunduğu yerde vardır.[46]

Ruhunun gelişimini yönlendiren bu gücün yanında başka bir sima ve ruh, Nietzsche'nin saygın hocası, büyük filolog Friedrich Ritschl mektubun geneline hâkimdir. Cosima'ya mektubunda hocasının ona beslediği şefkatli güvenden ve arkadaşlıklarındaki anlık gerginlikten bahsetmesinin, Wagner'den uzaklaşması ve onu eleştirmesiyle ilgisi vardır. Ve Cosima da bu nokta üzerine hemen cevap verir: "Hocanızın ölümü sizi tabii ki üzdü, bunu çok iyi anlıyorum; insan genç ve yetenekliyken coşkuyla doludur ve hocasına bağlanıp, bilginin hayat olduğuna inanır ve ona bu bilgiyi coşkuyla dağıtan kişi artık onun için Tanrı'nın insan suretine bürünmüş halidir". Gerçekte, Cosima'nın da bildiği gibi, Ritschl hiçbir zaman Nietzsche'nin Wagnerci davaya kendini adamasını takdir etmemiş, onun Wagnerci eserlerini niteleyen mitsel, metafizik, tarih dışı pozisyonu aralarında gerginlik yaratmıştır. Nietzsche'nin isteğini kıramayıp, *Tragedya'nın Doğuşu* hakkında, yaşlı profesör 1872'de ona şöyle yazmıştı:

> Tarihsel yönelime ve insani şeylerin tarihsel bağlamda düşünülmesine o kadar derinden ve kararlılıkla bağlıyım ki dünyanın selameti bana hiçbir zaman şu ya da bu felsefi sistemden geçiyormuş gibi gelmedi ve bir dönemin veya bir olgunun doğal olarak düşüşünü hiçbir zaman "intihar" olarak tanımlayamam. Ne hayatın ferdileşmesinde bir gerileme görebiliyorum ne de olağanüstü niteliklerle donatılmış ve belli mertebede ayrıcalıklı bir halka özgü entelektüel yaşam kalıplarının ve güçlerinin bütün halklar ve bütün zamanlar için mutlak bir kıstas olduğuna ne de bir dinin

Resim 18
Friedrich Ritschl

> bazı ulusları hoşnut ettiğine ve edeceğine inanıyorum. Bir İskenderiyelinin veya bir bilgenin bilgiyi mahkûm etmesini ve sanatta sadece dünyayı şekillendiren, teslim alan ve özgürleştiren gücü görmesini bekleyemezsiniz.[48]

Bunu söylemekle beraber, yaşlı profesör, Nietzsche'ye olan sevgisini ve güvenini ona 14 Ocak 1876'da gönderdiği son mektubunda görebileceğimiz gibi muhafaza etmiş, Nietzsche de Cosima'ya yazdığı mektupta bu son mektuptan alıntı yapmıştır: "Sizin iyi dilekleriniz ve içten duygularınız, bütün samimiyetimle benim ve bizim duygularımıza tekabül ediyor. Yeni yıl da bu ruh haliyle geçsin – olabildiğince sakin eğer mümkünse ! – (...) *Vale faveque* T.T. F.R.[49] » Bu mektubu ve hiç şüphesiz daha önce aktardığımız mektubu da hatırlayarak, Nietzsche 17 Kasım'da eline geçen davetiyeye cevaben dul Sophie Ritschl'e şöyle yazar:

> O acı haberden beri, sevgili büyük ustamın yüzü o kadar çok gözlerimin önüne geldi ki, uzakta kalmış zamanlara zihnimde o kadar çok yolculuk yaptım ki; neredeyse her gün yan yana olduğumuz günleri, içten cömertliğinin ve iyi kalpliliğinin sayısız işaretini hatırladım. Geçen sene yazılmış bir mektubunun elimde olmasından çok memnunum, bu mektup saf iyiliğinin ve bana olan şefkatinin kıymetli yadigârı ve beni haklı bulmasa da beni tamamen özgür bıraktığının ve bana tamamen güvendiğinin kanıtı. Ona herkesin içinde teşekkür edebileceğim günü göreceğini düşünüyordum, uzun zamandır yüreğim bunu yapmayı diliyordu ve bunu yapma şeklim belki onun da hoşuna gidecekti. Bugün mezarının başında ağlıyorum ve sağlığım el vermediği için, hatırasına hürmeten yapmak istediklerimi belirsiz bir geleceğe erteliyorum.[50]

Nietzsche filoloji ve tarih bilgini hocasına saygısını herkesin önünde ne şekilde gösterecekti? Bilmiyoruz; ama İnsanca, *Pek* İnsanca'nın ilk aforizmasında metafizik felsefenin karşısına tarih felsefesinin çıkartıldığını gördüğümüzde ve ikinci aforizmada, "tarihi bakış eksikliği bütün filozofların ilk günahıdır", "tarih felsefesi bundan böyle zorunludur ve onunla birlikte alçak gönüllülüğün erdemi de" cümlelerini okuduğumuzda, hocası bunları görse öğrencisinden memnun kalırdı diye düşünmeden edemiyoruz.

III

Denizkızı Toprağında Gezintiler

Filozof Nietzsche'nin kendini evinde hissettiği yerleri belirtmek istesek, şuraları sayardık: Ceneviz, Nice, Sils-Maria, belki Venedik, ama Basel değil, kesinlikle Naumburg değil, Bonne ve Leipzig de değil. Sadece *turist* olarak gezdiği bir dönemden bahsedecek olursak sadece Sorrento'yu sayabiliriz. Nietzsche'nin evde değil başka yerlerde olmak isteyen, yolculuğu, manzarayı, doğal ve sanatsal güzellikleri turist gözüyle takdir eden seyyaha özgü bir ruh halini deneyimlediği tek yolculuğu Sorrento'ya olan yolculuğudur. Gerçi Nietzsche'nin durumunda filozof bakışı ziyaret edilen yerlerin anlamını farklılaştırıyordu. Küçük arkadaş çevresiyle Nietzsche, Sorrento'nun en ilham verici yerlerini ziyaret etmiştir: Castellammare di Stabia, Vico Equense, Meta, Massa Lubrense, Sant'Agata sui Due Golfi yani sıra Napoli, Pompei ve Capri. Ve neredeyse her gün, yürüyerek tepelerde, küçük plajlarda, portakal koruluklarında ve zeytinliklerde gezinmiştir. İşte bu günlük gezintilerine dair izlenimlerin aktarıldığı mektuplardan bölümler:

> Sevgili dostum Köselitz, en içten saygılarımla, gün mavi ve sıcak, ve öğleden sonra deniz kıyısından görebileceğimiz tüm mağaraları görmek için kayıkla sahil boyunca gideceğiz.[1]

> Geçen hafta, Nietzsche ve ben, Sorrento'nun yukarısındaki yüksek dağların arasından geçerek en az Salerno Körfezi'ne kadar her sabah üç saatlik yürüyüşler yaptık. Oradaki manzara tamamen farklı: Güneş parlıyor, deniz daha bir mavi, hava daha yumuşak, evler mağribi tarzda beyaz ve kırmızı, erkekler Mısırlı gibi ve "kelebekler güneş huzmeleri içinde uçuşuyorlar."[2]
>
> Yılın ilk günü bütün gün, harika bir havada ve körfezin mest edici manzarası eşliğinde hep beraber yaptığımız kır gezintisinden döndükten sonra- kral şatolarından birini ziyarete gitmiştik[3]-, yeni yıl dilekleri içeren çok güzel mektuplar aldım.

Ama şimdi dörtlüyü bilhassa önemli iki günübirlik gezide, Napoli ve Capri'de takip edelim.

Napoli Karnavalı

Şubat ayının ortasında Nietzsche, üniversitenin tanınmış Alman göz doktoruna muayene olmaya razı olunca arkadaşları Napoli'ye gelir ve bu fırsattan istifade müzeyi gezer, alışveriş yapar ve karnavala uğrarlar. Malwida bunu kızına şöyle anlatır:

> Nietzsche, Trina ve ben yola çıktık. Dün, Rée ve Brenner bizden önce gitmişlerdi, Nietzsche iyi hissetmiyordu ve gelebileceğini zannetmiyordu. Ancak bu sabah daha iyiydi ve muayene olmayı düşündüğü için, biz yola koyulduk. Gökyüzü karanlıktı ama sonrasında aydınlandı. Biz vardığımızda, Rée ve Brenner çıkmışlardı: biz de arabaya binip, demirden maskelerimizle izdihamın içine, Toledo'ya doğru gittik. Tanrım, ne kadar çok şey attılar üstümüze. Bir yığın ince uzun konfeti, öyle ki bir ara hepimiz tamamen beyaz olduk ve arabanın içi konfetilerle doldu. Olağanüstü bir trafik ve Roma'nınkilerden çok daha güzel süslü arabalar vardı. Hiç ummadığım şekilde, Nietzsche çok eğlendi.[4]

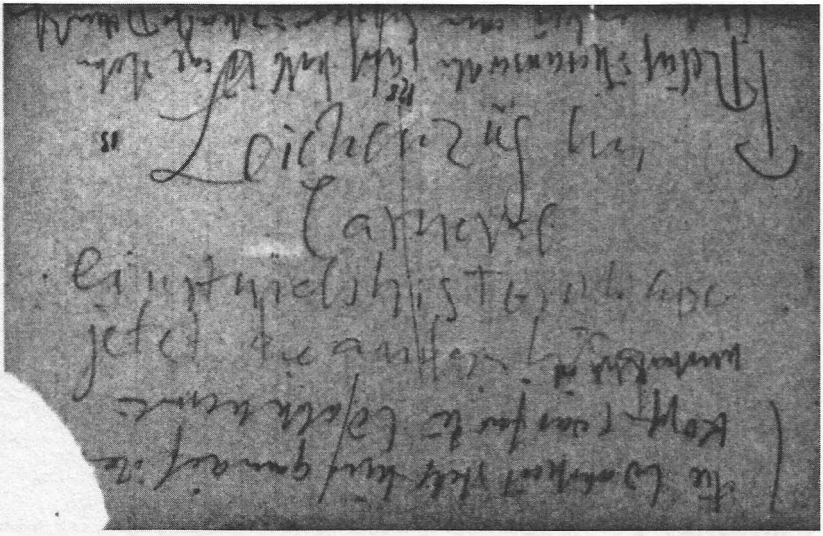
Karnavalın ortasında, yan sokakta, bir cenaze arabası kederli yükü ve kederli refakatçileriyle birlikte yavaşça ilerler. Filozofumuz konfetiyle kaplı maskeli kortejin ve dualar mırıldanan kederli kafilenin arasındaki tezatlığı *ve* benzerliği iki satırla elindeki not

Resim 19
Napoli'de Cenaze arabası

defterine kaydeder: "Tıpkı tarihe karışan at arabaları gibi, bir gün gelecek karnavalın ortasındaki cenaze alayı da tarihi bir niteliğe bürünecek."[5] Daha sonra, Napoli'nin bir sokağında aldığı bu notu kopyalarken onu tarihsel bir perspektife yerleştirip, karanlık Katolik ayinine karşı insanlığın süregelen azat edilişi anlamına gelecek bir imgeye dönüştürür; tarihin karnavalı, kasvetli dini ayin korteji.

> Nasıl ki eski dinsel törenler önceden anlam yüklü olup sonradan batıl bir inancın anlaşılmayan kalıntısı haline geliyorlarsa, aynı şekilde tarih de bir alışkanlık gibi yaşayacaksa, sihirli bir saçmalığa veya ölçüsüz bir kılık değiştirmeye benzeyecektir. Papa'nın yanılmazlık bildirisi esnasında başına hale yapan güneş, o sırada uçtuğunu gördüğümüz güvercin bugün bize, sadece yanılsama üretmeyi amaçlayan küçük numaralar gibi gelir; ama eski medeniyetler bunlarla doludur, yanılsamanın nerede başladığının ayırdına varmamışlardır henüz. Napoli'de, geçtiğimiz günlerde, şatafatlı bir Katolik cenaze arabası kortejiyle yan sokakların birinde

Resim 20
"Leichenzug in Carneval", Nietzsche, not defteri N II 3, s. 47

ilerlerken, hemen yanı başında alacalı bulacalı arabalarıyla eski medeniyetlerin kostüm ve törenlerine öykünülen bir karnaval gerçekleşiyordu. Ama bu kasvetli kortej de bir gün tarihin karnaval kortejlerinden biri olacak; eğlenceli alacalı bulacalı kabuğu kalacak, özü ise ya yok olacak ya da rahiplerin inancı canlı tutmak için kulelerden yararlanmaları gibi, sahtekâr bir niyeti içinde saklayacak.[6]

Dr. Schrön'ün muayenesinden sonra, Napoli'ye yapılan gezi müzeyi ziyaretle son bulur, Malwida şöyle aktarıyor:

Nietzsche gördüğü harika şeylerden büyük bir sevinç duydu ve dünyanın hiçbir yerinde Antik Yunan'ı bu müzedeki gibi inceleyemeyeceğimizi söyledi. Çünkü İtalya'nın güneyi Yunan kolonileriyle dolmuştu ve buraya Büyük Yunanistan deniliyordu. Pompei ve Herkulaneum Yunan kültüründen izlerle doluydu. Sonra, denize doğru S. Lucia'ya indik ve öğle yemeğinde açık havada taptaze istiridyeler yedik, *Asti Spumante* şarabı içtik. (...) Sonra, Posillipo'yu arabayla geçtik ve böylelikle körfezin, dağların ve şehrin üzerine düşen muhteşem günbatımı ışığını seyre dalabildik. Nietzsche böylesi bir manzaraya Beethoven'in *Missa Solem-*

nis'inden daha uygun bir müzik düşünemediğini söyledi. (...) Nietzsche dönüş yolunu korkunç ağrılar çekerek geçirdi ve bugün bile hâlâ yorgun ve melankolik çünkü doktoru onun endişelendirecek şöyle bir şey söyledi; ya ağrısı hemen kesilecek ya da beyinsel faaliyetinin neredeyse tamamında bir zayıflama meydana gelecek. Görme duyusu zaten o kadar zayıfladı ki filolog olarak geleceği neredeyse tamamen tehlike altında[7].

Capri'de Mitras

Mart başında Pompei'ye yaptıkları günübirlik geziden sonra, 22'si sabahı 4 arkadaş Capri'ye gitmek için gemiye binerler. Malwida kızına şöyle yazıyor:

> Dün sabah, hava güzelken, Sorrento'dan vapurla yola çıktık, kötü havalar dışında, her gün sefer var. Başlangıçta, gemi baş kıç vurduğunda, Nietzsche kötü hissetti ve kamarasına çekildi, biz ise Rée ile birlikte güvertede oturup çene çaldık, ben buna çok memnun oldum (Brenner bizimle gelmedi, gelmek istemedi). Gemi önce kanoların yabancıları gezdirmek için beklediği Mavi Mağara'ya yaklaştı. Hemen mağaranın içini gezmek için kanolardan birine bindik. Ama deniz hareketliydi ve kano dar oyuğa meylettiğinde bir anda fırlayan büyük bir dalga üstümüze geldi. Tamamıyla ıslandık, takdir edersin ki bu nahoş bir durumdu üstüne üstlük bir sürü kanonun içeriye girmesiyle birlikte çığlıklar şiddetlenip her yandan yankılanmaya başladı. Keyfine varamadan, hızlıca çıktık mağaradan. Capri'de oteller ağzına kadar doluydu. Sadece bir tanesi, yüksekte konumlanmış yeni bir otel bize 3 oda verebildi. Öğle yemeğinden sonra, eşek sırtında Salto Tiberio'ya kadar gittik. Orası, olağanüstüydü! Ah, orada yediğimiz akşam yemeklerini ve geçirdiğimiz güzel anları ne kadar çok düşündüm. Bizim restoratörün dul karısı hâlâ orada, yaşlı Korsikalı öldü ve tek evlatları küçük papaz, Sorrento'da piskoposluk meclisi üyesi. Onlarda nefis Capri şarabı içtik ve yabancıların kitaplarının üzerlerine imzalarımızı mühürledik: "Donna Malwida Cosmopolita; Don Paolo (Rée); Don Federigo, *uomo dell'avvenire*!" Sonra keşişin yanına çıktık, 17 yıldır aynı kişiymiş. Bana Ocak'ta Roma'da Papa'nın yanına hacca gittiğini söyledi. Aşağıdaki iki körfezin manzarası göz kamaştırıcıydı. Güzel kızlar bizim için tarentellla dansı yaptılar. Akşam yemeği için aşağıya

indik, yemekten sonra Nietzsche piyanoda doğaçlama yaptı, iyi ki piyano vardı. Ne yazık ki hava kötüleşmeye başladı. Yağmur ve fırtına. Gece kötü geçti, başım ağrıdığı için doğru düzgün uyuyamadım, Nietzsche için de aynısı geçerli. Bu sabah, ne yapalım bilemedik. Deniz çok çalkantılı olduğu için vapur gelmedi ve küçük bir gemiyle dönmeyi hayal etmek de yapılmaması gereken bir hareketti. Neyse ki, akşama doğru, hava düzeldi, Anacapri'ye çok güzel, yeni yaptıkları yoldan gittik, eski basamaklar artık yok. İki araba var şimdi. Yukarıda harika zaman geçirdik. Öğle yemeği yiyip çok tatlı kızlar gördük. Sonrasında, Sophie Rommel'in dokunaklı ve şiirsel mezarını ziyaret ederek kilise mezarlığı gezdik. Ardından dinlendik ve deniz çalkantılı olduğu için geceyi Capri'de geçirmeye karar verdik. *Arco naturale*'ye gittik, orayı hatırlarsın belki. Beyler mest oldular. Ülke gerçekten çok güzel ve bununla birlikte daha tamamıyla güzelleşmiş halinde değil, çünkü daha bağlar yemyeşil olmamış ve gökyüzünün ve denizin mavisi daha tam durulaşmamış. Ay ışığında ada turu yapmayı çok isterdik ama hava biraz serindi ve ayın önü tam açık değildi. Eğer tarlalardan topladığımız çiçekler Sorrento'ya ulaştığımızda hâlâ tazelerse sana da ulaştırırım. Yarın, Sorrento'ya dönmeyi umuyoruz dolayısıyla sana bu mektubu hemen gönderiyorum.[8]

Bu kısa ziyaretlerinden Malwida'nın aklında manzaranın güzelliği kadar Nietzsche'nin doğaçlama piyano çaldığı akşamın memnuniyeti de kalır: "Sorrento'da onunla geçirdiğim kış, Doktor Rée ile birlikte turizm sektörünün daha o zamanlar bozmadığı o büyülü adaya birkaç günlüğüne gittik. Bir akşam Nietzsche özellikle doğaçlayarak, gerçekten muhteşem çaldı; bütün gün gördüğümüz güzelliklerden coşmuş, duygulanmış bir durumdaydı ve piyanodan harikulade melodiler çıkartmayı başardı."[9]

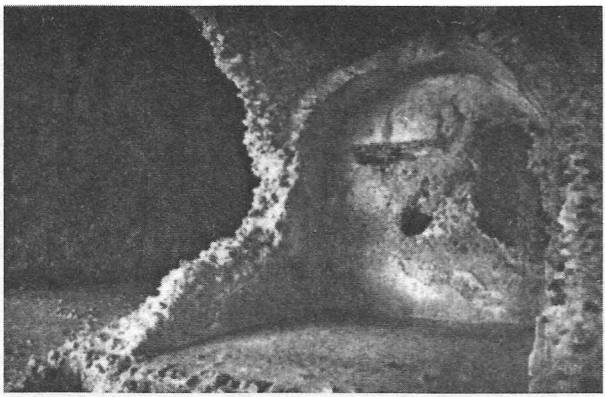
Malwida'dan farklı olarak, Nietzsche mektuplarında Capri'ye yaptıkları bu kısa yolculuktan neredeyse hiç bahsetmez. 26 Mart'ta annesine kısaca şöyle yazar: "Capri'ye geldik, ama şansımız yaver gitmedi; ben her kısa yolculukta olduğu gibi, bir gün boyunca hastaydım."[10] Ama Capri'deki bir yer hafızasında yer etmiş olmalı: "*grotta del Matrimonia*" veya "*grotta di Matrimonia*" ve yahut "*Mitromonia*" da denilen yer. Malwida'nin uzun uzun yazdığı anıları bize 23 Mart 1877 gecesi üç arkadaşın bu mağarayı gezip gez-

mediklerini söylemiyor, ama mağara *arco naturale* yakınlarında, geçtikleri yolda yer alıyor. Filozof aşağı yukarı bir yıl sonra, 1878 yazı sırasında, içinde otobiyografik notların bulunduğu ender rastlanan not defterlerinden birine *Memorabilia* başlığı altında şu kısa ve gizemli cümleleri yazmıştır:

> Mitromania.- Güneşin ilk ışınının belirmesini beklemek- nihayet onu seyre dalmak ve - ona aldırmamak ve erimek.
>
> Mithras'ın umudu
>
> Mithras'ın deliliği!
>
> Grotta di Matrimonio, bilinçsiz yaşamın idilik tablosu
>
> Miromania'dan başlayarak hayatı şenlik olarak hayal etmek
>
> Hatırlamak *sanatı*, kötü, acı unsurlara hâkimiyet. Hastalığa, memnuniyetsizliğe, sıkıntıya karşı mücadele.
>
> 2. Mithra yılanın ve akrebin üstüne asılı olduğu boğayı öldürdü.[11]

O halde, Capri'ye yaptığı ziyarette deneyimledikleri, filozofun felsefi hassasiyetinin ve klasik kültürünün filtresinden geçti ve dünyevi varoluşunun derin olumlanışının simgesine dönüştü. Aşağıdaki satırlarda Nietzsche büyük olasılıkla Malwida'nın eski bir arkadaşı Ferdinand Gregorovius'un İtalya'ya seyahat kitabında yer verdiği Capri ve Matromania Mağarası'nı betimlemesini hatırlıyor. Bu kitabı o sırada seyahat rehberi olarak kullanıyorlardı, aynı kitap günümüzde hâlâ Capri'de kitabevlerinde bulunuyor:

> Dik bir merdivenden inerken, derin ve güzel bir mağaranın birden fazla tonozlu bir kubbe oluşturduğu kıyının ortasına geliyoruz. Burası gizemli *Matromania* Mağarası. Girişi büyük hacimli bir yarım dairedir, çünkü mağara 55 adım genişliğinde ve 100 adım derinliğindedir. Bir doğa eseridir ama insan eli değmiştir; girişten itibaren Roma dönemi duvarlarını fark ederiz ve içerde çeperde duvarcılık işleri asılı durur. Mağaranın derinliğinde, yarım daire şeklinde kürsüye benzeyen iki yapı birbirlerine karşı dururlar, Tanrı'ya özel bir oda olması gereken ve heykellerin teşhir edildiği yere bu kürsülerin ortasından basamaklar çıkar. Her şey bir tapınağın hücresinde olduğumuzu gösterir bize. Bu mağaraya önce Matromania ismi verilmiş, halk da bu ismi kasıtsız bir ironiyle sanki Tiberi-

Resim 21
Matromania Mağarası

us düğününü burada kutlamış gibi *Matrimonio*'ya (*düğün*) çevirmiştir. Bu isim aslında *Magnae matris antrum* veya *Magnum Mitrae antrum*'dan türemiştir. Denir ki tapınak Mithra'ya adanmıştır; Perslerin güneş tanrısı bu mağarada onurlandırıldığı için değil de Mithra'nın mistik kurbanını temsil eden bir alçak kabartma bu mağarada, pek çok benzeri de Vatikan'daki müzede bulunduğu için. Napoli'nin *Studi*'lerinde bunlardan iki tane gördüm: Bir tanesi Posillipo Mağarası'nda bulunmuştu, diğeri *Matromania*'da ve ikisi de Mithra'yı Acem giysisi içinde, bir boğanın üstünde diz çökmüş bıçağını onun ağzına sokarken tasvir ediyordu; aynı anda bir yılan, akrep ve köpek de boğayı ısırmaktaydı. Bu mağarayı Mithra'nın tapınağı addetmek saçma gelmiyor. Mağara güneşe yapılan mistik ayinlere mükemmel derecede uygun çünkü güneşin doğuşuna bakıyor. Her kim ki derinliğinde Helios'un uzak dağların üstünden doğmasına bakar ve kızıl, mor ışıltıyı ve yakın ve uzak dalgaları seyre dalar, o kişi gerçek bir güneşe tapan olur.[12]

Gizemle dolu bu mağara, Romalı askerler tarafından doğudan ihraç edildikten sonra I. ve III. yüzyıllarda imparatorluğa yayılan ve Hıristiyanlığa karşı vahşi bir mücadele başlatan bir güneş dininin törenlerine mekân olmuştu muhtemelen. 25 Aralıkta, bu din güneşin doğuşunu kutlar ve boğanın kurban edilmesiyle hayatın, kötülüğün güçleri karşısındaki zaferini temsil ederdi. Bu

Resim 22
Capri'den gelen ve Napoli Müzesi'nde muhafaza edilen Mithra alçak kabartması

din son derece dünya ile ilgiliydi, diğer dünyaya inanmazdı ve dünyanın sonunun Stoacılar gibi kozmik bir yangınla geleceğini düşünüyorlardı. Bu din, Hıristiyanlığın tersine, hayatın olumlamasına değer veriyordu. Nietzsche burayı tam da 1878 yazında, varlığının en üzgün dönemlerinden birinde, kötü ve acı unsurları yenmenin ve hastalıkla, kederle ve dertlerle mücadele etmenin yollarını aradığı sırada anıyor. *Zerdüşt*'ün girişini protagonist ile güneş arasındaki diyalogla başlatırken de hatırladığı yer burasıydı: "Sen, ey büyük yıldız! Neye yarardı mutluluğun, aydınlattıkların olmasaydı eğer! On yıl boyunca buralara, mağarama çıktın: ben, kartalım ve yılanım olmasaydık eğer, sen ışığından da, bu yoldan da bıkardın."[13]

Nietzsche'nin Gregorovius'un eserinden çıkardığı *Matromania* Mağarası'yla ilintili ikinci bir öğe mağara civarında 1750'de bulunmuş bir dikilitaşın üzerine yazılmış Yunanca dizelerin yorumlanmasıyla alakalıdır. Yazıt bilimciler bugün, söz konusu olanın basit bir mezar taşı olduğunu düşünüyorlar, ama Gregorovius

onun İmparator Tiberius tarafından icra edilen insan kurbanıyla ilgili bir belge olduğunu düşünür.

> Bu çocuğun mezarlığındaki bu gizemli satırlar hangi tüyler ürpertici cinayetten bahsediyorlar? Burada Capri'nin hikâyesi vardır. Zavallı Hypatos'un akıbeti unutuldu, oysaki ben onu tanıyorum. Şeytani bir anda, Tiberius güneşe en sevdiği gözdesini kurban etti; burada, bu mağarada, burada, bu hücrede. Tıpkı daha sonra Hadrianus'un güzel Antinous'u Nil'de kurban etmesi gibi. Çünkü o dönemde, çok sık olmasa da insan kurban etmek örf ve adetlerde vardı ve çoğunlukla bunlar Mitra adına uygulanıyordu.[14]

Nietzsche Gregorovius'un varsayımını izler ve Capri'ye yapılan gezintiden 9 yıl sonra İyinin Ve Kötünün Ötesinde'de dinsel zalimliği işlerken, genç Hypatos'un kurban edilişine gönderme yapar: "Bir zamanlar insanlık, tanrısına insanlar kurban ederdi, belki de en sevdiği insanları; tarih öncesi bütün dinlerde, ilk doğan çocuğun kurban edilmesi örneğin, veya tüm Roma tarihindeki çağdışılıklar arasında en tüyler ürpertici olanı, İmparator Tiberius'un Capri adasındaki Mithras Mağarası'nda kurban edilişi. [15]".

IV

Sorrentiner Papiere

Daha önce bahsettiğimiz gibi, eğitmenler okulu ve güneyde hissedilen mutluluğun tasviri Reinhart von Seydlitz'in ilgisini çeker ve karısıyla Sorrento'ya gelir. Nietzsche başından itibaren bu çiftle candan ve neşeli bir ilişki kurar. *Rinaldo* adını taktığı arkadaşı, 1877 yılının Mart sonundan Mayıs başına dek birlikte geçirdikleri günleri özlemle hatırlar:

> Bu karanlık günlerden uzakta, 1877'de Sorrento'da geçirdiğimiz günlerin hatırası aklıma geliveriyor: "O günler benim için mutlu günlerdi" (...) Sorrento'daki odamıza geldiğinde, karım ona iyi gelen ve çok da beğendiği Türk kahvesini hazırlamak için acele ederdi. O zaman bahçeye çıkar, terasa veya piyanonun başına otururdu ve kendi tarzında bize teşekkür ederdi: Elinde söyleyeceği söz veya müziğe dair en iyi ne varsa onu sunardı. Eğer Termini, Camaldoli veya Deserto'ya yapılacak gezi programımız yoksa önceden planlamadan ama büyük bir ciddiyetle portakal ağacı koruluklarında, pasta, kahve ve neşeli bir sohbet eşliğinde "Alman öğleden sonraları" düzenlerdik. O sıralar keyfi yerinde olduğundan, Sorrento'ya özgü rengârenk iplerle dokunmuş berelerden takmayı

Resim 23
Reinhart von Seydlitz, 1875'e doğru

> âdet edinmişti; ortama en uygun başlığın bu başlık olduğunu söylüyordu. Bu şekilde, çiçekler açmış portakal ağaçlarının arasında tıpkı Sorrentino'lu bir peygamber gibi başını geriye atıp, gözleri yarı kapalı dolaşırdı. Adımları uzun ve kararlı ama hafifti, derin ve çınlayan sesi harikulade melodik yankılandığında bunun sebebi hiçbir zaman alakasız şeyler için olmazdı. Ama konuştuğunda, çok önemli bir şey söylemeye hazırlanıyormuş gibi ifade etmiyordu kendini. Anlamca öylesine zengin, öyle seviyeli cümleleri o kadar basit bir tonlamayla söylerdi ki cümleler sub specie aeterni (sonsuzluk açısından) söylenmiş gibi olurdu.[1]

Rinaldo bizi filozofun yeni kitabının başlangıcı ve yazısının yeni biçimi hakkında da aydınlatır:

"Sorrento'da, her birimiz aforizmalar kaleme alıp, bir yarış havasında bunları birbirimize okuyorduk: Onunkilerin bazıları İnsanca, Pek İnsanca da yer alıyor. Bir defasında, dedi ki: "Her gün,

5 fikre sahip olmak gerekir"; gün derken geceyi de kastediyordu ve yatağının yanında arduvaz bir yazı tahtası vardı, karanlıkta, uykusuzluğunun mahsullerini oraya not ediyordu."[2]

Peki ya *Zamana Aykırı Bakışlar*'ın beşincisi? 25 Şubat'ta editörünün ona kesin başlığının ne olacağı ve ne zaman yayınlanacağıyla ilgili sorular sorduğu mektubu, Nietzsche kısa bir cümle ve kelime oyunu kullanarak yazdığı kartpostalla cevaplar: "*Zamana Aykırı Bakışlar*'a zamana aykırı bir şeymiş gibi *baksak* olmaz mı?" *Zamana Aykırı Bakışlar'ın* beşi için bir arada reklam lansmanı yapmayı düşünen zavallı editör, yazarın aklını oynattığını düşünmüş olmalı. Oysaki, güneye seyahatinin başında, Bex'te, Nietzsche *Zamana Aykırı Bakışlar*'ın beşincisi üzerinde çalışıyordu; trende, yapıtı sabırsızlıkla bekleyen Isabelle'le konuşuyordu, Brenner'e fragmanlar yazdırıyordu. Kız kardeşine, kitabın bittiğini ve arkadaşlarının kitap hakkında konuştuklarını haber etmişti. Ve kitabın teması belki de felsefesinde yeni bir safhaya doğru geçiş görevi görebilirdi. Ama Nietzsche'nin yazmaya ne gücü, ne de arzusu vardı, çünkü taslak hâlâ Wagnerci Alman kültürünün reformu için güncel olana karşı mücadele temasıydı ve Nietzsche'nin düşüncesi artık, aslında güncele çok bağlı olan bu tuhaf zamana aykırılığın büyülü çemberinden kesin olarak çıkmaktaydı. Birkaç yıl sonra, bunun tümüyle bilincine varacaktı: "Kalkıp da kitaplarımın üstüne "zamana aykırı" sözcüğünü yazdım ya, meğer ne büyük bir toyluk, tecrübesizlik ve dar görüşlülük ifade ediyormuş bu söz! Bugün, anlıyorum ki bu tür bir suçlama, övgü ve tatminsizlik benim o zamanlar tam da modernlerin en moderni olduğuma kanıtmış".[3] Sorrento'da, özgür düşünce pratiği baskın çıkar ve çok çeşitli konular hakkında bir yığın düşünceye esin kaynağı olur, Nietzsche sabah gezintilerinde aforizma şeklinde ortaya çıkan bu düşünceleri not defterine yazıyor ve daha sonra bunları defterlerine veya kâğıtlara kopyalıyordu. Daha önce bahsettiğimiz gibi, Weimar arşivlerinde bugün bile bir tomar kâğıt yaprağı *Sorrentiner Papiere*, yani Sorrento kâğıtları adıyla muhafaza ediliyor. Bu sayfaların büyük bir kısmının Sorrento'da yazıldığı doğrudur. Ama söz konusu olan aslında Nietzsche'nin kendisi tarafından veya daha sık olarak

Brenner tarafından temize çekilmiş notlardır. Daha sonra göreceğimiz gibi, daha ilgi çekici olanlar, filozofun denizle dağ arasında, zeytin ağaçlarının içindeki dar patikalar boyunca portakal ağaçları ile deniz tuzu kokuları arasında yakaladığı, doğmakta olan düşüncelerini not aldığı Sorrento'da tutulan not defterleridir. Ve bazen, gezinti sırasında doğan bu düşünceler, onların doğuşunu gören manzaranın renklerini barındırırlar ya da belki havada alacalı kelebekler gibi başıboş uçuşurlar.[4]

Yeni bir stil, yeni bir kitap, düşüncesinin yeni bir safhası... Nietzsche'nin birçok arkadaşı için filozofun bu hızlı entelektüel gelişimini takip etmek kolay olamamıştı. Malwida bu derin değişimin farkına varan ve bundan dehşete düşen ilk kişidir:

> Bir gün, Nietzsche elinde el yazmalarından koca bir paketle geldi ve nihayet onları okumak isteyip istemediğimi sordu. Bana onların tek başına çıktığı yürüyüşlerde aklına gelen düşünceler olduğunu söyledi: Ne zaman altına otururşa hep aklına bir fikir düşen bir ağacı gösterdi. Bu sayfaları büyük bir ilgiyle okudum, aralarında muhteşem düşünceler var. Bilhassa Yunan araştırmalarına dair olanlar. Ama bazı düşünceler keyfimi kaçırdı; bunlar kesinlikle tanıdığım Nietzsche ile bağdaşmıyordu ve bu bana pozitivist yöneliminin (ki geçen kış bunun yavaş gelişimini gözlemlemiştim) kök salmaya başladığını ve görüşüne yeni bir biçim verdiğini kanıtladı.[5]

Entelektüel gelişiminde geçici bir dönemin söz konusu olduğunu düşünerek, Malwida ona bu taslakları hemen yayınlamamasını salık verir. Sonra Nietzsche bunları yayınladığında, Nietzsche'nin eninde sonunda cayacağını ümit ederek ona sadık kalır:

> Nietzsche'nin fikirlerindeki değişimin başlangıcıyla karşı karşıyaydık. En samimi arkadaşları bu değişimi önce şaşkınlıkla karşıladılar, sonra neredeyse hepsi az çok üzülerek de olsa, yavaş yavaş ondan uzaklaştılar. Birçoğu ve en önemlileri onu hor görerek adeta küçümseyerek uzaklaştılar. Ben ona sadık kaldım çünkü onda gerçekleşen değişimin sadece gelişiminde bir safha olduğuna, gerçek tinsel doğasının bu durumdan olgunlaşmış ve güçlenmiş çıkacağına son derece ikna olmuştum. (...)

> Nietzsche'nin ilk zamanlarda açığa çıktığı haliyle soylu ruhunun, çirkin ve yanlış uçlara doğru her yöne götürebilen bu katı kanaatlerden kurtulabileceğine inanıyordum; ancak böylelikle bir yeni yüksek idealin duru biçimi içinde dünya hakkındaki felsefi görüşünü olgunlaştırabilecekti.[6]

Ama, Malwida von Meysenbug'un filozofun *Tragedyanın Doğuşu* felsefesine dönüşü olarak hayal ettiği üçüncü safha hiç gerçekleşmedi. Çünkü esasında, Basel döneminde yazdıklarının içeriğinde yer alan sanatçı metafiziği ve kültür eleştirisi Nietzsche'nin düşüncesinin gelişiminde bir geçiş evresi olmaktan ibaretti. İnsanca, *Pek İnsanca*'yla Nietzsche sonunda gerçek tinsel doğasına, skeptik ve özünde Wagnercilik öncesi içkinci felsefesine geri dönmüş, ve sonrasında bunları inkar etmek şöyle dursun, zenginleştirip geliştirmiştir. İdealist yakın dostu tam farkında olmasa da, Nietzsche Sorrento'daki dönemin temsil ettiği kopuşun farkındaydı; İnsanca, *Pek İnsanca* ile ona ait olmayan ne varsa kurtulduğunun bilincindeydi, *Ecce Homo*'da dediği gibi: "İnsanca, Pek İnsanca, bana dışarıdan bulaşmış her türlü 'yüksek yutturmaca'ya, 'ülkücülüğe', 'ince duygular'a, kadınca başka ne varsa hepsine hemen son vermek için kendi kendime koyduğum sıkı düzenin bu anıtı, ana hatlarıyla Sorrento'da yazıldı; tamamlanıp son biçimini alması ise, Sorrento'dakinden çok daha elverişsiz koşullar altında Basel'de geçirdiğim kışa rastlar."[7] Nietzsche gelişiminde, manevi önyargıları ele alırken kullandığı olgunluk dönemindeki soybilim yöntemi ile önceki düşüncelerini birbirine bağlayan bir süreklilik olduğunun da farkındaydı:

> Ahlaki önyargılarımızın kökeni üstüne düşüncelerim -çünkü bu polemiğin konusu da onlar olacaktır- ilk kez İnsanca, Pek İnsanca, Özgür Tinliler İçin Bir Kitap başlığını taşıyan aforizmalar toplamında kısa ve geçici ifadesini buldu. O kitabı yazmaya Sorrento'da geçirdiğim bir kış sırasında başlamıştım. Daha önce zihnimle dolaştığım geniş ve tehlikeli bir araziyi tıpkı bir gezginin yaptığı gibi bir bakışla kucaklamadan önce duraksamamı sağlayan 1876-77 kışıydı; fikirlerin doğuş ise daha eskiye uzanır.[8]

Rée-alizm ve Atomların Kimyasal Kombinasyonları

İnsanca, Pek İnsanca'nın hazırlık taslakları anti metafizik bir dönüm noktasını belirtir. *Tragedya'nın Doğuşu*'nda (1872), Nietzsche, hayat ancak estetik bir perspektiften yaşanmaya değer diyerek bir sanat ve sanatçı metafiziği inşa etmişti. Sorrento kâğıtlarının arasında, bu konuya dair önsözde de aktarma fırsatı bulduğumuz çok açık bir parça vardır: "Daha önceki eserlerimin okuyucularına kesin olarak ilan etmek istiyorum ki eserlerime hakim olan metafizik-estetik tutumdan vazgeçiyorum: Bu tutumlar hoş ama savunulacak gibi değiller."[9] 1876'da, Nietzsche Wagnerci evresini yadsır, felsefi ve filolojik eğitiminden bazı bilgileri yeniden ele alır ve çağdaşlık, tarih ve bilim düşüncesine kendini açar. Genel olarak pozitivist diye nitelendirilen bu dönüm noktasında, Paul Rée ile arkadaşlığı önemli rol oynar. İnsanca, *Pek İnsanca*'nın neredeyse bu değişimin manifestosunun müfredatını oluşturan ilk aforizması, eğitimciler okuluna göz kırpma şeklinde otobiyografik bir boyut taşır. İsmi "Fikirlerin ve duyguların kimyası"dır ve o zamanlar bilimsel bilginin öncüsü olan bilimlerin birinden alınmış sıkı bir analiz metodunu felsefeye sokmaya davet eder. Hayata ve evrene dair olguları atomların kimyasal kombinasyonlarıyla açıklamak konusundaki ısrarcılık kesinlikle Paul Rée'nin tipik bir özelliğidir. Öyle ki, Villa Rubinacci'deki küçük komünde, bu durum hemen hemen bir deyiş ve şakaya dönüşmüştür:

> (Sorrento'da), azimli bir pozitivist olan Doktor Rée ile felsefi problemler üzerine aralıksız tartışmalar yaptık, öyle ki kimyasal kombinasyon kelimesi sonunda bizim için bir nükteye dönüştü.[10]
>
> İtalya'dan gönderdiğin kartpostalı, Rée'nin burada bitirdiği kitabıyla aynı anda, yeni aldım. Üstüne şöyle yazmış: "İyi olan her şeyin kombinasyonuna, atomların kombinasyonuna." Korkunç derecede gerçekçi olan fikirleri konusunda ona her zaman takılırdım ve onunla tartışırken, insan demek yerine kimyasal kombinasyon derdim. Oysa, dünyada benim dışımda kimsenin iyi olmadığını ilan ediyor, bu ithafın anlamı da bu.[11]

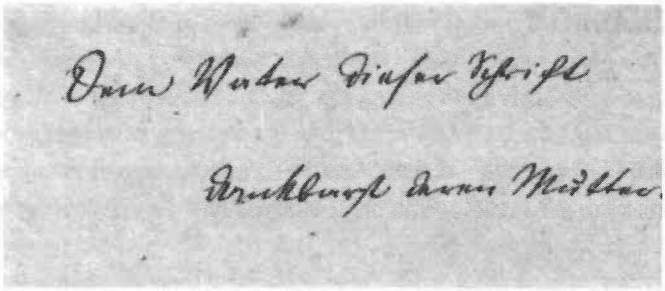
İnsanca, *Pek İnsanca*'nın birçok aforizması pozitivist filozof Paul Rée ile temas noktaları ve daha sonra kendini belli edecek açık olmayan bir dizi farklılık da barındıran hakiki bir diyalog örer. İnsanca, P*ek İnsanca* 1878'de yayınlandığında, Nietzsche'nin birçok arkadaşı onun pozitivist sapmasından kesinlikle memnun kalmamış ve bunu Paul Rée'nin Sorrento'da yazdığı *L'Origine Des Sentiments Moraux* [Ahlaki duyguların kaynağı] kitabının Nietzsche üzerindeki kötü etkisine mal etmişlerdi. Rée'nin kendisine gelince, Nietzsche'nin kitabını okuduğunda mutlulukla dolmuştu. Kitapta, ortak fikirlerinin, birleştirici bir vizyonda buluşmuş farklı yeteneklerden oluşan bir deha ve benzersiz bir kuşatıcı bakışla geliştirildiğini görüyordu.

> Ey, çok sevgili dost, bu ne harikulade bir sürpriz! Deli gibi mutluyum ve aç bir zavallı gibi hemen kendimi üstüne attım. Beni en çok ilgilendiren, her cümleyle veya hemen hemen binlerce hatırayla ve kişisel bağlarla ilişkilendirilmiş bu konular benim için kitabı kitapların hası yapıyor. Kendimi daha önce hayal ettiği şeyi yaşayan biri gibi hissediyorum. Bunları daha önce bir yerlerde yaşamış, duymuş, okumuştum (sizin ağzınızdan daha önce duyduğum veya Sorrento'daki el yazmasında okuduğum o kadar çok şey var ki). Ama bunlar bir rüyanın hatırası gibi yeniden yarı yarıya unutulmuştu ve işte şimdi benim önümde bunlar dokunulabilir bir gerçeklikte duruyor. Hem de nasıl bir gerçeklik! Kendi benliğimi olabilecek en büyük ölçekte dışarıya yansıtılmış gibi görüyorum. Bırakın size şunu söyleme küstahlığında bulunayım: Ne çeşit bir adam olduğunuzu. Sadece bir adam değil, adamlar kümesi; birbirinden farklı bir şekilde yetenekli bir sürü arkadaşınızın her biri ellerinde bulunan eşsiz yeteneği savunmak için kendilerine işkence ederken, ona görünürlük kazandırmak için kendi güçlerini tüketirken, siz bütün bu farklı yeteneklere sahipsiniz, diğerlerine denk ya da daha büyük yeteneklere sahipsiniz. Ben bilhassa *La sainteté et l'ascèse chrétiennes* 'de (136. Aforizmanın başlığı) [Hıristiyan kutluluğu ve çileciliği] kendimden geçtim bile. Eğer Almanlar, şu anda psikologların arkadaşları olmayacaklarsa, sonunda Fransa'ya göç edeceğim. (...) Hayatımda hiç bu kadar güzel bir sürprizle karşılaşmadım. Saygılarımla ve bin kere teşekkür ederim![12]

Kitabın Bayreuth'ta yarattığı etki çok farklıydı: "Richard Nietzsche'nin yeni kitabına göz gezdiriyor ve kitabın kendini beğenmiş bayağılığına hayret ediyor. 'Anlıyorum ki Rée ile ahbaplığı ona daha uygun düşüyor'. Ve, bu kitaba göre Nietzsche'nin önceki metinlerinin sadece Reflexe (yansıma) olduğunu, kendi derinliklerinden gelmediğini ifade ettiğimde Richard bana: 'Artık Réeklekse (Rée'nin karalamaları) olmuşlar'". Richard Wagner'in bir zamanlarki arkadaşının "hazin", "acınası", "anlamsız", ve "kötücül" kitabı üzerine kesin yargısı buydu.[13] Cosima, Marie von Schleinitz'e yazdığı bir mektupta Yahudiliğin kötü etkisinin altını çizmeyi ihmal etmemişti: "Bu hazin kitaba bir sürü şey katkıda bulundu. Ve en sonunda, hiç bir şey eksik olmasın diye, çok soğuk, çok kibar Dr. Rée suretinde İsrail Nietzsche tarafından sahiplenildi, onun boyunduruğu altına girdi, ama aslında tam tersi, yani Yehuda ile Germania arasındaki ilişkinin küçük ölçeklisi gerçekleşiyordu."[14]

Arkadaşı ve çalışma yoldaşı, bir diğer Wagnerci profesör, zamanının en büyük Yunan bilgini olmaya aday Erwin Rohde, Nietzsche'ye şöyle yazmıştır: "Tahmin edeceğin üzere, bu son Nietzschianum'un bende yarattığı sürpriz çok büyük oldu. Tabii bu, *calidarium*'dan buz gibi *frigidarium*'a fırlatılınca kaçınılmaz bir durum! Dostum, sana tüm samimiyetimle söylüyorum ki acıyla karışık bir sürpriz oldu bu. İnsan nasıl kendi ruhundan bu şekilde soyunup, başka birinin ruhuna bürünür? Nietzsche'yken ansızın Rée'ye dönüşmek? Bu olağandışı durumun karşısında hâlâ afallamaktayım ve ne bundan haz duyabiliyorum ne de bunun üzerine net bir fikrim var, çünkü bunu hâlâ tam manasıyla *anlayabilmiş* değilim."[15] Nietzsche, içinde Rohde'ye duyduğu dostluğu ifade ettiği, Rée ile olan yeni arkadaşlığının anlamını, sınırlarını ve karşılıklı entelektüel fikir alışverişlerini anlattığı güzel bir mektupla cevap verir.

> Çok sevgili dostum, dediklerinin hepsi iyi, güzel. Biz seninle, bir kitapla devriliverecek kilden bir kaidenin üzerinde değiliz henüz.
>
> Bu sefer, zavallı arkadaşlarımın içinde debelendiği dalgaların yavaş yavaş dinmesini bekliyorum sakince: Onları bunun içine ben atmış olsam

Resim 24
Rée'nin Nietzsche'ye ithafı:
"Dem Vater dieser Schrift dankbarst dessen Mutter"

da, *hayat* tehlikede değil, bunu deneyimlerimden biliyorum. Arkadaşlığın şu veya bu şekilde tehlikede olabileceği durumlar olursa da, eh o zaman, gerçeğe saygılarımızı sunmamız gerekir ve deriz ki: "Şimdiye kadar birbirimizde sadece bir hayali sevmişiz."

Söyleyecek çok şey var ve söze gelmeyip de *düşünülecekler* ondan da çok. Şaka olsun diye, bana şu benzetmeyi yapma izni verin. Ben belli miktarda leziz yemeklerle dolu görkemli bir şölen hazırlamış biri gibiyim ve davetliler malzemeleri gördükleri anda var güçleriyle kaçıyorlar. Eğer aralarından biri veya ikisi en azından bir lokmasını dahi takdir etse (Yunanlılara saygı göstererek bizzat senin de yaptığın gibi, sevgili dostum, [bu arada Rohde da özellikle Yunan medeniyetiyle ilgili olan bölümleri beğenmişti]), kendisini yeteri kadar hoşnut hissedecektir.

Bu tip bir kitabın nereden kaynaklandığı üzerine kafa patlatma da tersine, şurasında burasında beğendiğin ne varsa onları almaya devam et. Belki, senin güzel yapıcı fantezinle öyle bir an gelir ki bütüne bütün olarak bakarsın ve benim şimdiye kadar tattığım en büyük sevince sen de katılabilirsin.

Parantez içinde: Kitabımın içinde arkadaşım Rée'yi değil, *beni* ara. Onun müthiş niteliklerini ve emellerini keşfettiğim için gurur duyuyorum ama benim "philosophie in nuce" [özü itibariyle felsefe] anlayışım üzerinde, en ufak bir etkisi yoktur: Benimkisi onu daha iyi tanıyabildiğim 1876 sonbaharı esnasında hazırdı ve büyük bir bölümü kâğıda aktarılmıştı. Kendimizi aynı seviyede bulduk: Sohbetlerimizden aldığımız hazzın sınırı yoktu ve hiç şüphesiz, ikimiz de kazançlı çıktık (öyle ki Rée, samimi bir

abartmayla, benim için kitabı, *L'origine des sentiments moraux*, üzerine şöyle yazmış : "Bu yazının babasına, minnettar annesi tarafından".

Acaba böyle sana daha da garip, daha da anlaşılmaz mı geliyorum? Keşke sen de benim hayat idealimi saptadığım zamandan beri hissettiğimi hissedebilsen -zirvelerin sağlıklı ve temiz havası, beni çevreleyen yumuşak ılıklık-, arkadaşın için çok sevinebilirdin. O gün de gelecektir. Tüm kalbimle, senin F'in.[16]

Nietzsche ve Rohde'nin entelektüel ve arkadaş olarak yeniden yakınlaşacakları gün hiç gelmeyecektir. Mektuplaşmaları giderek seyrekleşir, Rohde'nin Hyppolite Taine üzerine olumsuz yargısının ardından 1887'de kopuş meydana gelir.[17]

"Utanç verici" kitabını yayınlanmasından ardından Nietzsche'nin saptadığı hayat ideali, hayal kırıklığına uğramış bir başka Wagnerci Mathilde Maier'e yazdığı cevap mektubunda açık bir şekilde ifade edilir. Hanımefendi filozofa daha önce, uzun bir mektup yazmıştır:

Bu kitabın beni içine soktuğu derin huzursuzluğu, bana kaç uykusuz geceye mal olduğunu hayal edemezsiniz, (...) Belli bir ideale yönelmiş ve bana öyle geliyor ki, özellikle kuvvetli bir metafizik ihtiyacın izini taşıyan sizinki gibi bir zihin başka yollar aracılığıyla (naif materyalizmle) geleceğin felsefesinin doğa bilimiyle özdeş olacağı formülüne ulaştığında, bundan ötürü sarsılmamam nasıl mümkün olabilir! (...) Tanrı'yı kaybettiğimizde, yüce olanı kurtarmak için acı ve zahmet içinde kendimize Tanrısız bir din inşa ettik. Şimdi siz kalkmış, bütün bir dünyayı, her ne kadar havai ve bulanık da olsa bizim için değerli ve kutsal olan her şeyi taşıyamaya yetecek kadar güçlü olan bir temeli geri çekiyorsunuz. Metafizik sadece bir yanılsama, pekiyi bu yanılsama olmadan hayat ne ki? (...) Benim için en korkuncu, ebedi oluşa karşı tek huzur ve teminat kaynağı olan ebedi fikrin yok olmasıdır! Ve şimdi siz her şeyi yok ediyorsunuz. Değişken bir dünya, sabit olmayan imgeler, sadece edebi bir hareket! Deli olmamak işten değil![18]

15 Temmuz'da Nietzsche, kitabının entelektüel ve maddi oluşumundan bahsederek cevap verir:

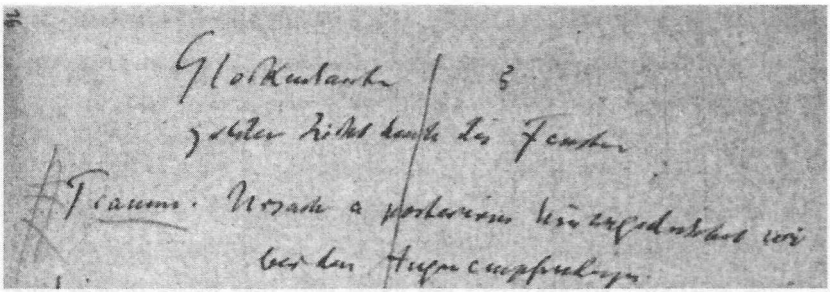
Çok değerli Matmazel,

Elden bir şey gelmez: Bütün arkadaşlarımı sıkıntıya sokmam zorunlu; özellikle de sonunda yüksek sesle kendimi nasıl sıkıntıdan çıkardığımı söylediğim esnada. Doğru ve basit olan ne varsa bu şekilde onları bulandırıp gözden gizlemek, aklın her şeyde, her varlıkta bir mucize ve anlamsızlık görmek isteyen akla karşı mücadelesi - ve ayrıca aşırı gerilimli barok sanat ve ona pek güzel denk düşen yüceltilmiş ölçüsüzlük, yani Wagner'in sanatını kastediyorum- işte bu iki öğe, beni hasta, gitgide daha hasta ettiler ve bana neredeyse iyi mizacımı ve yeteneğimi unutturdular. Şimdi nasıl zirvelerin temiz havasında yaşadığımı hissedebilseniz benim gibi, vadide sisler içinde yaşayan varlıklara karşı nasıl yumuşak bir tabiat içinde olduğumu, iyi ve değerli olan her şeye hiç olmadığım kadar azimli olduğumu, Yunanlılara daha önce hiç olmadığım kadar yakın, yüz adım daha yakın olduğumu; ve şimdi ne kadar kendim en küçük şeylere varıncaya kadar bilgeliğe heves ederek yaşadığımı, oysaki eskiden bilgelere saygı duymak ve tapmakla yetindiğimi- kısaca eğer bende gerçekleşen bu değişimi ve krizi benim gibi hissedebilirseniz, ah, o zaman siz de buna benzer bir şeyi yaşamayı arzu etmeyi istersiniz!

Bayreuth'taki yaz, bunun tümüyle farkına vardım: Hazır bulunduğum ilk temsillerden sonra, kurtuluşu dağlarda aradım ve orada bir kasabada ağaçların arasında ilk taslak doğdu; yaklaşık olarak kitabımın üçte biri, o zamanki adıyla: "saban demiri". Sonra, kardeşimi memnun etmek için, Bayreuth'a geri döndüm, zar zor katlanılan bir şeye katlanmak için ihtiyaç olan ruh sebatına sahip olarak ve herkesin önünde susarak! Şimdi, bana ait olmayan ne varsa, insanlar, dost veya düşman, alışkanlıklar, konfor, kitaplar, hepsinden kurtuluyorum; gelecek yıllarda hayat filozofu olarak, olgun ve hazır, (bir yerden sonra muhtemelen gerekli de olacak) ilişkilere yeniden başlayacak hale gelinceye kadar yalnızlık içinde yaşayacağım.[19]

Rüyaların Mantığı

Şimdi, Sorrento'ya yapılan yolculuktaki yerlerin ve arkadaşların yankılarını barındıran, bunları felsefi bir bağlamda aktaran fragmanlardan ve aforizmalardan birkaçını okumak için Sorrento el yazmalarına geri dönelim. İnsanca, Pek İnsanca'nın ilk bölümünde, "Rüyaların mantığı" başlıklı uzun ve önemli bir aforizmada,

Resim 25
Nietzsche, not defteri N II 3, sayfa 36.

Nietzsche iki kişisel deneyimini araya katar ve bunları birbiriyle ilişkilendirir: biri uzak, hafızanın çekmecelerinden çıkarılmış bir deneyimdir; diğeri ise çok daha yeni, Nietzsche'nin bu düşüncesinin kaynağında yer alan Sorrento'nun çanlarıdır. İnsanca, Pek İnsanca'nın 13. aforizması uyuyan kişinin bedeninin alışılmadık pozisyonunu tasvir etmekle başlar. Bu pozisyon istisnai niteliğiyle, beyin fonksiyonları da dahil bütün bir sinir sistemini uyarır. Nietzsche şöyle devam eder,

> Zihnin şaşırmak ve bu uyarılmanın nedenlerini aramak için yüzlerce gerekçesi vardır; rüya ise bu uyarılmış duyumlar için nedenlerin, yani varsayılan nedenlerin aranması ve tasarlanmasıdır. Örneğin ayaklarını iki iple bağlayan biri, rüyasında iki yılanın ayaklarına dolandığını görür elbette; bu ilk önce bir hipotezdir, sonra inanç olur, görsel bir tasarım ve uydurmaca da eşlik eder buna: 'Benim, uyuyan kişinin sahip olduğu durumun sebebi bu yılanlar olmalı'; böyle yargıda bulunur uyuyan kişinin zihni. Böyle açıklanan yakın geçmiş, uyarılmış hayal gücü aracılığıyla, uyuyan kişinin şimdiki zamanı haline gelir. Rüya gören birinin kulağına gelen güçlü bir sesi, örneğin çan sesini, rüyasında top atışlarıyla karıştırdığını, yani önce o sese neden olan koşulları, sonra sesin kendisini yaşantıladığını sanarak, sesi bundan sonra açıkladığını herkes kendi deneyiminden bilir.[20]

Bu aforizmanın kökeni aslında Sorrento not defterlerinin içindeki kısa bir nottadır: "Bir çanın sesleri- pencereden girerken yaldızlanan ışık. Rüya. Görsel duyumlarda olduğu gibi, sebep hayal

edilmiş, her şey olup bittikten sonra doğmuştur."[21] Bu köken, Albert Brenner'in tasvir ettiği, arkadaş grubunun hayat alışkanlıklarıyla da açıklanabilir:

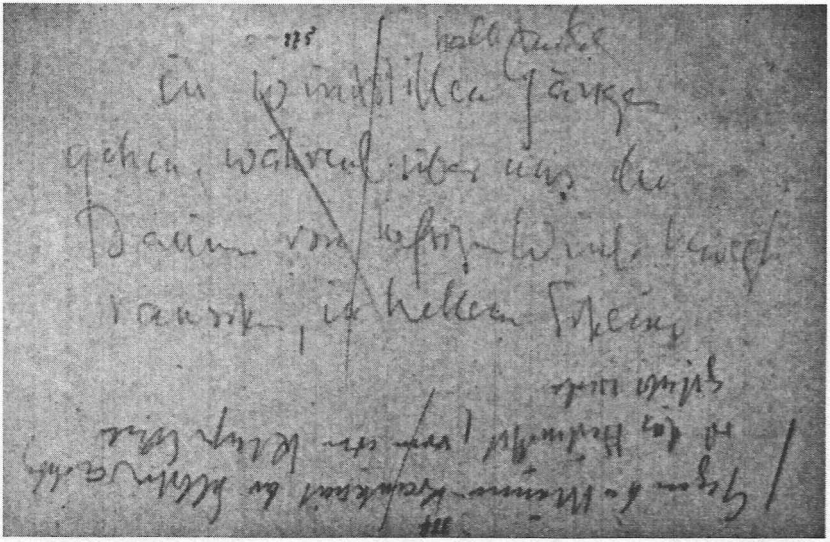
> Sabah, 06:15'te, evde ve dışarıda her şey hâlâ çok sessiz; sadece kapılar rüzgârla gıcırdıyor. 06:30'da, bizim yakınımızdaki küçük kilisenin çanı inleyen ve kederli bir sesle çalıyor. Neredeyse hemen ardından, bir ses bağırıyor: "Brenner!". Cevap yok. Ölüm sessizliği. Kilise çanı bir kere daha kederli bir sesle yankılanıyor. Sessizlik. Birkaç dakika sonra: "Brenner!". Sonra kısa bir sessizlik. Derken, bir cevap: " ah, ah, ah-". Yeniden sessizlik. Daha yüksek bir sesle: "Brenner!". Bir kere daha sancılı bir sessizlik. "Ne!? Kim! Kalkıyorum[22]"!! ".

Sorrento'nun çanının çaldığı ve arkadaşının güçlükle uykusundan uyandığı saatte, Nietzsche rüyanın mantığını düşünür. Rüya üzerine düşünürken bu yeni izlenime eski bir anısı karışır: geçmişe döndüğü bir dönemde, Nietzsche'nin yeniden keşfettiği ve 14 yaşında, Pforta okulunda öğrenciyken o zamanki günlüğüne kaydetmiş olduğu bir anıdır bu. "Hayal gücünün rüyalarda bu kadar aktif olması gerçekten hayret verici: Geceleri hâlâ ayaklarımda lastikli kuşaklarla uyuyan ben, rüyamda iki yılanın bacaklarıma dolandığını görüp, bir tanesinin başını ansızın yakalıyorum; uyanıyor ve kendimi elimde çorap tutucuyla buluyordum."[23]

Sorrento'da Bir Epikurosçu

Gezintilerde, Nietzsche'ye düşüncelerini imgeye dönüştürmek için gerekeni Sorrento'nun sokakları sunuyordu. Not defterine şöyle yazıyordu: "Sert rüzgârlarla sallanan ağaçlar başımızın üzerinde aydınlık bir ışıkta gürlerken, esintilerden korunarak tatlı alacakaranlığın ağaçlı yollarında yürümek."[24]

Reinhart von Seydlitz'e yazdığı bir mektupta, bu imge felsefi içeriğini daha fazla gözler önüne serer: "Yabancılar Sorrento'ya akın etmeye başladılar; genel olarak Mart ayının en çok yabancı çeken ay olduğu söyleniyor. Fırtınalı havayı sadece son günlerimiz sıra-

Resim 26
Nietzsche, not defteri N II 3, sayfa 1 5.

sında deneyimledik. Denilen o ki, Mart güzel sezonun başlangıcına işaret ediyor ama rüzgârlı günler eminim eksik olmuyordur. Portakal ağaçlarının arasında, rüzgârdan korunarak öyle güzel gezintiler yapılıyor ki, bu sakinlik ruhu neşelendiriyor. Fırtınanın kopuşunu sadece dışarıda, *yukarıda*, tepelerin oradaki çamların savruluşunda görüyoruz (burada, aşağıda sürdürdüğümüz hayatın hem gerçeği hem de mecazı bu, iki anlamda da *doğru*[25])". Sonra, aynı imge ona İnsanca, Pek *İnsanca*'nın 275. aforizmasında anlatılan, siniklerle Epikurosçuları karşı karşıya koyan, felsefe geleneğindeki en büyük karşısavlardan birini bulmasına ve nitelendirmesine yol açar:

> Epikurosçu egemen görüşlerden bağımsız kalmak için kendi yüksek kültüründen yararlanır; bu görüşlerin üstüne çıkar, oysa kinik sadece olumsuzlamada kalmıştır. Epikurosçu âdeta rüzgârsız, korunaklı, loş geçitlerde dolaşır, üzerinde ağaçların tepe dalları rüzgârla uğuldamakta ve dışarıda dünyanın ne şiddetli bir devinim içinde olduğunu bildirmektedirler ona. Buna karşılık kinik fırtınada âdeta çıplak dolaşmaktadır dışarıda ve duygusuzluğa varana kadar katılaştırmaktadır kendini.[26]

"Olumsuzlamada kalmış" kinik tasvirinde, Renate Müller-Buck, Albert Brenner'in portresini görür. Dolayısıyla bu aforizma sadece Sorrento'daki manzarayı anımsatmakla kalmaz, erkenden kaybedilen genç dostun hatırasına edebi bir anıt da olur. Bu Epikurosçunun kim olduğunu tahmin etmek kolay...

Afrika Arka Planlı Kutsal Müzik

Güneydeki küçük kasabanın sakinleri arasında, bazen gündelik hayatın kimi ayrıntılarından ötürü şaşkınlığa kapıldığı oluyordu ve bu ayrıntılar şu tip gözlemlerle esin kaynağı oluyordu:

> Güneyde ve kuzeyde çalışkanlık. -Çalışkanlık, tamamen farklı iki türde çıkar ortaya: Güneydeki zanaatçılar, para kazanma dürtüsünden değil, ötekilerin sürekli gereksinimlerinden ötürü çalışkan olurlar. Atını nallattırmak, bir arabayı sağlamlaştırmak isteyen birisi her zaman geldiği için çalışkandır demirci. Hiç kimse gelmeseydi çarşıda aylaklık ederdi. Verimli bir ülkede karnını doyurmak pek sorun yaratmaz, bunun için çok az çalışması yeter, çalışkan olması gerekmez; hiç olmadı dilenir ve haline şükreder. -Buna karşılık İngiliz işçinin çalışkanlığının ardında para kazanma duygusu yatar: İşçi kendi kendisinin ve hedeflerinin bilincindedir ve mülkiyetle güce, güçle de olabilecek en büyük özgürlüğe ve bireysel seçkinliğe sahip olmak ister.[27]

Veyahut kasabadan uzaklaştığında, müzik dinlemek gibi sıradan ve alışılageldik durumlarda saklı olan absürtlüğü anlamasını sağlayan tuhaf ve gerçek dışı bir tablonun içinde bulabiliyordu kendini:

> Sevgili Olga- diye yazar Malwida evlatlık kızına- eşek sırtında (Rée ve Nietzsche at sırtındaydı) yaptığımız, güzel havanın geri dönüşünün tadını çıkardığımız uzun bir gezintiden yeni döndük; yukarıda, Salerno Körfezi'ne yukarıdan bakan dağların üzerindeydik; oradan ülkenin iki yakasının iki körfezini, hâlâ karla kaplı olan, mavi gökyüzü altında görkemle ışıldayan Calabria dağlarıyla bir arada görüyorduk. Salerno Körfezi, Napoli Körfezi'nden daha güneyde ve daha mavi; çiçeklerle kaplı. Önümüzde,

> aşağıda, deniz kızı adaları mest edici; etrafımızda, yukarıda oturduğumuz sırada, adeta Afrikalı bir çocuk grubu, kara tenleri, kara gözleri ve beyaz dişleriyle bize doğru gülerek gelip çiçekler getirdiler ve nihayet, -son derece eğlenceliydi- nakaratı Viva, viva il cuor di Maria, Eviva Dio che tanto l'amà olan sözde dinsel bir ezgiyi söylediler. Hoş bir paganlığı ve kösnüllüğü yok mu? Kusursuz bir sabahtı ve hepimiz bolca tadını çıkardık.[28]

Bu kutsal ezginin nakaratı bir yıl sonra Nietzsche'nin not defterinde yeniden ortaya çıkar:

> Sorrento'nun yakınlarında, evcil maymun dağında gezinti:
> evviva evviva il cuor di Maria
> evviva il Dio que tanto l'ama

Aynı dönemin başka bir not defterine, filozof şöyle yazar:

> *Ahenksiz bir dekor (falschen Folie)* üzerine bir nakarat (Sorrento'dan) duyuldu tarafımızdan: Keza geçmişin tüm müziği.[29]

O gün, Sorrento Yarımadası'nda, iki körfezin arasında atla gezinirken, Nietzsche, ona eşlik eden müzik ve dekor arasındaki tutarsızlığı idrak etti. Güleç çocukların yarattığı pagan sahne ile Hıristiyan ilahisi arasındaki derin uyumsuzluğu algıladı. Bir yıl sonra yazdığı notta, bu kişisel deneyimini genelleştirmiş ve bu deneyimde, kendisini üreten çağın kültürel ve toplumsal ortamı bağlamında dinlenmeyen her müziğe kaçınılmaz biçimde musallat olan anlamsızlığı görmüştür. Geçerken şunu da belirtelim ki fikrini ifade etmek için, Almancanın kökü 16. yüzyıl İber Yarımadası'na dayanan bir dans olan *folia* kelimesinden devşirdiği *Folie* (arka plan, fon, dekor) terimini kullanmıştır. Chaconne dansı veya sarabande dansı benzeri bu dans Avrupa'nın tümüne yayılmış, 18. yüzyılda operanın arasına veya başlangıç ve bitiş sahnelerine müzik koymak için kullanılmıştı. Nitekim 18. yüzyılda *folia* sadece müziği değil sahneleri ve opera aralarının dekorlarına da işaret ediyordu. Sonrasında, bu terim sadece sonuncu anlamıyla Alman diline geçti. Nietzsche bu ender, çocukların ezgisi kadar anakronik,

müzikal ve teatral terimi bilerek kullanır. *Karışık Kanılar ve Özdeyişler*'in (Sorrento'daki kâğıt tomarında müsveddesi bulunan) çok önemli bir aforizmasında bu kavram geri gelir. Nietzsche bu kavramı, hissin evrensel dilini müzik haline getiren, müziği insanları zamanın ve mekânın ötesinden birbirine bağlayacak bir iletişim aracına dönüştüren Schopenhauercı ve Wagnerci öğretilere karşı polemiğe girmek için kullanır.

> Müzik çoğu kez onurlandırmak için söylendiği gibi genel, zamanı aşan bir dil *değildir*; tersine son derece belirli, tekil, zamana ve mekâna bağlı bir kültürü, içsel bir yasa olarak içinde taşıyan bir duygu, sıcaklık ve zaman ölçütüne karşılık düşer: Palestrina'nın müziği bir eski Yunanlı için tamamen erişilmez olacaktır ve tersi - Palestrina Rossini'nin müziğinde ne duyacaktır?[30]

Bilginin Güneşi ve Şeylerin Özü

Sorrento'daki inzivasından beri, Nietzsche özgür tinli filozof simgesi, bilgiye olan sevgisi ve sosyal konumunu daha iyi tanımlamak için başka imgeler ve metaforlar derliyordu. Sorrento'daki not defterlerinin içine her zamanki gibi 3 kısa cümle olarak atılıp saptanmış bu imgelerden birini okuyalım:

> Güneş ışığı dipte ışıldıyor ve dalgaların neyin üzerinde yol aldığını gösteriyor; sert küçük taş yığınları.
>
> Önemli olan, bu öğeye dalmak için sahip olduğunuz nefes: eğer nefesiniz yeterse, dibi görebilirsiniz.
>
> Bilgi güneşin pırıldayan ışığıdır, şeylerin nehrini kat ederek, dibe dokunur.[31]

İşte bakın bu imge İnsanca, *Pek İnsanca* metninde, özgür tine yer verilmiş bölümün son aforizmasında nasıl geçer:

> Özgür düşünceliler, yalnız bilgi için yaşayan insanlar yaşamdaki maddi hedeflerine, toplum ve devlet karşısındaki nihai konumlarına kısa sürede ulaşmış olacaklar ve örneğin küçük bir görevle ya da yaşamak

için ancak yeten bir servetle seve seve yetineceklerdir; çünkü maddi değerlerin büyük bir değişimi, hatta siyasal düzenin bir yıkılışı bile yaşamlarını çökertmeyecek biçimde yaşamaya hazırlayacaktır onları. Tüm bu şeyler için olabildiğince az enerji harcayacaklardır ki, böylece topladıkları tüm kuvvetle ve âdeta uzun bir solukla dalabilsinler bilmenin unsuruna. Böylece derine dalmayı ve zemini görmeyi umabilirler.[32]

Mutluluk Adaları

Villa Rubinacci'nin balkonundan, Nietzsche her gün uzaktan, Vezüv Yanardağı ile Capri arasından, denizin ortasındaki Ischia Adası'nın dik siluetini görür.[33] Eğitmenler okulunu, özgür tinlerin medeniyetini ve en iyi adamların eğitimi için bir yer yaratma projesini düşünürken önünde bu volkanik, bereketli, tarihle yüklü ada vardır. Sorrento'daki el yazmalarında bahsedilmeyen bu görüntü, filozofun zihninde kazılı kalır ve ileriki yıllarda, eserinin çok önemli bir parçasında yeniden su yüzüne çıkar. Nietzsche bunu, 7 yıl sonra bizzat dile getirecektir. 1883 yazında, Malwida'nın tavsiyesi üzerine, Nietzsche kardeşiyle gidip Ischia Adası'nda yaşamayı öngörmüştür, ama 28 Temmuz'da şiddetli bir deprem adanın büyük bir bölümünü, özellikle Casamicciola ve Lacco Ameno mevkilerini yıkmıştır. Heinrich Köselitz'e bu hadiseyi yazdığı anlatıda, Nietzsche bu adanın onun için her zaman ne kadar özel bir anlam ifade ettiğini açığa vurur:

> Düşündükçe Ischia'nın kaderi beni daha da alt üst ediyor; ve herkesi alakadar eden şeyler bir yana, beni kişisel olarak korkunç bir şekilde etkileyen, bana özel bir şey var. Bu ada o kadar aklıma takıldı ki: Zerdüşt'ün ikinci bölümünü sonuna kadar okuduğunuzda, "mutluluk adaları"mı HANGİ MEKÂNDA aradığım size açıkça görünür olacak. "Genç kızlarla dans eden Cupidon"un Ischia'dan olduğu hemen anlaşılıyor (Ischia kadınları "cupedo" derler). Şiirim henüz tamamlanmışken, ada çöker.[34]

İşte Böyle Dedi Zerdüşt'te, mutluluk adaları Zerdüşt'ün öğrencilerinin yaşadığı adalardır. Ve bu, öylesine bir detay değil, Zer-

düşt'ün pedagojik güzergâhını meydana getiren bir öğedir. Gerçekten, eserin prologunda, basitleştirilmiş, kitleyle iletişime uygun bir dille pazar meydanında konuşarak Zerdüşt kalabalığa vaaz vermeyi dener. Ama yanlış anlaşılır ve alay konusu olur; sonuç olarak, omzunda bir cesetle, yani kendi başına hareket etmekten aciz cansız bir yükle, ateşli bir öğrenciyle kalakalır. Zerdüşt o zaman, halkla değil, sadece yoldaşlarıyla konuşması gerektiği anlar; iradesi peşi sıra sürükleyeceği ölü yoldaşlara değil, kendi iradelerini izlemek adına Zerdüşt'ü izleyen canlı yoldaşlara ihtiyacı vardır. Anlar ki onun görevi sürünün çobanı olmak değil, sürüden birçoğunu caydırmaktır: "Yoldaşlar arar kendine yaratıcı, cesetler değil, sürüler ve inananlar da değil. Kendisiyle birlikte yaratacakları arar, levhalara yeniden değerler yazacak olanları."[36] Zerdüşt'ün prologdan sonra gelen konuşması öğrencilerini eğitmeye yarar. Zerdüşt orada özgür tinin felsefesini özetler.[37] Zerdüşt mutlak hakikatlere karşı ve kişisel erdemlerden yana vaaz verir, ahlakı tarihsel bir bağlama aktarır ve bedenin değerlerine eski saygınlığını kazandırır, bireye yaratma imkânı vermek için dürtüsel yapısını kuvvetlendirme yolları arar. Zerdüşt'ün konuşmasının muhatapları şimdiki değerleri, yerleşik yalanları ve vasatlık üzerine kurulmuş küçük erdemleri aşağı görürler ve toplumun içinde kalarak en yüksek umutlarını kaybetme riskini göze alırlar. Nietzsche işte bu kişilere, yeni ve orijinal düzenekleri takip ederek dürtülerini ve bireysel yeteneklerini dengeli bir şekilde geliştiren eğitici bir parkur önerir. Daha sonra yazacağı gibi: "Olduğumuz kaosa hâkim olmak; kaosunu biçime dönüşmeye mecbur etmek, o biçimde gereklilik haline gelmek: mantığa, basite, belirliliğe, matematiğe dönüşmek; kanun olmak: büyük emel işte burada."[38] Ruhun özgürlüğü ve güç istenci Nietzsche'ye göre var olan güdüleri zincirinden boşalmalarına, kendilerini bırakmaya veya doğuştan gelen varsayımlı masumiyete geri dönüşe sürüklemez: "'*libertinage*'ı (metinde Fransızca), '*laisser aller*'yi (metinde Fransızca), prensipte bunların *tersi* olan *güç istenciyle* karıştırmamalı";[39] hele hele bunların ortadan kaldırılmasıyla hiç karıştırmamalı : "Tutkulara hükmetmek, onları zayıf düşürmek veya kökünü kazımak değil! İrademizin egemen

hâkimiyeti ne kadar büyük olursa, tutkularımızı da o derece çok açığa vurabiliriz. Büyük adam, arzularına tanıdığı özgürlük alanı sayesinde büyüktür: bu canavarlardan kendine evcil hayvanlar yaratma konusunda yeteneklidir...".[40]

İlk bölümün son söylevinde, Zerdüşt öğrencileri tarafından edinilmesi gereken ve bol bol kullanılan erdemin niteliğini özetler: "Güç demektir bu yeni erdem; egemen bir düşüncedir ve çevresi akıllı bir ruhla sarılıdır: Altın bir güneş ve onun çevresinde de bilginin yılanı."[41] Zerdüşt özellikle öğrencilerinin izleyeceği bir ahlaka işaret etmez. Onlardan sadece dünyaya dair görüşler ve doğaüstüne yönelmeyen hayat tarzları yaratmalarını ister: "Erdeminizin gücüyle, sadık kalın yeryüzüne, kardeşlerim! Armağan eden sevginiz ve bilginiz yeryüzünün anlamına hizmet etsin! Dileğim ve sizlere yakarışımın nedeni budur.(...) Tıpkı benim gibi, uçup giden erdemi geri döndürün yeryüzüne -evet, bedene ve yaşama geri döndürün: Döndürün ki, yeryüzüne anlam kazandırsın, insanca bir anlam!". Ve bitirirken sert ve ısrarlı bir davetle öğrencilerini bağımsızlığa ve skeptisizme davet eder:

> Şimdi yalnız başıma gidiyorum, öğrencilerim! Siz de gidiyorsunuz şimdi ve yalnız başınıza! Ben böyle istiyorum. (...)
>
> Zerdüşt'e inandığınızı söylüyorsunuz, öyle mi? Peki ne önemi var Zerdüşt'ün? Sizler, bana inananlarsınız; peki ne anlamı var inananların?
>
> Sizler, kendinizi aramamıştınız henüz: O sırada beni buldunuz. Böyle yaparlar bütün inananlar; o yüzdendir bütün inançların onca az önem taşıması.
>
> Şimdi ben sizlere beni yitirmenizi ve kendinizi bulmanızı söylüyorum; ve ancak hepinizin beni yadsımasından sonradır ki yeniden sizlere döneceğim.[42]

Zerdüşt'ün ilk bölümüne cevap olarak, Heinrich Köselitz orada insanlığın haksız yere küçümsendiğini oysaki bilge insanın her zaman "kişinin ve dünyanın birbirini tamamladığı" sonucuna varması gerektiğini söyler. Nietzsche ona açık yürekle cevap verir: "Benim kanaatime göre daha yüksek seviyede olan insanlar

vardır ve de daha aşağı seviyede olan diğerleri ve onların da aralarında birçok farklı dereceler ve mesafeler vardır; daha yüksek seviyeden bir varlık daha yüksek bir düzlemde durmakla kalmaz, *mesafe duygusunu* hissetmesi kaçınılmazdır ve bazen bu duyguyu dışa vurur; en azından üstünlüğünün *etkin* olması için ve onu *daha yukarı* taşıması için bu kaçınılmazdır. Eğer ilk bölümde konuşan *Zerdüşt'ü* tam olarak anlıyorsam, onun kesin olarak hitap etmeyi arzuladığı kimseler, arbede ve ayaktakımı ortasında, *ya* bu mesafe hissinin (bazı durumlarda da tiksinme hissinin!) tamamıyla *kurbanları* haline gelenler *ya da* bu mesafe hissinden sıyrılmak zorunda olanlardır. Onlara ya mutluluk adalarının yalnızlığına ya da Venedik'e sığınmalarını tavsiye eder."[43]

Gerçekten, *Zerdüşt'ün* ikinci bölümünün başında, müritlerin mutluluk adalarına doğru yola çıktıklarını öğreniriz. Uzaklaşma ve yalnızlık ruhun özgürleşmesi için birincil ve olmazsa olmaz etabı oluşturur, çünkü baskın fikirleri analiz ve tadil etmek için onlara mesafe almaya yarar. İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ün ilk dört bölümünde mutluluk adalarının sürekli mevcut olan imgesinin önemi buradan kaynaklanır. İkinci bölümün başında, Zerdüşt'ün öğretisinin düşmanları tarafından tahrif edildiğini öğreniriz. Zerdüşt müritlerine katılmak ve öğretisini yaymayı sürdürmek için yolculuğa çıkar. "Bir çığlık, bir sevinç nidası gibi açılmak istiyorum engin denizlere, ta ki dostlarımın kaldığı o mutluluk adalarını bulana kadar. – Ve onların arasındaki düşmanlarımı da! Şimdi ne kadar çok seviyorum konuşabileceğim herkesi! Düşmanlarım da mutluluğumun birer parçası".[44] Bu şekilde, mutluluk adalarında sadece müritlerin değil Zerdüşt'ün düşmanlarının da yaşadığını öğreniriz, bu da klasik anlamıyla bir ütopyanın söz konusu olmadığının teyididir. *Zerdüşt*'ün ikinci bölümündeki tüm vaaz ikinci meselin başlığının belirttiği gibi "mutluluk adalarında" cereyan eder. "Dansın Şarkısı" meselinde, Zerdüşt "ağırlığın tini için, 'dünyanın efendisi' olduğu söylenen o en yüce ve güçlü şeytanım için bir dans ve hiciv şarkısı" söylerken, Eros ve genç kızlar birlikte dans ederler.

Ve Nietzsche'nin Köselitz'e başta belirttiğimiz mektupta yazdığı gibi, "genç kızlarla dans eden Eros" Ischia'dandır.

Kitabın üçüncü bölümü Zerdüşt'ün mutluluk adalarından evine dönüşüyle açılır. Zerdüşt evine döner çünkü ötesine geçtiği şeylerin sonuncusuna meydan okuması, ebedi dönüş fikri üzerinde durması, onu kabul etmesi gerekmektedir. Çocuklarına duyduğu, onu adada tutan sevginin mutluluğu çok erken gelmiş bir mutluluktur ve olgunlaşmasının meydana geleceği anı geciktirir. Onu eve götüren gemide bile ebedi dönüşün "vizyonu ve gizemi" karşısına çıkar ve dört gün süren yolculuktan sonra mutluluk adalarında maruz kaldığı tehlikenin farkına varır: Gevşeme ve görevini yerine getirememe tehlikesi. Bunu açığa vuran bir müsvedde:

> Zerdüşt 3. Başlangıç. Özet. Üstinsanı öğretmek istiyorsun- ama arkadaşlarına ve kendine aşık oldun ve hayatını derin bir zevke dönüştürdün. Mutluluk adaları seni zayıflattı- işte sen, karanlık ve tutkulu, düşmanlarını kınıyorsun. Zayıflık işareti: Kendi düşüncelerine karşı geri adım atıyorsun.
>
> Ama dünyayı ve kendilerini imha etmeleri için insanı ikna etmen lazım.
>
> (Reformist kendi cemaatinde gücünü kaybediyor: düşmanları da yeterince güçlü değiller. O halde, daha ciddi bir düşmanın var olması gerekiyor: bir düşünce. Hayata ve hayatta kalmaya karşı sav niteliğinde bir düşünce).[45]

"İstenmeden Gelen Mutluluk" başlıklı metin, öğrencilerinin ve Zerdüşt'ün kişiliklerinin gelişiminin devam etmesi için keşfedilmiş mutlu dengenin yeniden bozulması gerektiğini anlatır. Aslında, öğrenciler özgür tinler topluluğunda yaşadıkları hayattan ne kadar zevk alsalar da, olgunlaşmak için hâlâ inzivaya ihtiyaçları vardır: "Çocuklarım henüz birinci ilkbaharlarında yeşermekteler, birbirine yakın durarak ve rüzgârlarla birlikte salınarak, bahçemin ve en iyi toprağımın ağaçları.

Ve gerçekten de! Nerede böyle ağaçlar birlikte varsa, orada mutluluk adaları *vardır*!

Ama bir gün onları yerlerinden çıkaracağım ve her birini yalnız başına koyacağım: Yalnızlığı, direnmeyi ve temkinli olmayı öğrensin diye." Zerdüşt'ün de eserini tamamlayabilmek ve sonsuz geri dönüşün ustası olabilmek için inzivasına geri dönmesi gerekir: "O

yüzden eserimin tam ortasındayım şimdi, çocuklarıma gittiğim ve onlardan geri döndüğüm noktada: Zerdüşt çocukları uğruna yetkin kılmalı kendini. (...) bu nedenle şimdi mutluluğumdan kaçıyorum ve kendimi her türlü mutsuzluğa açıyorum –*kendi* son sınanışım ve sorgulanışım için. Ah, sen, benim düşüncem olan uçurumdan farksız düşünce! Seni kazarken duyma ve buna rağmen artık titrememe kuvvetini ne zaman bulacağım? Yüreğim sanki gırtlağıma kadar atıyor seni kazarken duyduğumda! Sen, bir uçurum gibi susan! Suskunluğun beni boğmak peşinde!"[46]

İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ün dördüncü bölümünde de mutluluk adalarının bahsi geçer. İkinci meselde, dünyayı değiştirme umudunu tamamen kaybedenin acısını temsil eden kâhin Zerdüşt'e iç çekerek der ki "hepsi bir, hiçbir şeye değmez, aramanın bir yararı olmaz, artık mutluluk adaları da yok!" Bu bölümün 1883 depreminden kısa bir süre sonra Ischia'da yazılmış müsveddelerinde Nietzsche mutluluk adalarının çöküşünü sahneye bile koymuştur: "Mutluluk adalarının batması onu uyandırır."[47] Zerdüşt, bununla birlikte insanlığın geleceğine dair umudunu kaybetmemiştir, Mutluluk adaları elbette onun umudunu temsil eder: "Hayır! Hayır! Üç kez hayır! diye bağırdı güçlü bir sesle ve sakalını sıvazladı – Bunu ben daha iyi biliyorum! Mutluluk adaları hâlâ var! Sen konuşmamalısın onlar hakkında, ey dert küpü!".[48] Daha ileride, üstün insanlar Zerdüşt'ün mağarasında toplandıklarında, mutluluk adaları çok belirleyici bir bağlamda yeniden zikredilmiştir. Üstün insanlar o dönemin çöken Avrupa'sının büyük figürlerini temsil ederler ve yaşama karşı nefret, insanlığa karşı küçümseme duyguları tarafından karakterize edilirler.[49] Zerdüşt onları kendisine doğru gelirlerken görür:

> Ve şimdi bizlerin, yani çaresizlerin, mağarana gelmemiz ve artık çaresizlik çekmememiz: Bu, sadece daha iyilerin sana doğru yola çıktıklarının bir alameti ve belirtisi, -
>
> -çünkü tanrının insanlar arasındaki son kalıntısı da sana doğru yola koyuldu: Büyük özlemin, büyük tiksintinin, büyük bıkkınlığın tüm insanları,
>
> - Yeniden *umut etmeyi* öğrenmedikçe yaşamak istemeyen tüm o insanlar- o *büyük* umudu senden öğrenmedikçe ey Zerdüşt, yaşamak istemeyen tüm o insanlar![50]

Ama Zerdüşt çok net bir şekilde bu dağlarda beklediklerinin onlar olmadığı ifade eder: "Sizler birlikte daha yüce insanlar olabilirsiniz ama benim için, yeterince yüce ve kuvvetli değilsiniz". Zerdüşt'ün o dağlarda beklediği kişiler başkalarıdır: "Daha yüceleri, kuvvetlileri, daha muzaffer olanları, kendilerine daha çok güvenenleri, bedeni ve ruhu dik yapılı olanları beklemekteyim: *gülen aslanlar* gelmeli bana! (...) Bana bahçelerimden, mutluluk adalarımdan, yeni ve güzel soyumdan söz etsenize- neden söz etmiyorsunuz bundan? İşte bu konuk armağanını istiyorum sevginizden, bana çocuklarımdan söz etmenizi istiyorum. Onlar için zenginim, onlar için yoksul oldum: Neler vermedim, neler vermezdim tek bir şeye sahip olmak için: *bu* çocuklara, *bu* canlı fidanlığa, istencimin ve en yüce umudumun *bu* hayat ağaçlarına!"[51] Dördüncü bölümün sonunda, Zerdüşt'ün oğulları gelmese de, mutluluk adalarından yaklaştıklarına dair bir işaret gelir: Uçuşan güvercinlerle çevrili gülen bir aslan, şiddet gibi değil de barışın ve aşkın eşlik ettiği bir gülüş gibi tezahür eden en yüksek gücün sembolüdür:

> "İşaret geliyor" dedi Zerdüşt ve yüreği değişti. Ve gerçekten de önü açıldığında, sarı ve güçlü bir hayvan ayaklarının dibinde yatmaktaydı ve başını onun dizine dayamıştı ve sevgisinden ötürü ondan ayrılmak istemiyordu ve eski efendisine yeniden kavuşmuş bir köpek gibi davranıyordu. Güvercinler ise sevgilerinde aslandan geri kalmıyorlardı ve ne zaman bir güvercin aslanın burnunun üstünden uçsa, aslan başını sallıyor, hayrete kapılıyor ve gülüyordu.[52]

Bu kısa yolculuk sayesinde mutluluk adalarının rolü İşte Böyle Dedi Zerdüşt'te daha net belirir. Ama neden Nietzsche bu ifade yolunu ve model olarak Ischia Adası'nı seçmiştir? Her şeyden önce, ada ütopyanın, yeni varoluş olasılıklarının denendiği yerdir. Özellikle mutluluk adaları imgesi otuz asırlık eski bir gelenekten gelir ve Akdeniz insanları arasında, özellikle de Yunanlılar, Romalılar ve büyük ihtimalle Fenikeliler ve Kartacalılar arasında da yaygındır. Homeros'un bahsettiği Elysion'a benzer bir işlevi olan

mutluluk adaları (makάrov nhsoι) dünyanın ucunda konumlanmış, uygun ve biricik bir iklime, toprağı işleme gereği olmaksızın yılda üç kere ürün sağlayan zengin bir bitki örtüsüne sahiptir. Hesiodos, Homeros'un sözünü ettiği bu destansı mekânı yeniden ele alır ve ilk defa mutluluk adalarının ismini telaffuz ederek anlatır: Zeus orayı kahramanların soyunu temsil eden değerli kişiler, savaş meydanında ölümden dönenler için ayırmıştır.[53]

Eğitimi ve klasik filoloji profesörlüğünden dolayı, Nietzsche elbette mutluluk adaları hakkında yazılmış bu ve daha birçok metni biliyor ve İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ün içerdiği Yunan mirasını da açığa vuran bu geleneğin içine kendini bilinçli bir şekilde yerleştiriyordu.[54] Zerdüşt'ten bile önce, Nietzsche ada imgesini küçük bir arkadaş grubunun toplanacağı ve yeni bir medeniyetin eğitmenlerinin yetiştirileceği bir mekan olarak kullanmıştır. Başta, proje, Wagner çiftinin 1870'lerin başında ikamet ettiği Tribschen villasının atmosferine sıkı sıkıya bağlıydı ve Nietzsche, Basel'de geleceği konuşmak için onları ziyaret ediyordu. 1870 tarihli Erwin Rohde'ye yazılmış bir mektup, Baselli genç profesörün nasıl umutla dolu olduğunu sezmemize yardımcı olur:

> Bu üniversiteli hayat tarzını iki sene daha sürdürelim, bunu ciddiyetle ve şaşkınlıkla dayanmamız gereken *eğitici bir çile* olarak görelim. Zaten, bu süreçte öğretmeyi öğrenmemiz gerekiyor ve öğretmek için kendimi eğitmenin görevim olduğunu düşünüyorum. Yalnız, çıtamı biraz yukarı koydum.(...) Zamanı geldiğinde, bu oyundan kurtulacağız, *kendi adıma*, buna eminim. Ve sonrasında, yeni bir *Yunan* Akademisi kurarız (...). Tribschen'e ziyaretinden sonra, Wagner'in Bayreuth için olan projesini herhalde biliyorsundur. (...) Fikirlerimizi paylaşan pek fazla yandaş bulamadığımız halde, başaracağımıza inanıyorum, hiç şüphesiz özveride bulunarak, bu akıntıdan kendimizi koparark ve kulaklarımızı balmumuyla tıkamamıza gerek duymayacağımız küçük bir adaya vararak. O zaman, birbirimize eğitmenlik yaparız, kitaplarımız sadece münzevi sanat topluluğumuza yeni birini çekmek için olta iğnesi görevi görür. Yaşarız, çalışırız, birbirimizle olmaktan mutlu oluruz ve belki de *bütün* için çalışmanın yegâne yolu budur.[55]

Maalesef, Tribschen rüyası Bayreuth'ta çöker, Nietzsche bilginin ve daha iyi insanların eğitileceği ada fikrinin, sanatçıların milliyetçiliği ve dini duyguları sömürerek kitlelere hükmetmeye çalıştığı harcıâlem bir limana dönüştüğünü fark eder:

> Bu adamı, onun adada yaşama şeklini ve hiç garez duymadan kendini dünyaya kapatmasını sevdim; onu ben böyle anladım! Şimdi artık, milliyetçiliğe özgü açgözlülük ve nefret akıntısında yüzerek, politika ve hırsla sersemlemiş günümüz halklarının dinsel ihtiyaçlarının dümen suyunda gitmeye yeltendiğine göre, benden uzak olsun! Bir zamanlar onun günümüz insanlarıyla hiçbir alakası olmadığını düşünürdüm; deliymişim![56]

Nietzsche *Ecce Homo*'da, İnsanca, Pek İnsanca'nın doğuşunu ve Bayreuth'ta yaşadığı hayal kırıklığını anlatırken, Tribschen'de geçen dönemi referans alır:

> Bu kitabın başlangıcı, Bayreuth Festivali'nin ilk olarak yapıldığı haftalara rastlar; orada çevremi kuşatan her şeye karşı duyduğum derin bir yabancılık, çıkış noktalarından biridir. O zamanlar üzerime ne çeşit imgeler üşüştüğünü bilen, günün birinde Bayreuth'da uyanınca nasıl olduğumu kestirebilir. Sanki düş görüyordum... Neredeydim acaba? Hiçbir şeyi tanımaz olmuştum, az kalsın Wagner'i bile tanıyamayacaktım. Anılarımı bir bir yokluyordum, boşuna. Tribschen, -uzaktaki bir mutluluk adası: En ufak bir benzerlik yok.[57]

Wagner fiziken ve metaforik olarak Tribschen'den Bayreuth'a geçtiğinde, Nietzsche'nin hayali olan mutluluk adaları da güneye doğru yer değiştirir. Pekiyi neden filozof model olarak Ischia'yı tercih etmiştir? Nietzsche tarafından bu konuda yapılmış net bir açıklama yok ama tarihsel ve coğrafi bazı unsurların altını çizebilir ve Nietzsche'nin hayal dünyasında bu adanın oynadığı rolü onu başka bir Zerdüşt adasıyla karşılaştırarak anlatabiliriz.

Tarihsel olarak Ischia, Eğriboz Adası'ndan gelen Yunanlı çiftçilerin M.Ö. 8. yüzyılda Pithécusses adıyla kurdukları ve ilk ekimlerini yaptıkları yerdir. Hesiodos döneminde, Yunanlıların en batıdaki ekim alanları burasıydı ve dolayısıyla bildikleri toprak-

ların en ucundaydı. Bazı araştırmacılar Odysseus'un Nausicaa'ya bu adanın kıyılarında rastladığını düşünürler. Nietzsche, yakın geçmişte yapılan arkeolojik kazılar sırasında, Ischia'da tarihin en eski Yunan yazıtlarından birini barındıran Kral Nestor Kupası'nın keşfedildiğini bilse çok mutlu olurdu. Coğrafi açıdan bakıldığında bile, ada antik metinlerdeki tasvirlere uyar; çünkü Akdeniz'e özgü zengin bir bitki örtüsünün, üzüm bağları, zeytin ağaçları, narenciye ve tahılın yetiştiği verimli bir toprağı vardır. Ilıman iklimi 10 ila 23 derece arasında seyreder ve nem oranı da düşüktür.

Nietzsche Ischia Adası'nın volkanik olmasından da etkilenmişti. Gelenekten kopan fikirlerin geliştiği bir toprak imgesini kurarken, volkanik zeminden gelen enerji önemli bir unsur olmuştur. Sorrento döneminin sonunda yazdığı kısa bir notta şunu okuruz: "Volkanik toprakta her şey gelişir."[58] Nietzsche'ye göre, tarihsel gelişimi yeni fikirler yönetir ve ilerletir, ve ezber bozan özgür tini yüreklendirmek gerekir.[59] Aynı zamanda, Ischia Adası, İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ün "Büyük Olaylar Üzerine" başlıklı meselinde bahsi geçen başka bir adayla ayrışır. Hâlâ tütmekte olan volkanıyla Ateş Köpeği Adası'dır bu ada ve özgür tinli nasıl bir devrimciden farklıysa, o da Ischia Adası'ndan öyle farklıdır.

> Zerdüşt'ün mutluluk adalarına pek uzak olmayan – üstünde bir ateş dağının dumanlarının sürekli tüttüğü bir ada vardır denizde; halkın ve özellikle de bu halktan olan yaşlı kadınların dediklerine bakılırsa, ada, bir kaya parçası gibi yeraltı dünyasına açılan kapının önüne konmuş; ama ateş dağından aşağı doğru inen dar bir yol yeraltı dünyasının kapısına götürürmüş.[60]

Volkanik adada, "isyanın ve tükürüğün" tüm şeytanlarının simgesi ateşten bir köpek yaşar. Zerdüşt onunla konuşur ve alay eder. Müsveddelerinde yazar: "Ateş köpeğiyle diyalog. Pathos'u ile alay. Devrime karşı." "Devrimlerin ve Vezüv'ün gülünçlüğü. Süfli şeyler."[61] Zerdüşt'e göre, şiddetli bir hareket vasıtasıyla insanların hayatını değiştirip ilerletmeye çalışmak bir yanılsamaydı. Devrimci hareket derine nüfuz etmiyor, sadece yüzeysel bir değişim yaratı-

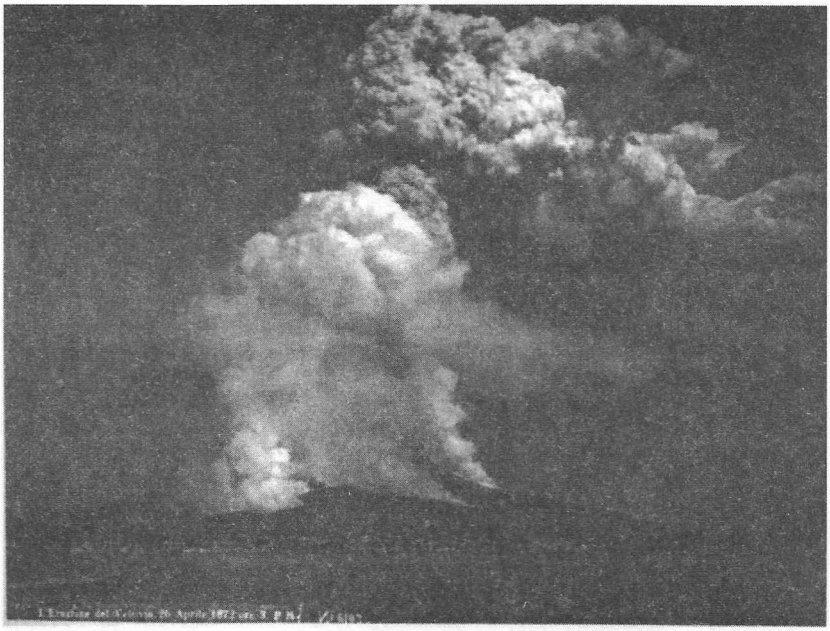

Resim 27a
Villa Rubinacci'nin terasından Ischia Adası'nın görünümü

yordu. Sıklıkla, devrimden sonra, çamurun içinde yuvarlandıktan sonra, geçmiş iktidarın heykelleri kurban edilmişler gibi gösterilir ve çamurun içinden eskisinden daha dinç bir şekilde ortaya çıkarlar. Buna karşın, özgür tinin hareketi, şu değerlerin ekseninde şiddetsiz ve daha derin bir değişimi gerçekleştirmeyi hedefler:

> Yeni yaygaralar bulanların etrafında değil, yeni değerler bulanların etrafında döner dünya; ve *sessiz* döner.
>
> Ve itiraf et artık! Senin yaygaran ve dumanın ne zaman dağılsa, pek az kayda değer şey kaldı geride. Bir kentin mumyaya dönüşmesinin ve bir heykelin çamurların içinde yatmasının ne önemi var ki? (...)
>
> Aşağılamanızın çamurunda devrilmiş yatmaktaydı heykel: ama budur işte onun yasası, yani aşağılamadan yeniden yaşam ve canlı güzellik kazanması.[62]

İkinci bölümün sonunda, Zerdüşt kendinden ve misyonundan şüphe ettiğinde ve insanları yönetmek için gereken aslan sesine sahip olmadığını söylediğinde, bir fısıldama içinde ona bir cevap gelir: "En sessiz sözcüklerdir fırtınayı getirenler. Dünyaya güvercin ayaklarıyla gelen düşünceler yön verir."[63] Zerdüşt ona, toprağın kalbinden altın ve kahkaha çıkaran, çenesinden kül, duman veya çamur değil de, "rengârenk kahkaha bulutları" çıkan başka bir ateş köpeğinin varlığından bahsettiğinde, ateş köpeği utanarak mağarasına geri döner.[64]

Resim 27b
Vezüv'ün püskürmesi, 1872

Müsveddeleri bilmesek bile, Ateş Köpeği Adası betimlemesinde Vezüv Yanardağı'nı tanırız. Elbette, Vezüv Yanardağı bir ada üzerinde değildir ama Sorrento'dan Vezüv'e bakarsak Napoli körfezinin sağında, solda bulunan Ischia Adası'na sarkan bir adaymış gibi görünür. Villa Rubinacci'deki terasından, Nietzsche günlerce bu iki "adayı" gözlemlemiştir: Ischia Adası, özgür tinlerin yaşadığı mutluluk adaları modeli ve ateş köpeğinin yaşadığı Vezüv Adası. İkisi de volkaniktir: Ama sadece mutluluk adalarında volkan, gelişim sürecini harekete geçiren ve ilerleten kademeli bir dönüşüm aracıdır. Tam aksine, ateş köpeğinin adasında, volkanın püskürmesi şehri yıkar, sakinlerini (Pompei'de olduğu gibi) mumyalaştırır, heykelleri devirir ve her şeyi ortada bir şey kalmayacak şekilde değiştirir.

V

Cenova'nın Çanları ve Nietzsche'nin Epifanileri

Nietzsche Sorrento'ya iyileşmek için gitmişti. Boşunaydı. Nietzsche'nin nadir kartpostalları ve Rée'nin Naumburg'a, Franziska'ya ve Elisabeth Nietzsche'ye yolladığı uzun mektuplar, önce iyileşme umudu barındıran, hafif iyileşmeleri takiben hastalıklar nüksettiğini yazan ve en sonunda terapinin başarısızlığını teyit eden sağlık raporları gibidir. Nietzsche kuzeye, gözündeki acı ve baş ağrılarına ilaveten Basel'deki eğitmenliğe geri dönecek olmanın verdiği iç sıkıntısı ve kendini felsefeye adama heyecanıyla döner. Sorrento'da, en derindeki benliği yeniden konuşmaya başlamıştır. Şimdi, onu susturmak, eski profesörlük sorumluluklarının altında onu boğmak daha zordur, zira bu ses ona özgür tinden ve seyahat aşkından bahseden, yeni fikir ve yollara heves eden "yaşlı ama hâlâ genç" olan bir iç sestir. Özgür düşüncenin sirenlerini mi takip etseydi ya da Wagnerci bir propagandacı ve Basel'de bir filolog profesörü olarak mı kalsaydı? En hakiki siren neydi? Seyyah Odysseus'u yolundan çeviren gerçekte neydi?

10 Nisan'da, Malwida'yla Napoli'ye kadar gelen Brenner ve Rée arkadaşlarıyla hüzünlü bir vedalaşmanın ardından kuzeyin yolunu tutmuşlardı. Villa Rubinacci Nietzsche'nin Rée'ye yazdığı gibi çok sessiz ve boş kalmıştı.

> Cuma gününe kadar Villa Rubinacci'de tek başıma kaldım. Neyse ki Matmazel Meysenbug geri geldi. Şu güne kadar birçok gün kötü, yatakta geçti. Sizin odanızda olmamanızdan daha üzücü hiçbir şey yok. Sürekli yokluğunuzdan söz ediyor ve susuyoruz; dün fark ettik ki sadece görünüşünüz kaybolmuş. Akşamları oturarak dokuztaş oynuyoruz. Okuma yapmıyoruz, Seydlitz yatıyor; birbirimizin gönüllü hemşiresi olduk, bir o bir ben yatıyoruz. Çok sevgili arkadaşım, size o kadar borçluyum ki! Sizi hiçbir zaman kaybetmemeliyim! Bütün samimi duygularımla, sizin olan F. N.[1]

Sadece Malwida ve Trina ile birlikteyken, Nietzsche geleceğini düşünür. Yarı şaka, kız kardeşine Basel'deki kürsüsünü bırakacağını ve iyi ve *zengin* bir kadınla evleneceğini bildirir:

> Senin mektubun kadar huzur veren hiçbir şey yok benim sevgili kız kardeşim, her noktayı da doğru tahmin etmişsin. O kadar kötüyüm ki! 14 günün 6 gününü yatakta, 6 büyük krizle geçirdim, sonuncusu bana bütün umudumu kaybettirdi. Ben ayağa kalktığımda, bu sefer Matmazel Meysenbug romatizmaları yüzünden yatağa yatıyor. Mutsuz da olsak, senin mektubundan benim seçtiğim bazı pasajları okuduğumda beraber gülüyoruz. Matmazel Meysenbug'un sarsılmaz bir biçimde gözettiği ve gerçekleşmesine senin de katkıda bulunman gereken plan şu: Basel'deki üniversitede olan görevimin uzun soluklu olmayacağına inancımız tam, hedeflediğim her şeyin pahasına bu yolu izlemeyi beceremeyeceğim ve her hâlükârda kalan azıcık sağlığımı da tamamen oraya adayamayacağım. Hiç kuşkusuz önümüzdeki kışı da bu şartlar altında geçirmem gerekecek ama diğer olasılıkta, yani bana uygun bir kadınla, ama özellikle varlıklı bir kadınla evlenmem durumunda 1878 paskalyasında bu sorun da halledilmiş olur. Matmazel von Meysenbug'un dediği gibi "iyi ama zengin" bir kadın... Cümledeki ama bizi epey güldürdü. O zaman, eşimle önümüzdeki yılları sağlık, toplum ve benim çalışmalarım açısından çok

uygun bir yer olan Roma'da geçirebiliriz. Bu projeyi hemen bu yazdan İsviçre'de yürürlüğe koyacağım ki sonbaharda evli olarak Basel'e geri döneyim. Farklı "yaratıklar İsviçre'ye çağrıldı, isimlerin çoğu sana yabancı gelir: Mesela Berlin'den Elise Bülow, Hannover'den Elisabeth Brandes. Manevi değerleri bakımından en uygun adayın Nathalie Herzen olduğunu düşünüyorum. Cenevre'den küçük Köckert'i övme işinde çok başarılıydın! Onur, zafer ve övgü! Yine de düşünmek lazım; ya mal mülk?[2]

Aklında bu radikal değişim projeleriyle, Nietzsche hava sıcaklığının dayanılmaz hâlâ geldiği Sorrento'yu terk etmeye hazırlanır. Basel'deki sadık arkadaşı Franz Overbeck'e Sorrento'dan gitmeden bir gün önce yazar:

Sağlığım günden güne kötüleşiyor, bir an önce yola çıkmam lazım, her üç günde bir yatağa çakılıp kalıyorum. Yarın, gemiyle yola çıkıyorum, Ragaz'a yakın Pfaffers'te bir sağlık kürüne gireceğim. (...) Sonbaharda derslere girmem söz konusu bile olamaz: Senden işleri benim için kolaylaştırmanı ve kime (hangi unvanla) istifamı sunmam gerektiği belirtmeni rica ediyorum. Şimdilik bu aramızda kalsın, karar vermek benim için hiç kolay olmadı, ama Matmazel Meysenbug bunun kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu düşünüyor. Daha uzun zaman, belki de yıllarca bekleyip hastalığımın son aşamasını görmek zorunda kalmamalıyım. Seni kederlendiriyorum ama başka türlüsü elimden gelmiyor.[3]

Nietzsche 7 Mayıs 1877'de Malwida'nın şiddetli itirazlarına rağmen Sorrento'yu terk eder. Reinhart von Seydlitz ve eşi ona Napoli'ye kadar eşlik ederler. Cenova'ya gidecek gemi buradan kalkıyordur. Kız kardeşinin hediye ettiği küçük bir ajandada yolculuğun kısa bir betimlemesi yazılıdır:

8 Mayıs. Sorrento'dan yola çıkış. 9 Mayıs. *Mare molto cattivo* [Deniz berbat]. 10 Mayıs. Ancona yolcu vapuruyla korkunç bir yolculuk. 11 Mayıs. Brignole (van Dyck), yeniden ayaklandım. 12 Mayıs. 07:30, Milano'ya gidiş - 12,90 liret -12,10 liret- 18:00 Milano- 4 liret 20 kötü şans 8 saat- Lugano 20:58. 13 Mayıs. Flügge, Rostock Postane merkez bürosunun direktörü. 15 Mayıs. Doktor Dormann de Mayenfeld. - Pfaf-

fers temmuz-eylül: 1 frank kahvaltı- 2,50 frank öğle yemeği- 2-3 frank oda-1 frank banyo- Akşam (-) 8 kuruş şarapsız. 23-24 Mayıs. Matmazel de Meysenburg benden siyah fesimi takmamı rica ediyor.[4]

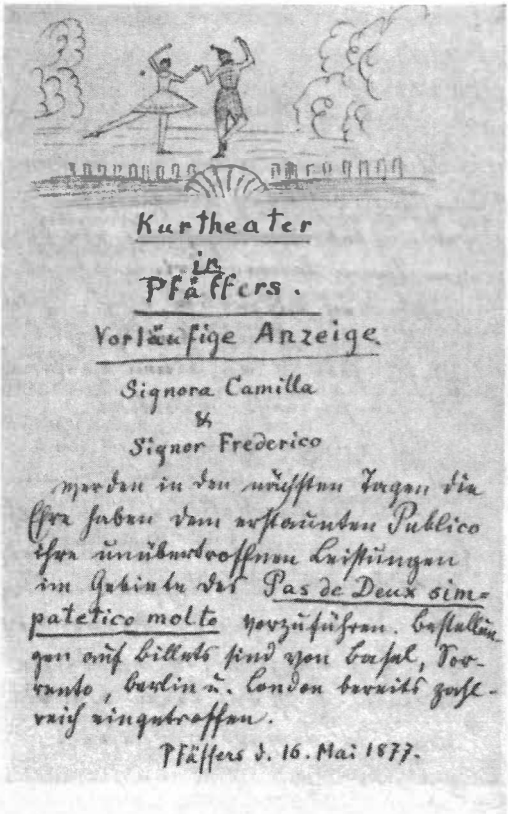
Ve 13 Mayıs'ta yazılmış uzunca bir mektupta, yolculuğun öyküsünü filozofun arkadaşlarına anlattığı gibi takip edebiliriz:

Çok değerli arkadaşım,

Uzunca düşündükten sonra, bir kartpostalın mektuptan hafif bile olsa daha hızlı ulaşmadığı sonucuna vardım, bu yüzden Odysseia'yı andıran gidiş gelişlerimin uzun bir raporunu okumak zorunda kalacaksınız. İnsani zavallılığım denizin üstündeyken dehşet boyutlara ulaştı ve aynı zamanda doğruyu söylemek gerekirse, gülünçtü, tıpkı turp gibi sağlamken bazen baş ağrısından iki büklüm kalmanın bana gülünç gelmesi gibi... Neyse, bugün yeniden "mutlu çürük" ruh hali içindeyim, oysaki gemide, çok karanlık düşüncelerim vardı, intiharı düşündüm, tek şüphe ettiğim şeyin denizin hangi noktada derin olduğuydu; anında kurtarılmak ve bir de üstüne beni çıkardılar diye kurtarıcılarıma tonlarca altın hediye etmek istemiyordum. Zaten, deniz beni feci şekilde tutmuştu, baş ağrılarımla mide ağrılarım el ele bana işkence ediyorlardı: Bu "yarı yarıya kaybedilmiş bir zamanın hatırasıydı". Buna, gün ve gece bir dakika içinde üç ila sekiz kez pozisyon değiştirmek zorunluluğunun hoşnutsuzluğu ve midemi tarifsizce kaldıran bir masa alemcinin kokuları ve muhabbetlerini çekmek ekleniyordu. Livorno limanında gece olmuştu, yağmur yağıyordu: Yine de gemiden çıkmak istedim ama kaptanın soğuk sözleri beni durdurdu. Gemide, her şey hengâme içinde soldan sağdan hareket ediyor, çanak çömlek hopluyor, çocuklar bağırıyor ve fırtına uğulduyordu; "sonsuz bir uykusuzluk oldu benim kaderim" derdi şair. Gemiyi terk etmek yeni acıları beraberinde getirdi; feci bir baş ağrısının esiri olduğum halde, saatlerce gözlüklerimi burnumun üstünde tuttum ve kimseye güvenmedim. Gümrükte, rahatça geçtim ama en önemli şeyi yani demiryolları için valizimi kaydettirmeyi unuttum. Efsanevi National Otel'e doğru yola çıkmıştık ki, yanımda oturan iki haydut ne pahasına olursa olsun beni sefil bir pansiyonda indirmeye çalıştı valizim bir elden diğerine geçti ve önümde elinde valizimle soluyup duran bir adam vardı sürekli. İki kere çok sinirlenip, birini korkutup diğerini kaçırttım. Londra Oteli'ne nasıl geldiğimi varın siz söyleyin. Hiç bilmiyorum,

ama sonunda her şey yolunda gitti, sadece otele giriş korkunçtu, çünkü bir grup haydut para istedi. Kendimi hemen yatağa attım hem de ne halde! Cuma öğlene doğru, gri ve yağışlı bir havada, kendimi toparlayıp Palazzo Brignole galerisine gittim; şaşırtıcı bir şekilde, aile portrelerini görmek beni ayağa kaldırdı ve şevkimi yerine getirdi; atın üstünde bir Brignole ve ailenin güçlü küheylanın gözüne yansıyan gururu, işte benim kararmış ruhuma gereken şey. Şahsen Van Dyck ve Rubens'i dünyadaki tüm ressamlardan çok takdir ediyorum. Guerchin'in ölmek üzere olan Kleopatra tablosu dışındaki diğer tablolara ilgisiz kaldım.

Böylece hayata geri döndüm ve günümün kalanını *sükunet* ve *huzur* içinde otelde geçirdim. Ertesi gün bana başka bir eğlence çıktı. Cenova'dan Milano'ya gelirken tüm yolculuk boyunca bana Milano tiyatrosundan çok hoş ve genç bir balerin eşlik etti; Camilla *ere molto simpatica* [çok sempatikti], ah İtalyancamı duymalıydınız! Eğer paşa olsaydım, onu benimle entelektüel uğraşılarımdan uzakta duracağım Pfaffers'e götürürdüm ve benim için dans ederdi. Ara sıra, Milano'da en azından birkaç günümü ona ayırmadığım için kendime kızıyorum. Bu sırada Como ile Lugano arası daha yeni bitmiş Saint-Gothard şeridinin bir kısmından gelerek İsviçre'ye yaklaştım. Lugano'ya nasıl mı vardım? Aslında, en ufak bir isteğim yoktu ama işte buradayım. Yoğun yağışın altında İsviçre sınırını geçerken, şimşek çaktı ve çok şiddetli bir gök gürültüsü oldu. Bunu iyiye alamet olarak aldım ve dağlara ne kadar yaklaştıysam kendimi o kadar iyi hissettiğimi saklamak istemiyorum. Chiasso'da, valizim iki ayrı trene verildi, tüyler ürpertici bir karışıklık, bu da yetmezmiş gibi, bir de gümrük. Şemsiyelerim bile ayrı istikametlere gittiler. Cesur bir valiz taşıyıcı yardımıma yetişti, İsviçre Almancası konuştuğunu duyduğum ilk kişiydi, bunu duymanın beni duygulandırdığını tahmin edersiniz. Birden, İsviçre Almanlarının arasında yaşamayı Almanlarla yaşamaya yeğleyeceğimi fark ettim. Adamın benim yüzümden canı çıktı, bir o yana bir bu yana babacan babacan koşturdu - bütün babalar biraz beceriksizdir- sonunda her şeyim toparlandı ve Lugano'ya doğru yola çıktım. Parc Oteli'nin arabası beni bekliyordu; buraya varınca sevincimden ne yapacağımı şaşırdım, her şey öylesine mükemmeldi ki, hiç çekinmeden dünyanın en iyi oteli burası diyebilirim. Hoşuma gidecek tipte bir Almanla, Mecklenburg'dan bir köylü soylusu ile tanıştım; akşam, türünün en masumane örneği doğaçlama hazırlanmış bir baloya katıldım, tamamıyla İngiliz turistlerle doluydu, çok

Resim 28
"Pfaffers Termal Tiyatrosu
Geçici İlan
Signora Camilla & Signor Frederico
Önümüzdeki günlerde Pas de Deux simpatetico molto alanında eşi benzeri bulunmaz performanslarını hayretler içinde kalacak seyirciye gururla sunacaktır.
Çok sayıda bilet Basel, Sorrento, Berlin ve Londra'da çoktan rezerve edildi.
Pfaffers, 16 Mayıs 1877.

eğlenceliydi. Sonrasında, ilk defa derin ve huzurlu bir uykuya daldım ve bu sabah gözümün önünde sevgili dağlarım, hatıralarımdaki dağlar var. Burada, sekiz gündür yağmur yağıyor. Bugün, postaneden Alp yollarının durumunu öğreneceğim.

Şu satırları yazarken, uzun zamandır böylesine uzun bir mektup yazmadığım aklıma geldi ve hiç şüphesiz okuması sizin için de yorucu olacak [Malwida'nın da görme sorunları vardı].

Bu mektupta ilerleme kaydettiğimin işaretini görün istiyorum. (...) Sizi her an, derin bir sevgiyle düşünüyorum; bana hediye ettiğiniz anne şefkatiydi ve bunu asla unutmayacağım. (...) Kendinize iyi bakın! Benim için nasılsanız öyle kalın, böylece ben de kendimi daha korunmuş ve güvende hissedeceğim; çünkü bazen öyle perişan hissediyorum ki çığlık atasım geliyor. Minnettar bir bağlılıkla, Friedrich Nietzsche. Üçüncü Odysseus anlatısı.[5]

Malwida'ya gönderilen mektuba cevaben, Reinhart Von Seydlitz Nietzsche'ye yazdığı mektuba nüktedan bir resim de ilave eder.

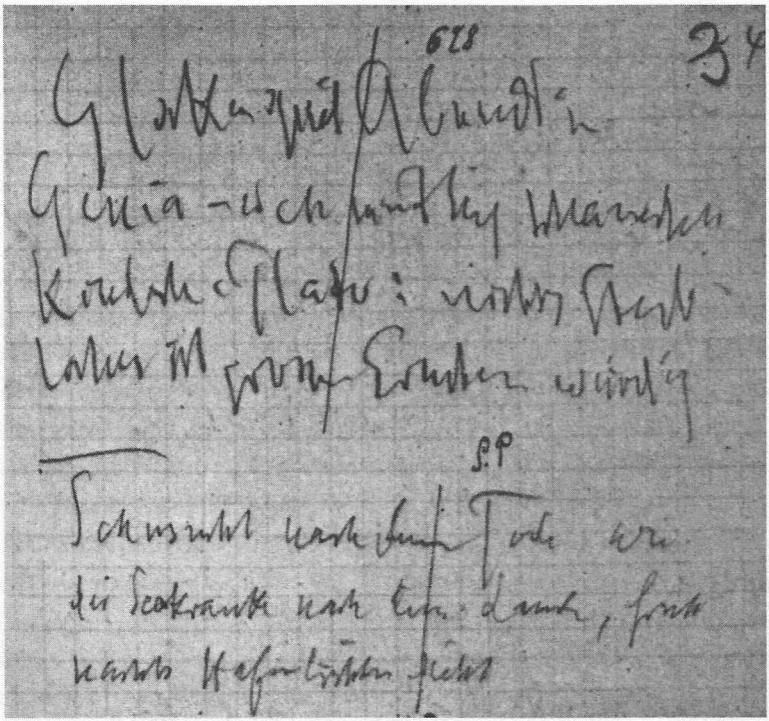
Hiç şaka yapmadan, sevgili arkadaşım, size bütün kalbimle neşe ve cesaret diliyorum. Hepimiz mektubunuzda yazdığınız gibi keyfinizin yerinde olmasından büyük sevinç duyduk.

Alp'e giden yolların size gülümsemesi bende hayranlık yaratıyor. Parc Otel'de kalmak çok hoş bir şey ve bence orası mükemmel bir otel.

Bugünlük bu kadar tasasız filozof, şaşkın ve sevinçli arkadaşınız Rinaldo'dan içten selamlar.

Malwida da Nietzsche'nin mektubunu keyfinin yerine gelmesini tebrik ederek cevaplar:

Sevgili arkadaşım, ne büyük mutluluk ki Lugano'dan yazdığınız mektup Cenova'dan attığınız üzgün kartpostalların peşi sıra geldi! Beni büyük endişeye sevk etmiştiniz, ama başıboş gezintisi sırasında Odysseus'un tadını çıkaran Calipso örneği beni pek rahatlattı. Gelecekte, yeniden intiharı düşünürseniz, size şöyle bağıracağım: *Ché! Camilla è molto simpatica* ve siz sakinleşeceksiniz ve *coraggio* ve *pazienza*'ya sahip olacaksınız. Dün Seydlitz bana sizi kesinlikle eğlendireceğini düşündüğüm başınızdan geçen olayı hatırlatan çok tatlı bir illüstrasyon gösterdi.[6]

Resim 29
Nietzsche, not defteri N II 2, s.4.

Ama filozofun el yazmaları bize arkadaşlarına yazdığı mektuplarda hiç bahsetmediği başka bir hikâye anlatır. Mazzino Montinari şöyle yazmıştır: "Düşünceleri ve kitapları Nietzsche'nin hayatı. Nietzsche, zihinsel konsantrasyonun, zalim ve aralıksız süren akıl egzersizlerinin, en ayrıksı olanından en banaline kişisel deneyimlerin yüceltilmesinin nadide bir timsalidir; bütün kişisel deneyimlerin, bizim "hayat" olarak adlandırdığımızın "tin"e (bu kelimeyi mistisizm veya *Seele*, yani ruh anlamında değil, Almancadaki "Geist" sözcüğü gibi anlarsak), sağduyu-us-zeka ve içselliğe ya da maneviyata indirgenmesinin nadir bir örneğidir". Eğer Nietzsche'nin hayatı düşünceleriyse; güneye yapılan bu ilk yolculuğun felsefi anlamını özetleyen en hakiki biyografik olay denizi geçerken yanında taşıdığı not defterlerinin birine karaladığı birkaç cümle içinde

saklıdır. Sorrento'da hayatı olduğu gibi kabul etmeye doğru yöneldiyse ve giriş paragrafında aktardığımız Spinoza'nın kelimelerini ("Özgür insanın ölümden daha az düşündüğü hiçbir şey yoktur ve onun bilgisi ölüm üzerine değil hayat üzerine derince düşünmesinden gelir") aklında bir köşesinde tuttuysa bile, tamamlaması gereken uzun bir yol vardı. Valizinde taşıdığı Sorrento kâğıtları ve hâlâ ismi konmamış yeni kitap projesi hem özgürlük vaadi hem de ağır bir görevdi. Bu kitabı yazmak ve yayınlatmak gücünü ve cesaretini kendinde bulabilecek miydi? Vazgeçmek daha basit olmaz mıydı? Gemide geçen bir gece hayatın değeri üzerine kuşku uyandırmaya yetiyordu ve sabah güneşi Cenova limanına vurduğunda, mektuplarında yazdıklarından daha da karanlık şu sözler aklına geldi:

> Ölüm arzusu, deniz tutan ve sabahın erken saatlerinde liman ışıklarını gören birinin karayı arzulaması gibi.

Bu düşünce Cenova'da, karada, büyük ihtimalle ertesi gün 11 Mart'ta yazılmış bir not defterinde ortaya çıkar, ve aynı sayfada başka kısa bir not buluruz:

> Cenova'da akşam çan sesi- melankolik, ürkütücü, çocuksu.
> Platon: Ölümlü olan hiçbir şey ciddiye alınmaya değmez.[8]

Cenova'nın sokaklarında alacakaranlıkta dolaşırken, Nietzsche bir kulenin tepesinden gelen çan sesini duyar. Bir anda, papazın oğlu olması, filolog olarak derin bilgisi, filozof olarak düşünceleri bir düşünce deneyimi içinde erir ve onu derinden sarsar. Not defterinin sayfası bu deneyimin yazılı izini saklar.

Epifaniler

Cenova çanları Nietzsche için bir epifanidir. Yunan kültüründe epifaneia, tanrısal bir varlığın tezahürü, daha doğrusu görünmez olan bu varlığın mevcudiyetini somutlaştıran işaretler anlamına gelir: vizyonlar, rüyalar, mucizeler. Hıristiyan dünyasında, üçün-

cü yüzyıldan sonra bu terim Hz. İsa'nın tanrısallığının ana tezahürlerini anma törenleri (vaftiz, müneccimlerin secdesi, ilk mucize) için kullanılmaya başlandı ve sonrasında anlamı daraldı, Batı kilisesinde ve popüler gelenekte müneccimlerin gelişini nitelemek oldu. Günümüz dünyasında James Joyce, bu terimi, bir konunun manasının bir anda açığa çıktığı ya da bir olayın hafızada gömülü bir hatırayı bütün detay ve duygularıyla yeniden uyandırması gibi ansızın yaşanan önsezi anlarını tarif etmek için kullanmıştır. Şiirinin ve edebiyat projelerinin gelişiminde, Joyce tarafından kullanılan epifani kavramı, birçok değişim geçirmiş ve birçok kez yeniden tanımlanmıştır. 1900'de yazılmış bir epifani derlemesinde, epifaniler dramatik veya kurmaca olmak üzere, çok kısa bağımsız kompozisyonlar şeklinde sunulur ve yazara "güzelliğin ruhunun kendisini manto gibi sardığı"[9] hissini veren önemli anları hatırlatır veya canlandırır. Daha sonraları, ilk deneme romanında (Stephen Hero, 1904), yazar epifani kavramına teorik bir açıklama ekler:

> (Stephen'ın) epifaniden anladığı, dilin veya vücut hareketinin yavanlığında ya da zihnin faaliyetinin anmaya değer bir evresinde ansızın gelen manevi bir tezahürdü. Eli kalem tutan insanların bunların yitip gidebilecek, hassas anlar olduğunu göz önünde tutup, bu epifanileri büyük bir özenle saptadıklarını tahmin ediyordu. Cranly'ye dedi ki, 'Ballast ofisindeki duvar saati epifaniye sebep olabilir'. (...) "Ne?" "Netliğini ayarlamaya çalışan manevi gözümün attığı bakışlarmış gibi hayal et bu duvar saatine attığım bakışları. Görüntü netleştiğinde, eşya görünür. İşte bu epifani anında ben, güzelliğin üçüncü ve en üstün evresini yakalıyorum."[10]

Güzelliğin üçüncü evresi Thomas Aquinas'ın estetik öğretisine dayanır: *Ad pulchritudinem, tria requiruntur: integritas, consonantia, claritas* (Güzelliğin üç koşulu vardır: bütünlük, uyum ve görkem"):

> Uzun bir süre, Aquinas'ın ne demek istediğini anlamadım. Mecazi bir kelime kullanmış ki normalde kullanmaz, ama sonunda anlamayı başardım. *Claritas quidditas* demek. İkinci özelliği keşfettiği analizden sonra, zihin mümkün olan tek mantıklı sentezi yapıp üçüncü özelliği keşfediyor.

> İşte benim epifani diye adlandırdığım an budur. Önce, eşyanın bütün *bir* şey olduğunu keşfediyoruz, sonra onun düzenlenmiş karışık bir yapıya sahip olduğunu, onun aslında bir şey olduğunu anlıyoruz: Son olarak, parçalar içindeki ilişki kusursuz olduğunda, parçalar birbirine olması gerektiği gibi oturduğunda, o şeyin ne olduğunu biliyoruz. Ruhu, kimliği dış görünüşünden bize fışkırıyor. En sıradan eşyanın ruhu bile eğer yapısı oturmuşsa, bize ışıltılı gelir. Eşya tezahürünü (epifanisini) tamamlamıştır.[11]

Aslında buradaki epifani kavramı, Skolastik bir kavramı canlandırmak yerine Walter Pater'in her kusursuzluk anından tat almaya ve kısa süren her anı mutlak hale getirmeye çalışan estete övgüyle sonlandırdığı *La Renaissance*'ın bitiş sözlerine gönderme yapıyordu. Epifani; Marcel Proust, David Herbert Lawrence, Virginia Woolf, Thomas Stearns Eliot gibi 20. yüzyılın yazarları arasında serpilen "anın estetiği"ne dahildi. Kavramı Pater, romantizm sonu ve sembolizm başı arasında bir bağlamda ortaya atmıştı; Joyce ise kavrama, D'Annunzio'nun Ateş isimli eserinde, "Ateşin epifanisi"[12] başlıklı ilk bölümünde rastlamıştı.

Joyce, *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi* isimli romanını yeniden yazdığı sırada *claritas* ve *quidditas* arasındaki denkliği muhafaza ederek, epifani terimini kullanmayı bırakır, bu gizemli anın rengini anlatmak için, Shelley ve Ganvani'den aldığı iki karşılaştırmayı kullanır.[13] 1904'ten itibaren Joyce epifanileri özerk kompozisyonlar gibi değil de yazı inşa öğeleri, basit notlar olarak kullanır ve 1909 yılında onları alfabetik sıraya dizerek, konularına göre düzenleyerek, önce *Portre*'de sonra da *Ulysses*'te kullanmak üzere hazır hale getirir. *Ulysses'in* üçüncü kısmında, Stephen, Sandymont plajında yürür ve düşünürken gençliğinin epifanileriyle alay eder: "Oval şekildeki yeşil sayfalara yazdığın, derin ki ne derin, eğer ölürsen İskenderiye kütüphanesi dahil dünyanın bütün kütüphanelerine gönderilmek üzere örneklerini hazırladığın epifanilerini hatırlıyor musun?[14] *Finnegans Wake* isimli romanında epifaniye dönüş yapar, bu durum tüm esere yansıyarak, eseri tek ve "muazzam bir insan dili epifanisi" haline getirir. Eser araya mesafe koymak, eşyaya olduğu kadar kelimelere de yeni ve şaşkın bir gözle bakmak için düz söyleyiş biçimini parçalar, biçimi olumsuzlar.

Roman epifaninin kıyameti (apokalips), *Apophanype* ile son bulur. Dördüncü ve son kitapta, Joyce'un Yeni Ahit'indeki Apokalipsi bölümünde yani, şöyle yazar: *"Wrhps, that wind out of norewere! As on the night of the Apophanypes!"*.[15]

Nietzsche epifani terimini eserlerinde kullanmamıştır; ama biz, onun felsefi yazısının oluşumuna ve yapısına özel bazı özellikleri anlamak için epifaniyi kritik bir kavram olarak kullanacağız. Bu kelimeyi kullanmamış dahi olsa, Nietzsche varlığımızın, anlamı yoğun anlar tarafından duraklara ayrıldığının ve bu anların hayatımızın senfonisinin en belirleyici ton değişikliklerini temsil ettiğinin farkındaydı:

> *Yaşamın akrebi.* - Yaşam, yüksek anlamlılık yüklü ender tek anlardan ve bu anların olsa olsa gölge görüntülerinin çevremizde gezindiği, sayısız aralardan oluşur. Sevgi, bahar, güzel ezgilerin her biri, dağlar, ay, deniz - her şey ancak tek bir kez tam yürekten dile gelir: Bir biçimde tam olarak dile gelebilirse. Çünkü birçok insan bu anları hiç yaşamaz: onlar gerçek yaşam senfonisinin araları ve duruşlarıdır.[16]

Filozofun not defterlerinde bazen epifanilerinin izlerine rastlanır. Mesela çocukken Plauen Nehri yakınlarında ilkbahar güneşi altında ilk defa kelebekleri görüşünü anımsadığında yaşadığına benzer biyografik epifanilerdir bunlar veya mutlu günlerini anlattığı ve onda çocukluğu kaybettiği duygusunu canlandıran, babasının katı sesini ona yeniden duyuran bir dizi *memorabilia*'yı kaydettiği küçük not defterini hatırladığında yaşadığı epifanilerdir.[17] Nietzsche'nin yazılarında biyografik epifanilere az rastlanır. Filozof "bilginin zehirli oku onu delmiş geçmiş" gibi hissediyordu ve hayatının en önemli olayları gerçekte kendi düşünceleriydi.[18] Nietzsche'ye özgü gerçek epifaniler felsefeden bahseder, bunlar bilginin epifanileridir, bir kıvılcımla felsefi bir problemi çözen ya da görünürde birbirine uzak kavramları bağdaştırarak yeni perspektifler açan zihnin kısa devreleridir. Bazı epifaniler özellikle mühimdir; çünkü bunlar bir dönemeci, düşüncede bir sıçramayı ilan ederler ve Nietzsche'nin zaten hızlı gelişim gösteren düşüncesine

ivme kazandırırlar. Nietzsche'ye özgü felsefi epifaniler kökensel bir perspektif içinde bulgusal bir araç olarak, yani yeni bir bilişsel senaryonun doğuşunun tetiklediği güçlü, duygusal bir çalkantının işareti olarak kullanılır. Epifanilerini takip etmek bize Nietzsche'nin düşüncesinin bazen kökü yeraltına uzanan hareketini keşfetmeye ve derin değişimlerini anlamaya yardımcı olabilir. Bütün epifaniler bir dönemecin belirtisi değildir elbet ama Nietzsche'nin felsefesinde, metamorfozların öncesinde yer alan veya onlara eşlik eden bir epifani vardır mutlaka.[19]

Nietzsche'nin felsefesinde epifaninin statüsü ve şekli nedir? Öncelikle Nietzsche'ye özgü epifanilerin birbirleriyle hiyerarşik bir ilişki kurmadıklarını belirtmek gerekir. Epifani sırasında özneye görünen, nesnenin aşkın bir niteliği, özü, *quidditas*'ı değildir, derin anlamı bile değildir. Nietzsche'nin varlık felsefesinde, öz yoktur, şeylerin asli bir manaları yoktur; dünyamızdaki nesneler devamlı hareket halinde olan biçimlerdir ve görece sabit dönemlerde bile manaları sürekli değişir: "form akıcıdır, ama 'anlam' daha da akıcıdır."[20] Epistemolojik bir bakış açısıyla, Nietzsche'ye özgü epifaniler gizemli aydınlanma anları değil, ilham alan bir öznenin giriş ayrıcalığına sahip olduğu farklı bir varlık boyutunun ortaya çıktığı, rasyonel olmayan bilginin ifadesidir; tam aksine, bunlar, birçok rasyonel bilginin bir imge veya kavramda birleşmiş, yoğunlaşmış halidir. Nietzsche'ye özgü epifaniler, bir olayın, bir nesnenin veya bir kavramın zengin semantik doğurganlığının filozofa ansızın belirdiği anlardır.

Bize göre, bunların üç ayırt edici niteliği vardır. İlk olarak, bunlar *anlamların karşılaşma noktalarıdır*; çünkü özlerle hiyerarşik bir ilişki kurmaktan uzak, farklı bağlamlardan gelen düşünce hatlarının yatay ilişkilerinin karşılaşma noktalarıdır. Öznenin, onu o sıra meşgul eden felsefi teorilerin, kişisel deneyimlerin veya edebi imgelerin hepsinin tek bir zihinsel figürde özetlenmiş haliyle karşılaştığı anlardır. İkinci olarak, epifaniler aşkın değilseler de bir derinliğe sahiptirler, *tarihsel derinlikleri* vardır. Düşüncesinin güncelliğinden doğan semantik hatların yanında, filozofun zihninde, nesnenin tarihini oluşturan çoklu anlam katmanları, yani edebiyat, sanat, felse-

fe veya basit dilbilimsel kullanım (metafor, mecazı mürsel) yoluyla oluşan yan anlamlar belirir. Sonuç olarak filozof, epifanik durumun *semantik potansiyelinin* önsezisine sahip olur. Nietzsche'ye özgü epifanilerin üçüncü ayırt edici özelliği bunların anlam yaratma araçları olmasıdır. Epifani anında filozof; kültürel bir geleneğin nice unsurunu bir imgede, çok sayıda anlamı barındıran bir pota gibi, toplayıp eritebileceğini ve bu taşıyıcı imgenin anlam doğurucu olduğunu anlar: Daha önce var olan katmanlara eklenerek ve geleneksel anlamı bazen ters yüz ederek bazen de hicvederek onu değişikliğe uğratmaya ve yeni bir anlam yaratmaya izin veren yeterince geniş ve şekillendirilebilir bir potadır bu. Özetlemek gerekirse: Epifani anında, özne nesnenin bir dünya görüşünün sembolü olma kapasitesini sezer ve bu sembol haline gelme işi, çok çeşitli anlamların tutarlı biçimde bir imge haline gelivererek bir noktada birleşmesiyle olur. Ayrıca, kişi, nesnenin, tüm bir edebiyat, felsefe, sanat geleneğini boyunca, *quidditas*'ını değil tarihsel derinliğini oluşturan anlam parçalarını yüklenmiş olduğunu fark eder. Epifanik imgenin canlılığı ve semantik potansiyeli filozof için mevcut anlam dokusuyla birlikte belirir ve böylece bu imgenin yeni bir felsefi bağlamda yeniden kullanımını ve yeniden yorumlanmasını mümkün kılar.

Bu gözlemlerden yola çıkarak, Nietzsche'nin epifanileri ile Joyce'un epifanilerinin birbirlerinden ne kadar farklı olduğunu anlarız. Bir statü farkı vardır, çünkü Nietzsche'nin epifanisi Stephen Dedalus'un *quidditas*'ına ve *Ulysses*'in dilsel kalıplarına aynı uzaklıktadır: Nesnenin özünü ifade etmez ve semantik değeri bir dizi dilsel kalıptan daha zengindir. Ayrıca, bazı işlev farkları da dikkatimizi çeker. Yazar için epifani, bir süre imge üzerinde durup "estetik hazzın ışıltılı ve sessiz yavaşlığını" ortaya çıkartmaktır, oysaki filozof için epifani yeni bir düşünce akımı için gelen dürtüdür. Joyce'da, epifani edebi metinlerin inşasını amaçlayan özel bir stil stratejisidir. Nietzsche'de ise tersine, epifani bilişsel yeni bir senaryoyu doğuran ama sonrasından felsefi metin yazımında kullanılmayabilen özel bir deneyimdir; felsefi metinler onları doğuran epifanik anlardan çok, o anlardan kaynaklanan felsefi bilgi ve içeriği kullanır. Sonuç olarak, Nietzsche'nin epifanileri onun not

defterlerine hapsolmuşlardır ve yayınladığı metinlerde, yazıldıkları halleriyle ortaya çıkmazlar. Epifani filozofun notlarında farkına vardığımız ışıltılı sinyaller gibidir ve bir imgenin veya felsefi bir temanın önemini açığa çıkarırlar. Epifanilerin izini takip etmek Nietzsche'nin metinlerinin yaratılışını yeniden kurgulamamıza; genellikle epifanik boyuttan mahrum, salt felsefi kavram biçiminde yayınlanmış daha sonra tekrar karşımıza çıkacak bazı temel kavramları ve felsefesinin gelişimini anlamamıza yardımcı olur. Epifani, Nietzsche'nin metinlerinin hareketini aydınlatmaya yarayan, izah edici özelliği olan bir araçtır.

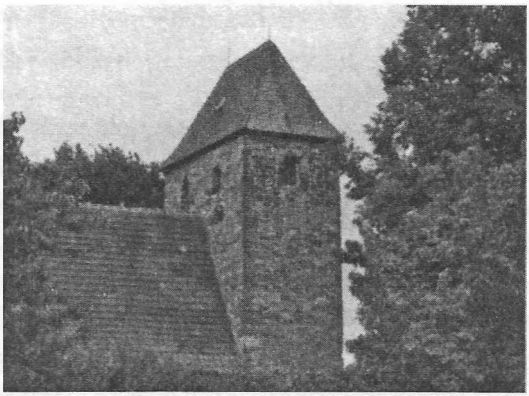
İnsanca Şeylerin Değeri

Şimdi, Cenova'daki epifaniye geri dönerek, bu epifaniyi oluşturan unsurları analiz edelim.

> *Glockenspiel Abends in Genua-wehmütig schauerlich kindisch. Plato: nichts Sterbliches ist grossen Ernstes würdig.*
> Cenova'da akşam, çan sesi- melankolik, ürkütücü, çocuksu.
> Platon: Ölümlü olan hiçbir şey ciddiye almaya değmez.

Bu ani aydınlanma anında en az üç semantik düzey birbirine karışmıştır: Biyografik düzey, edebi düzey ve daha felsefi bir düzey. Biyografik düzeyde, günün saatlerini belirten ve dini görevlere eşlik eden çanların sesi, Röcken'in küçük bir kasabasının papazının oğlu olan Nietzsche'nin ("bitki olarak bir mezarlığın yanında, insan olarak bir papaz evinin içinde doğdum[21]") ruhunun derinliklerinden hatıraları su yüzüne çıkartmıştır. Otobiyografilerinde ve gençken yazdığı şiirlerde, çan sesinin onda uyandırdığı derin etkilerin izlerini bulabiliriz; bu izler Cenova epifanisini andıran kelimelerle kaleme alınmıştır. 1858'de, Nietzsche 14 yaşındayken, Röcken kasabasında çan kulesiyle çan sesinin oluşturduğu görsel ve işitsel durumun, babasıyla ve onun cemaatteki rolüyle bağdaştığı o mutlu çocukluk günlerini yazmıştır. Nietzsche'nin yitirilmiş çocukluğun *melankolisini* (melankoli de, çanlar üzerine aldığı not-

larında rastladığımız kelimelerden biridir) neden çan seslerinde buluyordur sorusunun cevabı eski ve derinde kalmış hatıralardadır: "Her şeyden daha önce göze çarpan, yosunla kaplı çan kulesiydi. Hâlâ hatıramda taze olan bir anımda, çok sevdiğim babamla Lützen'den Röcken'e gidiyorduk ve yolun yarısında Paskalya Bayramı sebebiyle çanların ağırbaşlı bir şekilde çaldığını duyduk. Bu ses sık sık içimde yankılanır ve melankoli beni çok uzaklara, sevgili baba evime götürür. Mezarlık hafızamda o kadar canlı ki! Eski, çok eski mezarlar göre göre, kaç defa, tabutlar ve yas tülleri, eski cenaze kayıtları ve türbeler üzerine sorguladım kendimi!"[22] Ne yazık ki, bu mutlu seyahatlerinden bir yıl sonra çanlar Nietzsche'nin babasının cenazesi için çalmıştır. Çocukluk yıllarının mutluluğunu, evi, aileyi temsil eden bu ses artık ölüm dehşeti ve kalbinin ait olduğu yerlerden ayrılmayı çağrıştıracaktır: "Uzun bir sürecin sonunda, korkunç şey gerçekleşti: Babam öldü. Bugün bile hâlâ, bu düşünce beni derinden etkiler ve canım yanar"; "iki Ağustos'ta, canım babamın cenazesini toprağa verdik. Mezarı belediye başkanı yaptırmıştı. Öğleden sonra birde tören başladı, çanlar durmadan çaldı. Of, o boğuk çan sesleri hafızamdan asla silinmeyecek"; "Onu toprağa gömmek içimi öyle bir sıkıştırdı ki! Yas çanının boğuk sesi omuriliğime kadar titretti beni. Kendimi terkedilmiş ve öksüz hissettim, çok sevdiğim babamı kaybettiği anladım. (...) Sevgili yuvamızdan ayrılma vakti geldi. Orada geçirdiğim son günü ve geceyi hâlâ çok net hatırlıyorum. Akşam, bir grup çocukla bunun son kez olduğunu bir saniye bile aklımdan çıkarmadan oynadım. Sonra, onlarla ve benim için değerli olan her yerle vedalaştım. Gece çanı tarlaların üzerinden melankolik bir şekilde çaldı. Kasaba yarı karanlığa büründü, ay yükselmişti ve bize yukardan soluk aydınlığıyla bakıyordu."[23] O dönemin mektup ve şiirlerinde, çanların sesinin ölümü de çağrıştırdığını görürüz. Mesela, 1859 tarihli, *Akşam duası çanı* isimli şiirde: Akşam duası çanı tarlaların ötesinden usulca çalıyor. Çanlar, dünyada hiç kimse mutluluk diyarını bulamaz diyorlar kalbime; daha yeni topraktan çıkmışken, geri dönüyoruz toprağa. Çanların yankısı içimde bir düşünce doğuruyor: hepimiz sonsuzluğa giden yoldayız."[24] 16 yaşında, saygın

Resim 30
Röcken kasabasının çan kulesi

Pforta okulunda öğrenci olan Nietzsche, Ölüler Günü'nde annesine yazar: "Dün saat 6'da, çan seslerini duyunca sizi ve son yıllarda birlikte geçirdiğimiz zamanları düşündüm. Akşam, ölüler için ayin düzenlendi ve yüksek sesle bizden önce Pforta'da okumuş merhum eski öğrencilerin hayatlarından bahsedildi."[25] İki yıl sonra, kaleme aldığı Ölüler Günü *Arifesi* isimli şiirinde, bir kış gecesi çanların sesinin kalbinin derinliklerinde uyuyan göçmüş yakınlarının hatırasını uyandırdığını yazar. Çanın sesiyle ölüler uyanır ve genç adamı yanlarına, uzun dondurucu uykularına davet ederler.[26] Demek ki biyografik bir bakış açısıyla, çanların anlamı *melankolik* ve çocuksudur, çünkü filozofun içinde yankılanan çocukluğun kayıp dünyasıdır; bu dünya ürkütücüdür, çünkü ölüm düşüncesini çağrıştırır. Çanlar merhumların hatırasını taşıyanın kalbini delik deşik eder.

Bu erken yaşanan deneyim, bir seri bulanık edebi hatırayla gitgide filtrelenir. Bildiğimiz gibi, yas çanı Schiller'in çok ünlü Çanın *ezgisi* şiirinde çalar: "Kasvetli ve iç karartıcı katedralden, çalıyor çan cenaze ezgisini. Hüzünlü vuruşları ciddiyetle eşlik ediyor, son yolculuğunda yolcuya."[27] Goethe ise, "Schiller'in Çanın *Ezgisi* şiirinin epilogu"nda arkadaşının ölümünü hatırlamak için bu unsuru yeniden kullanmıştır: "Korkunç gece yarısı vuruşlarını duyuyorum, / ağır, iç karartıcı ve hüzünlü sesler yükseliyor. / Gerçekten mümkün mü? Bu gerçekten arkadaşımız için mi?".[28]

1861'de Byron'un *Les Deux Foscari* isimli oyununu okurken, San Marco Meydanı'nda çanla onun yerine geçecek prens duyurulurken, dayanamayıp ansızın ölen Venedik prensi karakterinden etkilenir. İki yıl sonra Nietzsche bu konuyu Leipzig Muharebesi'nin ellinci yıldönümüne adanmış bir şiirde yeniden kullanır; Napolyon çanları duyunca, tıpkı hikâyedeki yaşlı yönetici gibi politik hayatının biteceğini ve öleceğini düşünerek endişelenir: "Leipzig'de şu anda çanlar çalıyor, / Ölüler günü için cenaze ezgisi (...) Generallerim duyuyor musunuz? / Ezilmiş bir prensin kalbi kırılır / bu gururlu çan sesi yüzünden bir gün! / Benim kalbim de sarsıcı bir ezgi duyuyor / o da kırılacak mı? Bana akıl verin!".[29] Alman tiyatrosu üzerine yazdığı mektuplarda, Heinrich Heine ölümün işitsel imgesini Nietzsche'ye özgü epifanilerde yer alan terimleri kullanarak yazmıştı: "Sonbaharda çanların gürültüsü daha da ciddi (*ernster*), daha da ürkütücü (*schauerlicher*), bir hayaletin sesini duyar gibi oluyoruz. Özellikle, toprağa gömerken çanların sesi tarif edilemez bir şekilde melankolik (*wehmutigen*) tınılıyor; ağaçtan düşen her sarı hasta yaprak ve bu yaprakların müzikli düşüşü, ölümün işitsel imgesi (*Sterbens*), bir keresinde beni öyle derin bir hüzne boğdular ki çocuk gibi ağlamaya başladım."[30] Çanların sesinin ciddiyetini ima (*Ernst*), daha önce aktardığımız Schiller'in dizelerinde de mevcuttu ve şiirinin son kıtalarında Schiller yine katedralin kulesinin tepesinden çan sesinin ciddiye alınması gerekenlere nazaran insani şeylerin geçiciliğini ve ilahi şeylerin sonsuzluğunu hatırlattığını ima eder: "Yukarda, küçücük dünyevi varlığımızın üzerinde / gök gürültüsünün kız kardeşi, göğün mavisinde deviniyordur/ (...) sadece ciddi ve sonsuz şeylere / sarsılmaz sesi onlara adanmış olsun / cılızlaşır ve kaybolur kulağımızda/ böyle öğretir çan sesi / ölümlü her şey geçip gideceğini" (dize 403). Bu açıklayıcı örneklerde, Nietzsche başlangıçta kendi bireysel alanıyla sınırlı bir deneyimi daha genel bir şekilde ifade edip paylaşacak ortak bir dile ve yazınsal bağlama kavuşur.

Üçüncü unsur epifaniye daha felsefi bir anlam verir, ölümün ve insani şeylerin kırılganlığının işitsel sembolü olan biyografik ve edebi çan imgesine, Platon'da ifade edilen varlığın değerini azalt-

mak anlamını katar. Platon son diyalogu *Yasalar*'ın yedinci kitabında, gençlerin eğitiminden bahseder ve genç insanların bedenlerini ve ruhlarını güçlü ve güzel kılmak için bir dizi ders önerir. Bunlar, yazılı olmayan ve toplumun tamamı için birleştirici rol oynayan bir yasalar bütünü oluşturan pratikler, adet ve alışkanlıklardır. Platon, oğlanlara ve kızlara uygunlukları bakımından sınıflandırdığı oyunları, cezaları, jimnastik ve müzik türlerini tanımlar. Sonra, aslında bu kadar da yorgunluğa değmeyecek bu titiz düzenleme çalışmasının bütün ağırlığını omuzlarında hissederek, kendini daha genel bir fikre kaptırıp şöyle yazar: "Gerçekte, insan işleri o kadar da ciddiyetle ele almaya değmez; ama hiçbir hoş yanı olmasa da yine de onları ciddiye almak gerekir". Sonra, bu söylediğini şöyle açıklar: "Ciddi olanla ilgilenmeliyiz, ciddi olmayanla değil, diyorum. Tanrısal olan doğası gereği ciddiye almaya değer, oysaki insan, dediğimiz gibi, tanrılar tarafından imal edilmiş bir oyuncaktır; ve ona özgü olan bu özellik ondaki en iyi özelliktir. Yani, erkek kadın herkesin doğalarına uygun yaşamaları ve en güzel oyunları oynamaları gerekir."[31]

Platon aynı kavramı *Devlet*'in bir bölümünde ifade eder, Schopenhauer da *Parerga ile Paralipomena* isimli kitabında bu kavramı ele alır: "Felsefemin öğrettiklerini iyice kavramış herkes bilir ki hayatımız aslında var olmaması gereken bir şeydir ve üstün bilgelik onu reddetmekten ve püskürtmekten geçer; böylece hayat hiçbir şeye veya duruma büyük ümitler beslemeden temellenir, kendini hiçbir şeye kaptırmaz, hiçbir hayal kırıklığı konusunda yakınmaz ve Platon'un şu sözlerindeki hakikati tanır: (*Devlet*, X,604) "οὔτε τι τῶν ἀνθρωπίνων ἄξιον ὂν μεγάλης σπουδῆς"[32] [Şu fani hayatta hiçbir şey çok önemsemeye gelmez]. Albert Brenner'in tanıklığı sayesinde, Aralık 1876'da, Sorrento'da, birlikte düzenledikleri okuma akşamlarında, küçük arkadaş topluluğunun Platon'un *Yasalar*'ını okuduğunu biliyoruz.[33] Sorrento'daki bir not defterinde, Platon'un "insanca olan hiçbir şey ciddiye almaya değmez" cümlesi ayrı ve gizemli bir şekilde yazar.[34] Ama Sorrento'ya gelmeden birkaç ay önce, Platon felsefesinin temel kavramları üzerine üniversitede ders verirken, Nietzsche kişisel notlarında kendi sanat

metafiziğinin geçerliliğini sorguluyordu: "Eğer Platon haklıysa! Eğer insan tanrıların elleri arasında bir oyuncaksa! (...) Eğer varlık estetik bir olgudan başka bir şey değilse! O zaman sanatçı en bilge, en akılcı insan olmakla kalmaz, filozofla bütün olur ama kolay ve hafif bir hayatı olur ve Platon gibi gönül rahatlığıyla şöyle diyebilir: "İnsanca olan hiçbir şey ciddiye almaya değmez (*die menschlichen Dinge sind grossen Ernstes nicht werth*)".[35] Eger Platon haklıysa... *Tragedya'nın Doğuşu*'na göre Platon *haklıdır*: İnsan tanrıların elleri arasında bir oyuncaktı, varlık sadece estetik bir olgu olarak meşruuydu ve sanatçı doğanın en yüce ürünüydü. İnsanca şeylerin değerinin olmadığı kabul edebilirdi çünkü her hâlükârda başka bir boyut, hayatı ispat eden metafizik bir boyut vardı. Ama 1875 tarihli bu fragmanda, Platon artık haklı değil. Fragman, sanatın değeri olmayan bir hayatın biçimini değiştirmeye yaradığını söyleyerek biter: "Sanatın varlığı tam da hayatın anti estetik, kötücül ve ciddi bir olgu olduğunu kanıtlamıyor mu? Gerçek bir düşünür olan Leopardi'nin dediklerine kulak verelim". Giacomo Leopardi'nin kötümserliği, Nietzsche için Platon'un düşüncelerinden daha derindir çünkü aşkın bir yanılsamadan yoksundur.[36] Bizi kötümserlikten kurtaracak ve insanca şeylerin değerden yoksunluğunu hafife almamızı sağlayacak metafizik bir boyut yoktur. İnsana dair hiçbir şeyin değeri yoktur ve tanrısal bir boyut da yoktur.

Cenova'dan sonra, Nietzsche iznine Bern Alpleri'nde Rosenlauibad kasabasında devam eder, yanında sadece üç kitap götürmüştür: Mark Twain'den *Tom Sawyer'ın maceraları*, Paul Rée'den *Ahlaki duyguların kökeni* ve Platon'dan *Yasalar*. Düşüncelerinde kaybolmuş filozof, bir pazar sabahı Alpler'deki küçük kasabada uyanır, çanların sesi onda bir mesafe etkisi yaratır, çok uzaklardan gelen bir şey gibi, ilkçağlardan bir kırıntı, artık geride kalmış bir kültürün kalıntısı gibi. Ve not defterine şöyle yazar: "Sabah Bern Alpleri'nde kilise çanları- kendine Tanrı'nın oğlu diyen çarmıha gerilmiş bir Yahudi'nin şerefine". Bu ilk izlenimden, İnsa*nca, Pek İnsanca*'nın 113. aforizmasını çıkarır: "*Antikçağ olarak Hıristiyanlık*. –Bir Pazar sabahı yaşlı çanların çaldığını duyduğumuzda, sorarız kendimize: mümkün mü bu? Bu çanlar iki bin yıl önce çarmıha gerilmiş,

Tanrı'nın oğlu olduğunu söylemiş bir Yahudi için çalıyor. Böyle bir iddianın kanıtı yok. –Elbette bizim çağlarımızda Hıristiyan dini çok eski zamanlardan bugüne uzanan bir antikçağdır ve söz konusu iddiaya herkesin inanıyor oluşu -aksi halde, iddiaların sınanmasında çok katı davranılıyor- belki de bu mirasın en eski parçasıdır. Ölümlü bir kadından çocuklar peydahlayan bir tanrı; (...) havarilerinden kendi kanını içmelerini isteyen biri; dualar ve mucizeler; bir tanrıya karşı işlenen, bir tanrı tarafından bağışlanan günahlar; ölüm kapısından geçilerek varılacak bir öteki dünyadan duyulan korku; çarmıhın amacını ve aşağılamasını artık bilmeyen bir çağda simge olarak çarmıh biçimi, -nasıl da korkunç, nasıl da kadim geçmişin mezarından çıkmış gibi geliyor tüm bunlar bize! Böyle bir şeye hâlâ inanıldığına inanmalı mı?"[37] Cenova'nın çanları ölümün dehşetini ve Platon'un nihilizmini temsil ediyorsa, Rosenlauibad'ın çanlarında Nietzsche inancın yanılgısının ve ayaktakımının Platon'culuğunun, yani Hıristiyanlığın yankılandığını duyuyordu: Cenova epifanisinin anlamı üzerine geçici bir bilanço çıkarmak için bir saniyeliğine duralım. Nietzsche'nin kullandığı bazı terimler, edebi anlamlarına ilaveten anahtar sözcük, metinler arası gönderme gibi rolleri üstlendi. Filozof, isterdi ki, iyi bir okuyucu, mürekkep yalamış çağdaşı "çanlar' kelimesini okuyunca, aklına Byron'un, Goethe'nin, Schiller'in, Heine'nin kelimeleri gelsin ve insanca şeylerin değerden yoksun olduğuna dair notunu okuduklarında da Platon'u, Schopenhauer'ı, Leopardi'yi ve Hıristiyan öğretiyi düşünsünler. Not defterine karaladığı iki cümlede Nietzsche, çanların edebi kılavuzluğunu Platon'un söyleminde yer alan varlığın değersizleştirilmesi temasıyla damgalar ve onları açık bir felsefi anlam atfettiği sembolik bir imgede yoğunlaştırır: Aşırı kötümserliğin, nihilizmin ve Hıristiyanlığın sembolü olarak çan. Bizler için bu her ne kadar metni anlamak açısından vazgeçilmez değilse de, biz de çanları, gençlik dönemi şiirlerinde ve otobiyografik metinlerinde yazdığı gibi Nietzsche'nin çocukluğuna, babasının ölümüne bir referans olarak okuyabiliriz. Sadece sembolik imgeyi nasıl oluşturduğunu değil ona verdiği anlamı kavramak için, bu satırların Nietzsche'nin defterlerindeki ilk halini araştırma imkânına da sahibiz. Daha son-

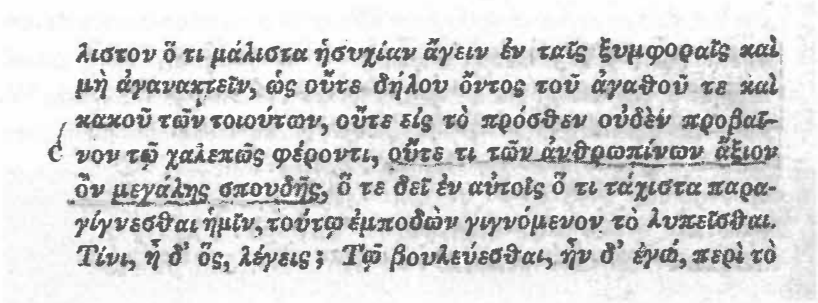
ra göreceğimiz gibi, Nietzsche bu imgenin semantik alanını iki şekilde zorlamaya devam edecektir: Bu imgeyi eserlerinin metinsel ve kavramsal mimarisinin içinde stratejik bir pozisyona koyacak ve onu başka sembolik imgelerle ilişkilendirecektir.

Çapraz Oluşumlar

Bu epifaninin anlamının filozofun yazılarını her kaleme aldığında anlamca nasıl zenginleşip geliştiğini izlemeye çalışalım. Rosenlauibad'da, edebiyat geleneğinin hatırasını içinde taşıyan Nietzsche, Cenova'da hissettiği önsezileri dizelerle dile getirmenin yollarını aradı. Bu şiirsel çalışma yinelenen üç sıfatı (melankolik, ürkütücü, çocukça) merkez alır ve şimdilik Platon'u referans almadan, *Glockenspiel* "çan sesi" (harfi harfine çevirisi "çanlar oyunu") ve *Glockenernst* (çanların ciddiyeti) sözcükleri arasında bir kelime oyunu yapar.

> Zamanın melodisini duyuyordum sık sık
> Çocukça, ürkütücü ve ne kadar melankolik
> Bakın hele, onun nağmesi değil mi bu söylediğim?
> Dinleyin, çan sesinin oyunu
> Ciddi bir tona mı büründü
> Cenova'nın çan kulesinin tepesinden geliyormuşçasına
> Yankılanmıyor mu ya da
> Çocukça, lakin heyhat ürkütücü
> Ürkütücü ve melankolik.[38]

Basel'e döndüğünde, Nietzsche yeni kitabını yazmaya koyulur ve çanların epifanisi, yeniden ölüm arzusu üzerine yazılan kelimelere karışır. Sorrento'daki not defterinin aynı sayfasına düşülmüş iki dipnot, bir başka kâğıda, İnsanca *Pek İnsanca* için ayrılmış bir dosyanın 222 numaralı sayfasına ayrıca kaydedilmiştir. Dipnotlardan Cenova'nın çanları üzerine olanın başlığı *Alles Menschliches*, insanca olan her şey; intihar üzerine olanın ise *Sehnsucht nach dem Tode*, yani ölüm arzusudur.

λιστον ὅ τι μάλιστα ἡσυχίαν ἄγειν ἐν ταῖς ξυμφοραῖς καὶ μὴ ἀγαναπτεῖν, ὡς οὔτε δήλου ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ τῶν τοιούτων, οὔτε εἰς τὸ πρόσθεν οὐδὲν προβαῖνον τῷ χαλεπῶς φέροντι, οὔτε τι τῶν ἀνθρωπίνων ἄξιον ὂν μεγάλης σπουδῆς, ὅ τε δεῖ ἐν αὐτοῖς ὅ τι τάχιστα παραγίγνεσθαι ἡμῖν, τούτῳ ἐμποδὼν γιγνόμενον τὸ λυπεῖσθαι. Τίνι, ἦ δ' ὅς, λέγεις; Τῷ βουλεύεσθαι, ἦν δ' ἐγώ, περὶ τὸ

Resim 31
Devlet'in Nietzsche'ye ait nüshası, insanca şeylerin değeri üzerine cümlesinin altı çizilmiş.

İnsanca olan her şey. Cenova'da akşam bir kilisenin kulesinden gelen çan sesini duydum: Öylesine melankolik, ürkütücü ve çocukça bir şeydi ki, Platon'un sözünü içimde hissettim: "İnsanca olan hiçbir şey ciddiye almaya değmez"

Ölüm arzusu. - Deniz tutan birinin, gemide, şafak vaktinin ilk ışıklarıyla birlikte kıyının gözükmesini beklemesi gibi sıkça ölümü arzu ederiz; geminin ne seyrini, ne de yönünü değiştiremeyeceğimizi bilerek.[39]

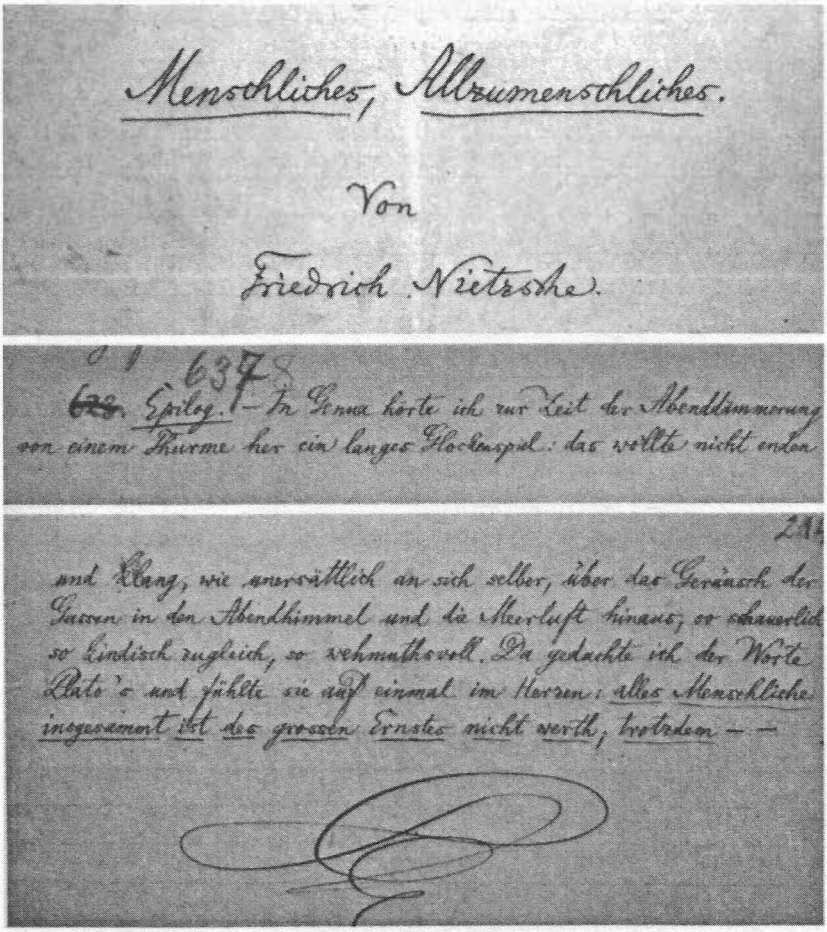
Filozofun notlarında en göz alıcı fark, *Menschliches*, insanca olan, terimini daha önce kullandığı *Sterbliches*, ölümlü olan, yerine koymasıdır. Bu bize, Nietzsche'nin Platon'un metnini uyarladığını ima eder. Kendisine ait olan *Devlet* nüshasında "οὔτε τι τῶν ἀνθρωπίνων ἄξιον ὂν μεγάλης σπουδῆς" kelimelerinin altını belki tam da bu vesileyle çizmişti.[40]

Bir sonraki aşamada, iki önemli değişiklik görüyoruz. İntihar üzerine yazdığı aforizma yok oluyor: Nietzsche tarafında bir daha yazılıp, yayımlanmıyor. Aynı zamanda, Nietzsche çanlar üzerine olan aforizmasına bir ekleme yapmış, aforizmanın yaratmak istediği etkiyi, sonuçlandırıcı terimin anlamına yığmıştır. Bu sonuçlandırıcı terim aforizmanın da adı olan *trotzdem* (bununla birlikte, her şeye rağmen, yine de) bağlacıdır.

Ama yine de.- Cenova'da, bir akşam, alacakaranlık vakti, çanların bir kuleden uzun uzun çaldıklarını duydum; durmadan çaldılar ve sokakların

> uğultusunu aşarak, kendine doymak bilmez bir ses gibi çınlamaya devam ederek akşamın gökyüzüne ve meltemine doğru gittiler; ürkütücü, çocuksu ve aynı zamanda sonsuz bir melankoliyle yüklüydüler. O esnada Platon'un sözlerini hatırladım ve onları bir anda kalbimde hissettim: İnsanca şeylerin hiçbirini ciddiye almaya değmez; ama yine de -[41]

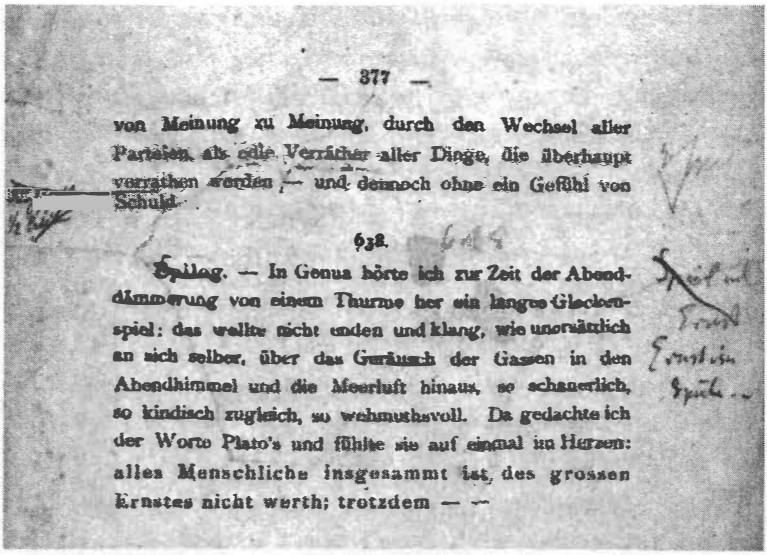
Platon, Hıristiyanlık ve onlar üzerinden de tüm bir Batı felsefesi geleneği tarafından düşünüldüğü haliyle zamansız bir ebediyet karşısında insanlık durumunun, yanlışların ve ölümün neden olduğu kaygıyı, dünyanın değerden düşürülmesi içkin endişeyi ifade etmek ve tüm bunlara içten içe hınçlanmakla yetinmek yerine Nietzsche, bunlara meydan okuyarak karşılık verir. Bir *trodzdem* ekler: Hiçbir şeyin değeri yok, her şey boşuna, yine de... Meydan okumak aynı zamanda intiharı reddetmek anlamına gelir ve ölüm nostaljisi üzerine yazdığı aforizmanın oluşumunun niye tam da o sıralarda sekteye uğradığını gösterir. Diğer aforizmanın hazırlık süreci tam aksine, metinsel, yapısal ve son derece manidar bir son değişiklikle devam eder. Aslında, dizgiciye gönderilen el yazmasında, insanca şeylerin geçiciliği üzerine aforizma *Epilog* diye adlandırılacak ve -tesadüfen değil- *Menschliches, Allzumenschliches, İnsanca Pek İnsanca* diye adlandırılacak kitabın son sayfasına koyulacaktı.[42] Aforizma ve insanca şeyler üzerine yazılmış kitap havada kalan bir bağlaç ve iki *Gedankenstrich*, yani ara verme çizgisiyle bitiyordu. Nietzsche'nin yazısında, bu tipografik işaret, en yüzeysel içeriği en derin düşünceden ayıran bir tereddüt stratejisine tekabül ediyor ve okuyucuyu aforizma üzerine daha fazla düşünmeye davet ediyor. Yani, bu işaretin iki etkisi var: "Bir taraftan, ani bir değişimin gerçekleşeceğini ilan ederek muhakemeyi ileriye taşıyor, bir taraftan da, okuyucuyu bir daha okumaya zorlayarak, yeni öğelerinin ışığında okuduklarını tekrar düşünmeye ve yorumlamaya iterek okuyucuyu geriye götürüyor."[43] Son aforizmanın bitişine konulmuş iki çizgi bizi sadece aforizmayı değil, tüm kitabı bir kez daha okumaya davet ediyor, aforizmayı Platon'a ve tüm kötümser geleneğe kadar giden bir felsefi düşünce bağlamına oturtuyor ve yine de (*trotzdem*), insanca şeylere bir şekilde değer verilmesi

Resim 32
İnsanca, Pek İnsanca'nın matbaacısına el yazması,
başlık sayfası ve son aforizma.

gerektiğine işaret ediyor. İnsanca, *Pek İnsanca* açıkça bunu konu alır. Nietzsche, Platon'a, kötümserliğe karşı tutum alır ve başka bir bakışın taslaklarını sunar: Fikirlerin ve duyguların kimyası, tarihe ve bilime güven, Epikurosçuluk, oluşun masumiyeti, en çok aşina olduklarımızın yeniden değerlendirilmesi...[44]

Cenova çanlarıyla ilgili aforizmanın oluşum serüveni henüz bitmedi. Baskı provasının tashihi sırasında, Nietzsche *Epilog*'un önüne, ikinci baskı provasında 628 numaradan 638 (Bkz. resim 33) numaraya geçen on aforizma daha ekler. Ama sonra, son anda, Nietzsche aforizma 638'i aforizma 628 ile değiştirir ve çanlarla ilgili aforizmanın kitabın sonundaki konumu değişir. Bu yüzden Nietzsche aforizmanın başlığını değiştirir, *Epilog* olan başlık *Spiel und Ernst*, "oyun ve ciddiyet" olarak değişir; aforizmadaki *Glockenspiel* , "çanlar oyunu"na bir göndermedir bu. Ve ardından Nietzsche, kelime oyununu sürdürerek nihai başlığı bulur: *Ernst im Spiele,* "oyunda ciddiyet". Nietzsche bu iki aforizmanın yerini niye değiştirir? İki varsayım sunalım: İzleri karıştırmak ve başlıktaki *Menschliches* ile çanlar aforizması arasındaki benzerliği daha az hissedilir kılmak için. Bu tuhaf gelebilir, ama Nietzsche simetriler kurup sonradan onları saklamak ve onlara sonuna kadar sadık kalmamak fikrini kuramlaştırdığı gibi uygular da: "Benim stilim bir danstır, her türlü simetri oyunudur ve aynı zamanda simetrileri hor görmektir ve onların parodisidir";[45]" ya da daha büyük bir ihtimal, kitabı akşam çanının imgesi yerine öğle çanınınkiyle bitirmek ister. Aslında, *Gezgin (Der Wanderer)* başlıklı son aforizmada, "günün onuncu ve on ikinci çan vuruşu arasında nasıl da duru, aydınlanmamış, nurlanmış ferah bir çehreye bürünebileceğini düşünen" gezgin ve filozofların imgesiyle biter; "onlar kuşluk vaktinin *felsefesini* aramaktadırlar".[46] Böylece Nietzsche bir yandan çanların imgesiyle metinler arası bir referansı muhafaza ederken bir yandan da kitabın sonunda aforizma 628'deki *trotzdem*'e gönderme yaparak ona daha müspet bir nitelik verir ve aynı zamanda onu güneş ve sabah imgeleriyle güçlendirir. İlaveten, daha sonra *Gezgin ve Gölgesi* ve *Tan Kızıllığı*'nda ifadelerini bulacak entelektüel aylaklık ve sabah felsefesi imgelerini, İşte Böyle Dedi

— 377 —

von Meinung zu Meinung, durch den Wechsel aller Parteien, als edle Verräther aller Dinge, die überhaupt verrathen werden, — und dennoch ohne ein Gefühl von Schuld.

638.

Epilog. — In Genua hörte ich zur Zeit der Abenddämmerung von einem Thurme her ein langes Glockenspiel: das weilte nicht enden und klang, wie unnatürlich an sich selber, über das Geräusch der Gassen in den Abendhimmel und die Meerluft hinaus, so schauerlich, so kindisch zugleich, so wehmuthsvoll. Da gedachte ich der Worte Plato's und fühlte sie auf einmal im Herzen: alles Menschliche insgesammt ist, des grossen Ernstes nicht werth; trotzdem — —

Resim 33
İnsanca, Pek İnsanca'daki son aforizmanın baskı kopyası

Zerdüşt'te geliştirilecek olan gün ortası mutluluğu ve gökyüzü çanı temalarını da ortaya koyar.

Bu son aforizma aynı zamanda kitabın tohumlarının Sorrento'da atılmasına dair özel, gizli bir saygı duruşu da içerir. Okuyalım: "Daha sabahın karanlığında, dağların sisi arasında (...) kuşluk vakti ruhunun sakinliğiyle ağaçların altında dolaştığında ve bu ağaçların tepedeki dallarından ve yapraklarının kuytularından ayaklarının dibine bollukla güzel ve aydınlık şeyler düştüğünü; bunların dağlarda, ormanlarda, yalnızlıkta kendilerini evlerinde hisseden bütün özgür tinlerin hediyeleri olduğunu; bu özgür tinlerin de onun gibi kendilerine göre bazen neşeli bazen düşünceli gezginler ve filozoflar olduğunu görür müydü?".[47] Bu satırları okurken, Nietzsche'nin Malwida'ya anlattığı, özgür tin felsefesiyle ilgili fikirleri doğuran Sorrento'daki o ağacı düşünmemek mümkün mü? İşte Böyle Dedi *Zerdüşt*'te "Mutluluk Adalarında" adlı bölümde bile, Zerdüşt'ün düşüncelerinin ağaçlardan olgun incirler gibi düşmesi imgesi geri gelecektir: "İncirler dökülmekte ağaçlar-

dan; olgun ve tatlı incirler; ve düşerken yırtılıyor kırmızı kabukları. Ben olgun incirler için bir kuzey rüzgârıyım. İşte, tıpkı bu incirler gibi dökülmekte öğretiler de sizlere, dostlarım: Şimdi emin olanların tatlı suyunu ve içlerini! Sonbahar sarmış çevreyi, apaçık bir gökyüzü ve vakit ikindi."[48] Üstelik, gördük ki (s.136) mutluluk adaları tasarlarken Nietzsche Sorrento'da Villa Rubinacci'nin balkonundan sık sık seyre daldığı Ischia Adası'nı düşünüyordu.[49]

Masumiyetin Gök Çanı

Gök çanı imgesi de eskidir ve Nietzsche'nin ergenlik döneminde yaptığı ilk felsefi okumalara kadar geri gider. Ralph Waldo Emerson'un *The Conduct of Life* isimli kitabının sayfalarında göksel ufkun cam çanı tasvirine rastlamıştı:

> Çocukken, sanki camdan bir çan içindeymişiz gibi ufuk çizgileriyle kuşatıldığımıza inanırdık ve hiç durmadan yürürsek güneşle yıldızların denize daldığı yere ulaşabileceğimizden hiç şüphe duymazdık. Gerçekte, ufuk elimizden kayar ve bizi hiçbir camdan çanın korumadığı sonsuz bir boşlukla bırakır. Bununla birlikte, bu çan gökbilimine, bize sarılan ve bizi koruyan tanıdık ufuk imgesine böyle sıkı sıkıya bağlı olmamız hayret vericidir.[50]

Nietzsche Emerson'un bu önermesini oluşun masumiyeti öğretisini anlatmak için kullanır ve onu, metafiziğin ve teleolojinin yanlış ve zararlı yorumlarından hayatı koruyacak bir gök çanına benzetir. Gök çanının sürekliliği bize itimat telkin eder ve bizim dünyamız dışında hiçbir şeyin olmadığını kim biliyor fikrine karşı huzur verir: Hiçbir tanrı, hiçbir metafizik boyut, Schopenhauercı hiçbir yaşam iradesi yoktur; çağın en büyük filozofları Eduard von Hartmann, Eugen Dühring ve Herbert Spencer'ın ileri sürdükleri gibi nihai bir amaca doğru ahlaki ya da biyolojik herhangi bir eğilim yoktur; ne Tanrı'nın inayeti, ne de Hegelci ussalcılık söz konusudur. Oluşun masumiyeti kuramı dünyanın kutsamasına denktir, çünkü eğer metafizik ve teleolojik bir boyut yoksa, varlık

tüm değerini yeniden kazanır. İşte Böyle Dedi *Zerdüşt*'te, "Güneş Doğmazdan Önce" isimli bölümde, Pers bilge içkinlik kuramının etkisini aşağıdaki kelimelerle anlatır:

> Ama budur benim kutsamam: Her şeyin üzerinde onun kendi göğü, yuvarlak damı, masmavi çanı ve sonrasız güvencesi olarak durmak: Ve her kim ki kutsar, o kutsanmıştır! (...)
>
> Gerçekten de günah değil, bir kutsayıştır şöyle öğretmem: "Her şeyin üzerinde rastlantının göğü, masumiyetin göğü, tesadüfiliğin göğü, cüretin göğü yükselir.
>
> 'Tesadüfilik' -dünyanın en eski soyluluğu, onu her şeye geri verdim, her şeyi amaçların uşaklığından kurtardım.
>
> Her şeyin üzerinde ve her şey aracılığıyla 'sonrasız istenç'in etkin olmadığını öğrettiğimde, bu özgürlüğü ve bu gökyüzü ferahlığını masmavi bir çan gibi her şeyin üzerine yerleştirdim.[51]

Bu kendi içinde kusursuz olan, bir amaca yönelmeye ya da manevi bir değere itaat etmeye ihtiyacı olmayan dünyanın yol açtığı mutluluk duygusu bile Emerson'dan gelen imgeler ve sözlerle ifade ediliyordu. Emerson, *Denemeler* kitabında, dünyanın kusursuzluğa, insanın ise saadete eriştiği Pan'cı anlarını anlatıyordu: "Yılın neredeyse bütün mevsimlerinde, bu ortamda dünyanın kusursuzluğu yakaladığı günler olur; hava, gökcisimleri ve toprak sanki doğanın yaratıklarını okşamak istermiş gibi yegâne bir uyum yakalarlar (...). Sonsuz uzunlukta süren gün engin tepelerde uyur, sıcak havaya dalar". Nietzsche bu imgeden çok etkilenmiş ve Gersdorff'a yazdığı bir mektupta yinelemiştir: "Değerli dostum, bazen huzurlu tefekkür anlarında, hayatı neşe ve hüznün karışımı olarak düşünürüz; bazı saatler rahatça tepelere yayılmış o güzel yaz günlerine benzer, Emerson'un pek güzel yazdığı gibi, doğa kusursuzluğa ulaşır ve bizim payımıza düşen, hep uyanık olan bir arzunun büyüsünden kurtulmak olur, saf bakışa dönüşürüz, tefekküre dalan ve çıkar gözetmeyen". Bu gençlik mektubunda Nietzsche, Emerson'un imgesini Schopenhauercı ifadelerle yorumlar; yaşamak arzusunun sakin bir anı ve bilen öznenin saf tefekkürü.[52] "Öğle Vakti" bölü-

münde, imge Schopenhauercı yorumdan arınmış ve öğlene özgü, klasik Pan'cı sarhoşluk duygusunun nüfuz ettiği kısa ve yoğun bir mutluluk anıyla birleşmiş olarak geri döner:

> Sus! Sus! Daha demin dünya eksiksiz değil miydi? Ne oluyor bana böyle? (...)
>
> Ey mutluluk! Ey mutluluk! Şarkı mı söylemek istiyorsun, ey ruhum? Otlara uzanmış yatmaktasın. Ama bu, hiçbir çobanın kavalını çalmadığı o gizli ve şenlikli saat.
>
> Dikkatli ol! Sıcak öğle vakti uyumakta tarlalarda. Şarkı söyleme! Sessiz kal! Dünya eksiksiz.
>
> Şarkı söyleme, sen çayır kuşu, ey ruhum! Fısıldama bile! Bak - sessiz kal! Yaşlı öğle vakti uyumakta, azını hareket ettiriyor: Daha şimdi bir damla mutluluk içmedi mi-
>
> -altın rengi mutluluktan, altın rengi şaraptan yıllanmış, kahverengi bir damla? Mutluluk üzerinden esiyor, mutluluğu gülüyor.[53]

Zerdüşt'ün Gece Ezgisi

İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ün üçüncü ve dördüncü bölümlerinin iki anahtar kısmında, Cenova diliminde karşılaştığımız nihilizmin çanı imgesi geri gelir. Üçüncü bölümden bir önceki kısım, "dansın diğer ezgisi"nde, nihilizm çanı gece yarısı çalan çan şeklinde ortaya çıkar ve Cenova'da olduğu gibi bu imge ölüm arzusuyla bağdaşır. Hayat sözünü Zerdüşt'e yöneltir ve düşünceli, ona yavaşça söyle der:

> Ey Zerdüşt, sen bana yeterince sadık değilsin! Çoktandır beni hiç de söylediğin kadar sevmiyorsun; biliyorum, yakında beni terk etmek istediğini düşünüyorsun.
>
> Eski ve ağır mı ağır bir homurtulu çan vardır; homurtusu geceleri senin mağarana kadar yükselir: -
>
> -gece yarısı bu çanın saatinin vurduğunu duyduğunda, birle on iki arasında düşünürsün-
>
> -düşünürsün, ey Zerdüşt, biliyorum bunu, yakında beni terk etmek istediğini!-

Ama bu sefer, nihilizmin çanı karşısında, Nietzsche çekingen bir muhalefet ileri sürmekle, *trotzdem* eklemekle yetinmez. Platon'un sözcüklerine cevap bulur. Bunu önce, hayatın kulaklarına fısıldar:

> Evet diye karşılık verdim duraklayarak, ama sen de biliyorsun-"Ve kulağına, karmakarışık, sarı renkli, salak, püskül gibi saçlarının tam ortasına bir şey söyledim.
>
> Bunu biliyorsun, öyle mi, ey Zerdüşt? Bunu kimse bilmez. - -[54].

Sonra, Zerdüşt açıklar daha doğrusu cevabı nihilizm çanının on iki vuruşunun ritmiyle söyler. Alacakaranlıkta çanların sesine eşlik eden artık Platon'un sözleri değil, en derinlerden gelen acı ve neşeden doğmuş, Zerdüşt'ün nağmesidir, gece yarısının eski çanına kontrpuan yapar:

> Bir!
> Ey insan! Dikkat et!
> İki!
> Ne diyor derin gece yarısı?
> Üç!
> "Uyudum, uyudum"
> Dört!
> Derin bir rüyadan uyandım:-
> Beş!
> Dünya derin,
> Altı!
> Ve gündüzün düşündüğünden daha derin.
> Yedi!
> Acısı derin
> Sekiz!
> Zevk - yürek yarasından da derin:
> Dokuz!
> Acı der: Yok ol!
> On!
> Ama sonsuzluğu ister tüm zevkler,
> On bir!
> Derin, derin bir sonsuzluk isterler
> On iki![55]

Zerdüşt ebedi dönüşün efendisidir ve Platon'a cevabı aynı olanın ebedi dönüşü öğretisidir. Oysaki bu biraz tuhaftır, çünkü ebedi dönüş, nihilizmin en sivri biçimini dile getiren öğretidir ve geleneksel olarak karamsar filozoflar tarafından dünyasal varlığı değersizleştirmek ve bakışı duyular tarafından sağlanan gerçeklik duygusunun ötesine, sonsuzluğa, değişmez olana doğru çevirmek için kullanılan en güçlü argümandır. Vaiz'in "güneşin altında yeni bir şey yok" veya "her şey boş" sözlerini düşünelim.[56] Veyahut Leopardi'nin, farklı bir hayata sahip olmak şartıyla yaşadığı yılları bir daha yaşamayı kabul edecek olan takvim satıcısını.[57] Schopenhauer'a göre: "Aslında, hayatının sonuna geldiğinde, yeniden başlamayı dileyecek ve mutlak bir hiçliği çok daha fazla yeğlemeyecek aklı başında ve içten bir insan bile bulamayabiliriz" ve karamsarlığını bir cümleye sığdırarak şöyle ilave eder: "gidin mezarların kapılarına vurun ve sorun ölülere gün ışığına geri dönmek isterler mi diye, başlarını hayır anlamında sallayacaklardır."[58] Eduard von Hartmann aynının tekrarının karamsar öğretinin çürütülemez ispatı olarak görüyordu. Eserinin merkezi bir kısmında, "İstemenin akıldışı karakteri ve olmanın zavallılığı" isimli bölümde ölümün, hayatından memnun ve çok zengin bir burjuvaya, hayatını bir kez daha yaşamayı kabul edip etmeyeceğini sorduğunu hayal eder:

> Deha olmayan, sadece herhangi bir modern insanın aldığı genel kültürü almış bir insanı hayal edelim; bu kişi imrenilir bir sosyal konumun tüm avantajlarına sahip ve olgunluk çağında olsun; kendini toplumun daha alt kesimiyle, vahşi vatanlar ve barbar yüzyılların adamlarıyla karşılaştırdığında tadını çıkardığı bütün avantajların tamamıyla farkında olsun; kendinden aşağıda olanlara özenmesin ve onların hayatına hücum etmiş sıkıntıların kendi hayatında olmadığının farkında olsun; zevkten ne tükenmiş ne usanmış, ne de istisnai talihsizliklerden boynu bükülmüş olsun; varsayalım ki ölüm gelip bu adamı bulur ve onunla şöyle konuşur: "sana ayrılan hayatın sonuna geldin; hiçliğin kurbanı olacağın vakit geldi. Bununla beraber, geçmişini tamamen unutarak, aynı şartlarda şu anda biten hayatını tekrar yaşamak isteyip istemediğine karar vermek tamamen sana bağlı: Seçimini yap!"
>
> Adamımızın bir önceki hayat oyununu hiçliğe girmeye tercih edeceğinden şüphe ederim.[59]

Nietzsche'ye gelince, bu imgeyi Şen Bilim'in ünlü 341 no'lu aforizmasında, sonsuz dönüş öğretisinin ilk resmi dile getirilişinde yeniden ele alır. Bu defa bir şeytan yalnızlığının en ücra köşesine süzülüp, insana olduğu şekliyle yaşadığı hayatı bir daha yaşamak isteyip istemediğini sorar. Şen Bilim kitabına göre, bu sorunun karşısında mümkün olan iki tutum vardır. Alışageldik cevap umutsuz bir rettir: "Dişlerini gıcırdatarak ve böyle konuşan şeytanı lanetleyerek kendini yere atmaz mısın?". Ama Nietzsche, buna karşılık olarak bir kabullenme ihtimalini de devreye sokar: "Ya da öyle olağanüstü bir an yaşadın ki şöyle cevap verirsin 'Sen bir tanrısın ve hayatımda bu kadar tanrısal hiçbir şey duymamıştım!".[60] Şen Bilim bize tam olarak şunu söylüyor: Nietzsche, şeytanın sorusuna olumlu bir cevabın verilebilme ihtimalini sezdi. İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ün "Öteki Dans Şarkısı" kısmında, Nietzsche, Schopenhauer'ın Hartmann'ın ve kendisinin parodisini yaparak eğlenir; çünkü bu sefer, güzelce yaşayan insanın önünde ürkütücü korkuluk gibi duran sonsuz dönüşü kışkırtan hayat, ölüm ya da şeytan değildir; Zerdüşt'ün kendisidir, çaresiz ve intiharın eşiğindeyken, sonsuz dönüş öğretisini ilan eder. Zerdüşt hayatın kulağına "kulağına, karmakarışık, sarı renkli, salak, püskül gibi saçlarının tam ortasına" ne fısıldadı? Hayatın kulağına, termodinamik kurallar veya kozmolojik çelişkiler üzerine, sonsuz dönüş varsayımının felsefi ve bilimsel kabul edilebilirliğini kanıtlayan argümanlar üzerine yazılmış bir deneme metni boca etmediği kesin. Üstelik, dönemin kültüründe bu argümanlar oldukça bilinen argümanlardı. Sonsuz dönüş, bilimsel tartışmaları alevlendiren teorilerden biriydi. Örneğin, Ludwig Boltzmann, Nietzsche'den bağımsız bir şekilde, gaz kinetiği teorisi üzerine verdiği meşhur derslerinin sonunda, sonsuz dönüş teorisini de tanıtır.[61] Ama Zerdüşt'ün keşfettiği bu değildir. Zerdüşt hayatın kulağına sonsuz dönüşün yeni anlamını fısıldar. Hayata sırrını verir; olağanüstü bir an yaşadığını ve bu ana olan aşkından dolayı, insanca her şeyin onun için şimdi olağanüstü bir değeri olduğunu, çünkü bütün diğer olayların bu ana, zincirin halkaları gibi bağlı olduğunu ve ister istemez onunla geri geleceklerini söyler.

Bu yorum İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ün dördüncü bölümünün sondan bir önceki "Sarhoş Şarkı" kısmında üçüncü bölümün sondan bir önceki kısmı "Dansın diğer ezgisi" boyunca yeniden gece yarısı çanını duyarken, doğrulanır. Eşek bayramından sonra "bu hayret verici uzun günde daha da hayret verici olan" gelir: İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ün dördüncü bölümünde yer verilen üstün adamlardan biri, en çirkin insan, hayatı sevmeyi öğrendiğini ve sonsuz dönüşe talip olduğunu açıklar. Oysa, İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ün temel amacı sonsuz dönüş düşüncesini ilan etmektir, ama bu ilan belirli bir retorik sürece göre hazırlanmış birçok etap üzerinden yapılır. Anlatım stili Nietzsche'ye, Zerdüşt'ün sonsuz dönüşü özümserken geçirdiği olgunlaşma sürecini ve bu öğretinin farklı insan tipleri üzerindeki etkisini de sahnelemesine izin verir. Bu süreç, hiçbir bakımdan öğretinin içeriğinde bir değişikliğe işaret etmez,[62] ama baş karakter ve muhataplarındaki değişikliği dile getirir. Sonsuz dönüş düşüncesi yavaş yavaş Zerdüşt'ü olgunlaştırır; bu olgunlaşma, tarihsel anlamın farklı katmanlarına tekabül eden döngüsel bir zamansallığı farklı biçimlerde algılamakla yüzleşmesiyle olur. Tarihsel anlam geliştikçe, sonsuz dönüşü kabul etmek zorlaşır. Zerdüşt'ün hayvanları mesela, sonsuz dönüşten korkmazlar; çünkü en basit açıklamasıyla tarihsel bir hafızaları yoktur. Aksine, en çirkin insan, tarihsel anlamın kişileştirilmiş halidir: Tüm acıyı ve insanlık tarihinin tüm saçmalıklarını bilir, katliamların ve boşa çıkmış ümitlerin mirasının tekrar etmesine dayanmanın ne kadar zor olduğunun bilincindedir.[63] Yine de dünyanın en çirkin insanı Zerdüşt'e rastladıktan sonra şöyle ilan eder:

> Bugünün aşkına - ben ilk kez memnunum bütün bu yaşamı yaşamış olduğum için.
>
> Ve bunca şeye tanıklık yapmam, benim için henüz yeterli değil. Yeryüzünde yaşamaya değiyor: Zerdüşt'le geçen bir gün, bir bayram bana yeryüzünü sevmeyi öğretti.
>
> "Bu muydu -yaşam?" diye sormak istiyorum ölüme. "Haydi bakalım! Bir kez daha!"

Tam o sırada ihtiyar çan gece yarısını çalar ve Zerdüşt çanın on iki vuruşuna kendi nağmesinin dizelerini söyleyerek eşlik eder. Bu durumda da hayatla olan diyalogundaki gibi, Nietzsche'nin yorumunda öğretisinin içeriğine dair bir ayrıntıyı teşhir etmesi gereksizdir. Üstün insanlar, öğretiyi biliyorlardır. İşte Böyle Dedi Zerdüşt daha çok sonsuz dönüşün sadece hayvanlar tarafından değil, dönemin en rafine zekâları tarafından da kabul edilebileceği felsefi bir bağlam yaratmaya çalışmıştır. En çirkin insanın sözlerinden sonra, üstün insanlar "bir anda kendi dönüşümlerinin ve iyileşmelerinin bilincine vardılar ve bunları onlara kimin sağladığının bilincine: bunun üzerine Zerdüşt'e doğru fırladılar, teşekkür ettiler."[64]

Çanın ezgisindeki yorumunda, Zerdüşt nihilizmin en güçlü sembolünün nasıl varlığın olumlamasına dönüştüğünü açıklamaya çalışır. "Sarhoş Şarkı" on iki parçadan oluşur. Kilit taşı mahiyetindeki altıncı paragrafta, neredeyse farkına varılmayacak bir şekilde sözcükler ve imgeler tatlılık ve mutlulukla boyanmaya başlar. Nietzsche şöyle yazar: "Tatlı lir! Tatlı lir! Senin sesini seviyorum, o sarhoş kurbağa sesini! – ne kadar uzun zaman öncesinden, ne kadar uzaklardan gelmekte sesin, uzaklardan, sevginin göllerinden!" İşte Böyle Dedi Zerdüşt okuyucusu iki şaşırtıcı değişimi idrak eder: Lirin umut kırıcı tekrarı tatlı hale gelmiştir ve kötüye alamet olarak addedilen kurbağa sarhoştur, aşk göletlerden şarkı söyler. Neden böyle olduğuna bakalım. *Leier* terimi lir çalgısına, ama aynı zamanda eski (*Drehleier*), kadim, tellerin manivelayla ve sürekli dönen bir tekerlek sayesinde titreştiği bir enstrümana işaret eder. Halk dilinde *Es ist immer die gleiche Leier,* hep aynı nakarat demektir ve bu deyim sonsuz dönüşün nihilist versiyonuna, güneşin altında yeni hiçbir şey yoku ifade etmeye uygun düşer. Üstelik Schopenhauer, İrade ve Temsil Olarak Dünya'*nın* 58. paragrafında, acaba ölüler hayatlarını bir kez daha yaşamak isterler mi sorusunu kendine sormadan önce, *Leierstück* terimini kullanır:

> Gerçekten, insanların çoğunun sürdüğü yaşamın, yabancı bir izleyicinin gözünde ne kadar önemsiz ve anlamsız, yaşayanın kendisi için ise ne kadar aptalca ve düşünülmemiş olduğunu görünce insanın inanası gelmi-

> yor. (...) İşte insanlar bu: Duvar saatleri; bir kere kurunca, nedeni bilmeden işlemeye başlarlar; her tasarımda, her meydana getirişte, insan yaşamının saati kurulur o küçük nakaratını (Leierstück) yinelesin diye, sonsuz kereler tekrar edilmiş, cümle cümle, ölçü ölçü önemsiz çeşitlemelerle.[65]

İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ta "Sarhoş Şarkı" içindeki kullanımı dışında *Leier*, sadece bir meselde daha kullanılmıştır: "İyileşmekte Olan". Bu meselde, hayvanlar dönüş öğretisini ifşa ederler, Zerdüşt onları *Drehorgeln,* laterna diye adlandırır, öğretisinden, laterna için bir şarkı, bir *Leier-Lied* yaptıkları için sitem eder onlara. Hayvanlar o zaman Zerdüşt'e söylemeleri gereken yeni ezgilere (*Lieder)* uygun yeni bir lir (*Leier*) yapmasını salık verirler. Güneşin altında yeni bir şey yok şarkısı değil de dönüşün kabulünün neşeli şarkısını. Zerdüşt işte tam da bu yeni "tatlı lir" ile gece yarısı çanının vuruşları üzerine şarkısını söyler. *Unke,* kelime anlamıyla kızılca kurbağa, veya sadece "kurbağa" terimi bile kitapta sadece iki meselde kullanılmıştır. Kızılca kurbağası kara kurbağasına benzeyen, göletlerde yaşayan bir amfibidir; ama Almancada, mecazi anlamda, *unken* fiili karamsar olmak, uğursuz olmak anlamına gelir. "Rahipler" meselinde, Zerdüşt şöyle yazar: "Ceset olarak yaşamayı düşündüler, karalar giydirdiler ölülerine; konuşmalarından hâlâ kendi mezar odalarının o iç bulandırıcı, tütsülü kokularını alabiliyorum. Ve onların yakınında yaşayan, içinde kurbağanın şarkısını tatlı bir kederle söylediği kapkara su birikintilerine de yakın yaşar."[66] Ama şimdi, en çirkin adam bile dönüşü kabul etmişken, kötüye alamet lirin sesi yumuşar ve Zerdüşt artık kara göletlerden değil de, aşk göletlerinden gelen sarhoş kara kurbağasının sesini (*trunkenen Unken-Ton*) seviyordur.

"Sarhoş Şarkı"nın altıncı paragrafında eski gece yarısı çanı da dönüşüm geçirir: "Ey sen, yaşlı çan, tatlı lir. Her keder yüreğini parçaladı, babanın kederi, babaların kederi, atalarının kederi (*Vaterschmerz, Väterschmerz, Urväterschmers*); sözün olgunlaştı". Yeniden biyografik bir boyut ortaya çıkar, çünkü tarihsel bir değer ile daha geniş bir anlamı olsa da çan yeniden babanın ölümüyle ilişkilendirilmiştir. Ama kederin arasından olgunlaşan söz, umut-

suzluktan değil mutluluktan ölmek ister (*vor Glück sterben*), çünkü eski çan (*von altem Glocke*) kederi çalarken, eski bir mutluluktan (*von altem Glücke*) gelen sonsuzluğun parfümü gibi gizemli bir koku yukarılara doğru yayılır. Bir kere daha, bir zamanların mutluluğunun, derin bir mutluluk anının bütün kederi telafi edeceği ve keder ile mutluluğun, *Glocke* ve *Glücke*'nin, birbirine sıkıca bağlı olduğu ileri sürülür. Paragraf, "gece yarısı ölümünün sarhoş mutluluğu"nun (*trunkenem Mitternachts-Sterbeglücke*) şarkı söylemesiyle son bulur: Dünya derindir, gündüzün düşündüğünden daha derin! Bu parçayı belirgin kılmak için, Nietzsche *Sterbeglocke*,[67] yani yas çanı kelimesini dönüştürerek, *Sterbeglücke*, yani ölümün mutluluğu terimini türetir. Kederin çanı şimdi ölümden daha güçlü bir mutluluğu dile getirir, akılsızın eski çanı tekrarın tatlılığına, Zerdüşt'ün nağmesinin tatlı lirine dönüşür.

Dokuzuncu paragrafın müsveddesinin bize gösterdiği şey ise Cenova epifanisi hatırasının "Sarhoş Şarkı"nde [68] hâlâ mevcut olduğudur. Aslında, "Şöyle konuştu acı: Geçip git!" dizesini yorumlarken, Nietzsche intihar üzerine kaleme aldığı, yukarıda söz ettiğimiz Cenova aforizmasının başlığı olan *Sehnsucht nach dem Tode,* "ölüm arzusu" nu yeniden kullanarak, acı ölüme heves eder (*sehnsuchtig nach dem Tode)* diye yazar.

"Sarhoş Şarkı"nın onuncu paragrafında en çirkin adam tarafından yürütülmüş muhakeme daha açık bir şekilde dile getirilmiştir.

Bu açıklama Faust'ta ana verilen anlamını alır ve dönüştürür. Goethe şöyle yazmıştı:

> Eğer ana dersem:
> Durdur kendini! Güzelsin!
> O zaman beni zincirlere vurabilirsin,
> O zaman seve seve ölürüm,
> O zaman yas çanı çalabilir.[69]

Goethe'nin dizelerinde bir yas çanının, *Totenglocke*'nin bulunduğunu görüyoruz. Zerdüşt nihilist çanın onuncu vuruşunda yaptığı yorumda Faust'a şöyle cevap verir.

> Hiç herhangi bir hazza Evet dediğiniz oldu mu? Ah, dostlarım, oysa bütün acılara Evet dediniz. Her şey birbirine bağlıdır, kenetlidir, âşıktır, -
>
> -hiçbir defayı iki defa istediğiniz oldu mu, şöyle konuştunuz mu hiç 'hoşuma gidiyorsun, ey mutluluk! Sessiz ol! Şu an!' Her şeyi geri istediniz!
>
> -Her şey yeni baştan, her şey sonsuz, her şey birbirine bağlı, kenetli, âşık, ah, böyle sevdiniz dünyayı, -
>
> -siz, sonsuzlar, onu sonsuz ve tüm zamanlar boyunca sevin: acıya da şöyle deyin: geçip git, ama geri dön! Çünkü tüm hazların istedikleri -sonsuzluktur![70].

Sonsuz dönüş, felsefi ve bilimsel teleolojilere, Hıristiyan geleneğinin çizgisel zamanına karşı çıkabilecek en radikal cevaptır: Sonsuz dönüşün evreninde yaradılışa, tanrının inayetine, kurtarılışa yer yoktur.

Zamanı durdurmak veya zamana yön vermek mümkün değildir: Her an akıp gider ama aynı haliyle geri dönmeye hazırdır; bu bizim en büyük mutluluğumuz veya en büyük bahtsızlığımızdır. O zaman, aynı hayatı yeniden yaşamayı arzulayabilecek olan kişi kimdir? Sonsuzluğun parmağına yüzük takmak için Kronos'un elindeki oku çekerek neşelenmeyi kim ister? Goethe "durdur kendini, güzelsin" diyebileceği bir an arıyordu. Nietzsche ise *her* an için "tertemiz ve aynı kalarak gel geri, sonsuza dek" diyebilecek bir insanı bekliyordu.

Burada iki imge birleşir: gece yarısının kara çanı ile öğlenin gök çanı. "Sarhoş Şarkı"nın onuncu paragrafında, alıntısını yaptığımız kelimelerin biraz önünde, şunu okuyabiliriz: "İşte dünyam kusursuzlaştı, gece yarısı aynı zamanda öğlen."[71] Sonsuz dönüş, öğle vakti mutluluğuyla dolup taşan kusursuz dünya ile gece yarısı nihilizminin içkinliğini çalan güven verici çanı birleştirir: Eğer bir tek zevk anına bile evet dediyseniz, gece yarısı çanına ve beraberinde getirdiği bütün acıya da razı oldunuz demektir. Gündüz geceden, olumlama reddetmeden, zevk acıdan daha güçlüdür.[72] Bu sebepten "Güneş Doğmazdan Önce" bölümünde, "Dünya derindir-: ve günün herhangi bir zaman düşünmüş olabileceğinden çok daha derindir." cümlesi, ilk defa Zerdüşt gök çanından bahsederken söylenir ve sonra gece yarısı çanı nağmesinde tekrar edilir.[73]

Çana Son Söz

Hikâyemiz daha bitmedi: Bir son söz, çanın ezgisine bir son söz var. 1885'de, Nietzsche İnsanca, *Pek İnsanca* kitabını tüm eserlerinin basımı sebebiyle bir daha yazmayı tasarlar. Proje sonuçlanmaz ama defterlerinde bu çalışmanın izi vardır. Notlarından birinde filozof; İnsanca, *Pek İnsanca* kitabının ana temalarını yeniden gözden geçirir ve aşağıdaki ünlemle sonuca bağlar:

> IV Schluß: In Genua: Oh meine Freunde. Versteht ihr dieß "Trotzdem"? - [IV Sonuç: Cenova'da: Ah arkadaşlarım. Bu "ama yine de"yi anlıyor musunuz?][74]

Nietzsche böylece gösterir ki 628 no'lu aforizmanın kitabın hakiki sonu, *Schluß*, olduğunun gayet bilincindedir ve yazı anlamını, yazarın Cenova epifanisinden sonra Platoncu geleneğe yönelttiği meydan okumadan, "yine de"den alır. *Tragedyanın Doğuşu*'nda insanca şeylerin sanat metafiziği ile ilişkilendirilmedikçe değeri olmadığını görmüştük ve Nietzsche metafiziğe inancını yitirdiğinde Platon ya da daha güzeli Leopardi'yle birlikte, hiçbir insanca şeyin değere layık olmadığını söylemek zorunda kalır. Ama sonra eklenen bir *trotzdem,* boyun eğmiş ama etkin, bir sonraki şeylerle ilgilenen bir skeptizm içinde birtakım olasılıkları açar ve Epikuros'la birlikte, bazı insanca şeylerin değerinin olduğunu savunur. Sonsuz dönüş düşüncesiyle, insanca olan her şey uçsuz bucaksız bir değer kazanıncaya dek.

VI

Torna a Surriento

Sorrento'da ilk kalışını hatırlarken, Nietzsche *Torna a Surriento,* "Sorrento'ya geri gel" isimli eski İtalyan şarkısının tavsiyesine uymanın hayalini kurar. Eylül 1877'de, Sorrento doğasının güzelim görüntüleriyle büyülenerek geçirdiği uykusuz bir gece, Capri Adası'nın tepelerinde, Anacapri'de yaşamasının olasılığı üzerine kendini yoklar.[1] 1879 yazı boyunca, Nietzsche yine kışı Napoli civarında geçirmenin hayalini kurar. Ama Wagner'in oraya yerleşmeyi düşündüğünü haber alır; Wagner, Ocak 1880'den itibaren oraya yerleşir. Nietzsche bu sebepten tasarısından vazgeçer.

> Kış için aklımda olan tasarılardan senin dışında kimsenin haberi olmayacak. Napoli'nin çevresi her şeyden çok hoşuma giderdi (çok sayıda güneşli gün ki bu en önemli şeydi) ve çok sayıda gezinti: Venedik'te bunlar eksik ve Köselitz ya da Rée'nin refakati olmadan, yalnız daha hızlı ilerliyorum, bunun farkına şimdi varıyorum; sadece buradaki (Saint-Moritz'deki) gibi çok büyük bir gezinti çeşitliliğinden yararlanabilmek istiyorum, ama Wagner'in varlığı Napoli'yi gözümden düşürüyor.[2]

Bunun yerine "tüm hayatımın güneşten en mahrum kışını" geçirmek üzere kuzeye, Naumburg'a geçer; ağır şekilde hasta geçirdiği o kış, ilk defa ölümle karşı karşıya gelir. 1880 sonbaharında, yeniden güneye gitme girişiminde bulunur: Nietzsche Napoli yakınlarında bulunan Castellammare di Stabia yönüne giden bir yolcu vapuruna binmek için Cenova'ya gider, ama son anda fikrini değiştirir ve Cenova'ya yerleşmeye karar verir. Bir daha asla Napoli Körfezi'ne geri dönmeyecektir.

Onca güzel hatırası bulunan yerleri bir daha görmeye dayanamayacağını hissetmiş olabilir: Ekmek-şarap ayini konusunda Wagner'in itirafları, tüberkülozdan hayatını kaybeden genç Brenner'in görüntüsü, Paul Rée ile olan arkadaşlığının Rée'nin Lou von Salomé ile olan ilişkisi yüzünden bozulması. Geriye sadece, Nietzsche'nin *Tragedyanın Doğuşu*'ndaki güven telkin eden metafiziğine dönmesini bekleyen, iyi ve idealist arkadaşı Malwida von Meysenbug kalmıştı; o da bu sırada, Bayreuth'un *Maestrosu*'yla özgür tinli, yalnız, avare filozof arasında Wagner'i tercih edip ona sadık kalmıştı. Filozof da kontes de yeniden birlikte yaşamalarının mümkün olmadığını biliyordu, ama ikisi de Sorrento'da geçirilen mutlu dönemin güzel hatırasını içlerinde taşıyorlardı.

O günlerden on yıl sonra, 1887'de, Vezüv Yanardağı yokuşunda uyanan tüm düşünce halkalarını ifşa ettikten, özgür tinin meselini tamamladıktan ve sonuçlarına katlandıktan sonra bile Nietzsche, ilk defa ciğerlerini ve zekâsını temiz havaya alıştırdığı ve özgür tin felsefesini canlandıran Villa Rubinacci'deki küçük arkadaş grubunun ortasında yaşadığı kurtuluşu zevkle ve kendine has bir nostaljiyle hatırlıyordu.

> Sizin refakatinizde yeni bir kış ve belki de Trina'nın dikkatli ihtimamı... Size ne kadar teşekkür etsem az kalacak, muhteşem bir bakış açısı! Tercih olarak, yeniden Sorrento'da (Δίς καί τρίς τό καλόν, derler Yunanlılar: "Her mutlulukta, ikinci ve üçüncü defalar gereklidir!"). Ya da Capri'de... Sizin için yine müzik yaparım, önceki seferden daha iyi hem de! Ya da Amalfi veya Castellammare. Hatta Roma (gerçi oranın iklimine ve büyük şehirlere hiç güvenim yok ve bunun için sorgulamamın güç ol-

duğu iyi sebeplerim var). En ücra doğa köşesinde yalnızlık şu ana kadar tesellim, çarem oldu: Nice gibi çağdaş karışıklıkların şehirleri veya Zürih (oradan yeni geldim) uzun vadede beni asabi, mutsuz, kararsız, verimsiz yapıyor, hasta ediyor. *Oradaki* huzurlu günlerimizden, bir çeşit nostalji ve batıl inanç kaldı bana, elbette sadece bazı anlar için, sanki orada başka hiçbir yerde alamadığım kadar derin bir nefes aldım. Mesela, beraber Posillipo'ya doğru Napoli'ye arabayla yaptığımız ilk gezintide.[3]

1900 yazında, artık akıl hastası ve sakat yaşamakta olan filozofu ölüm acılarından kurtardığında, Malwida Sorrento'da bulunuyordu. Denizkızlarının ülkesinden son bir veda mahiyetinde Weimar'a Sorrento'dan bir defne dalı gönderir.[4]

Onunla Sorrento'da beraber geçirdiğim o kış mevsiminden yirmi üç yıl sonra, yazı geçirmek için yeniden bu büyüleyici yere geldim. O dönemin hatırası hafızamda o kadar canlı ki, Nietzsche bana kesinlikle hâlâ yaşıyor gibi geliyor. Onun, portakal ağaçlarının dalları üzerinden sarkmış duvarlarla çevrelediği dar sokaklarda şen kahkahalarla aylak aylak dolaştığını görüyorum. Bizim küçük arkadaş çemberimizin ortasına sakince oturup, Jacob Burckhardt'ın Yunan kültürü üzerine dersleriyle ilgili yaptığı şahane yorumları duyuyorum. Genç refakatçimiz Brenner'in eğlenceli buluşlarına ya da bu küçük kasabanın (şimdi ziyadesiyle modernleşmiş) bir zamanlar ilkel olan hayat şartlarından doğan komik olaylarının hikâyelerine neşeyle güldüğünü görüyorum. Hatıram o kadar net ki Sorrento'da tanıştığımız ilk günden beraber geçirdiğimiz son güne kadar nasıl bir kişi olduğunun resmini çizebilecek gibiyim. 26 Ağustos tarihli gazetede, Weimar'dan gelen 25'i tarihli telgrafı okuma fırsatım oldu ve içimde bir şey haykırdı: Tanrıya şükür, kâbus sona erdi! İşte bu sebepten Nietzsche'nin görüntüsü gözümün önünde bu dönem boyunca bu kadar canlı kaldı: Hasta kahraman, yorgun savaşçı sonunda huzuru bulacak ve ilk Nietzsche sonsuza kadar yaşayacak, şefkatle gülümseyecek, kendine has uyumunda, dudaklarında gerçek felsefenin son sözü olacak: "Yok olan her şey mecazdan başka bir şey değildir."[5]

Tragedyanın Doğuşu döneminin ilk Nietzsche'sine sıkı sıkıya tutunarak Malwida, sadece Nietzsche'nin on yıllık cinnetinden

değil, özgür tinin tüm felsefesinden, hiç kabul etmediği Nietzsche'nin gerçek felsefesinden de kurtulmak ister. Elbette, Parmenides'ten Goethe'ye şairler ve metafizikçiler sıklıkla "geçmekte olan" dünyanın ebedi kalan bir şeyin mecazı olduğunu hayal etmişlerdi, ama Malwida tüm şairlerin ve peygamberlerin canlı parodisi olan şair-peygamber Zerdüşt'ün "mutluluk adaları"ndan, bir başka deyişle "Ischia Adası"ndan bahsederken kendini çok farklı dile getirdiği biliyordu; Zerdüşt yok olmayan her şeyin mecazdan ibaret olduğunu ve şairlerin bolca yalan söylediğini öğretmişti:

> Kötülük ve insana düşmanlık diye adlandırırım tek ve yetkin olana, devinmeyen, doymuş ve sonsuz olana ilişkin bütün bu öğretileri.
>
> Sonsuz olan - bu bir mecazdır yalnızca! Ve şairler çok yalan söylerler. -
>
> Oysa sadece en iyi mecazlar dile getirmeli zamanı ve oluşu; bir övgü ve her türlü faniliğin gerekçesi olmalılar![6]

Şairin defne dalı yerine Nietzsche soytarı şapkasını yeğlerdi, çünkü şair yalan söylerken soytarı hakikati, bedenle ve oluşla konuşan bir hakikati dile getirir, daha doğrusu güler. Hiç kuşkusuz bunu idealist Malwida'ya veya Nietzsche'nin kız kardeşi dindar ve Töton Elisabeth'e açıklamak zor olurdu; zaten Elisabeth de özgür tinli filozofu güzel ve Hıristiyanca bir cenaze merasimi sonrası doğduğu yer olan Röcken'deki küçük kilisenin dibine gömmeye hazırlanıyordu. Neden Nietzsche'nin yeni bir doğuş yaşadığı Sorrento'yu veya Ischia'nın mutluluk adalarını düşünmedi?

Yayınlar, Kısaltmalar, Bibliyografya

Nietzsche'nin eserleri ve mektupları için, Giorgio Colli ve Mazzino Mori tarafından düzenlenmiş Alman edisyon kritiğinin basım referanslarını kullandım:

- Friedrich Nietzsche, *Werke. Kritische Gesamtausgabe*, Berlin, Walter de Gruyter, 1967 vd. (KGW şeklinde kısaltıldı, takiben cilt ve sayfa sayısı yazıldı)

- Friedrich Nietzsche, *Briefwechsel. Kritische Gesamtausgabe,* Berlin, Walter de Gruyter, 1975 vd. (KGW şeklinde kısaltıldı, takiben cilt ve sayfa sayısı yazıldı)

Sıklıkla, şu basımın dijital versiyonunu referans olarak kullandım:

Friedrich Nietzsche, Digitale *Kritische Gesamtausgabe Werke und Briefe,* Paolo D'Iorio idaresinde, Paris, Nietzsche Source, 2009 vd, www.nietzschesource.org/eKGWB (KGW şeklinde kısaltıldı, takiben kullanılagelen baş harf kısaltmaları aşağıda belirtildi).

Örneğin, *Tragedyanın Doğuşu* için kullanılan harf kısaltması GT (Die Geburt der Tragödie) oldu, eKGWB/GT-1 ifadesi, bu eserin ilk paragrafındaki metni işaret ediyor. Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan metinlerin baş harf kısaltması NF (Nachgelassene Fragmente) oldu. Örneğin, eKGWB/NF-1881,12(142) ifadesi, 1881 yılına ait 12 numaralı grubun, 142. fragmanına işaret ediyor.

Nietzsche'nin mektupları için konulan kısaltma BVN (Briefe von Nietzsche), eKGWB/BVN-1876, 565 referansı ise 1876 yılının 565 numaralı mektubunu işaret ediyor. www.nietzschesource.org tarafından önceden yapılmış bu kısaltmalar uygun metne bakmaya yardımcı olan internet adreslerine dönüşmüş durumdalar. Yukarıda bahsi geçen örneklerin internet adresleri aşağıdakiler gibidir:

www.nietzschesource.org/eKGWB/GT-1

www.nietzschesource.org/eKGWB/NF-1881,12(142)

www.nietzschesource.org/eKGWB/BVN-1876,565

Nietzsche'nin özgün el yazmaları ve baskıları için, Colli ve Montinari gibi Hans Joachim Mette'nin yarattığı kısaltmaları kullandım. Bu belgelerin tıpkıbasımları basılma aşamasındalar:

- Friedrich Nietzsche, *Digitale Faksimile Gesamtausgabe,* Paolo D'Iorio idaresinde, Paris, Nietzsche Source, 2009 vd, www.nietzschesource.org/DFGA (DFGA şeklinde kısaltıldı, takiben belgenin ve sayfa numarasının kısaltması kullanıldı, örneğin DFGA/N-II-6,1)

Bu durumda da www.nietzschesource.org tarafından önceden yapılmış kısaltmalar uygun tıpkıbasımlara bakmaya yardımcı olan internet adreslerine dönüştüler:

www.nietzschesource.org/DFGA/N-II-6,1

Nietzsche'nin kendi kütüphanesinde yer alan eserler için aşağıdaki yazarları belirtilen katalogu kullandım:

- Giuliano Campioni, Paolo D'Iorio, Cristina Fornari, Francesco Fronterotta, Andrea Orsucci ve Renate Müller-Buck, *Nietzsches persönliche Bibliothek*, Berlin/ New York, de Gruyter, 2003, 763 s.

Başka yazarların tercüme edilmiş metinlerinde tercümanın ismi açıkça belirtilmemiş ise bu benim sorumluluğum altındadır. Almancadan ve İtalyancadan metnin bazı kısımlarını tercüme ettikleri ve el yazmalarını tamamen veya kısmen okudukları için Nathalie Ferrand ve Olivier Ponton'a içtenlikle teşekkür ederim. Bu kitabi CNRS yayınlarından çıkartmam için beni yüreklendiren Pierre-Marc de Biasi'ye özel olarak teşekkür ediyorum.

NOTLAR

GİRİŞ
(Sayfa 1-6)

1 Bkz. *Tragedyanın Doğuşu,* [İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, Ocak 2015, çev. Mustafa Tüzel] §4, §5 ve İşte Böyle Dedi Zerdüşt'te ifade ettiği nihai özeleştiri, "Öte Dünyalılar Üzerine" [Pinhan Yayıncılık, Haziran 2011, çev. Ahmet Cemal].

2 Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, §23.

3 Bkz. *Sandro Barbera, Guarigioni, rinascite e metamorfosi. Studi su Goethe, Schopenhauer e Nietzsche*, Firenze, La lettere, 2010, s.135 vd.

4 Bkz. ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1879,40 (11).

5 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1879,40 (9). Nietzsche 1885'te hâlâ, *Tragedyanın Doğuşu* üzerine yeniden düşünürken, "trajik mit (kendisine inananı koruyacak bir fanus işlevi görecek bir 'din', hatta kötümser bir din) arzusundan" bahseder eKGWB/NF-1885,2 (110) .

6 *Ecce Homo, Kişi Nasıl Kendisi Olur* [İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, Ocak 2015, çev. Mustafa Tüzel] "İnsanca, Pek İnsanca" üzerine olan bölüm, §4, eKGWB/EH-MA-4.

7 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1876,23(159).

8 Nietzsche'nin felsefesini dönemlere ayırmak bakımından Sorrento'da geçen günlerin önemi üzerine "Système, phases diachroniques, strates synchroniques, chemin thematique" isimli kitabı kaleme aldım, Paolo D'Iorio, Olivier Panton (edisyon), *Nietzsche, Philosophie de l'esprit libre,* Paris, edisyon Rue d'Ulm, 2004, s.20 vd. Hangi felsefi ve lengüistik sebeplerden ötürü *Menschliches, Allzumenschliches'in alışılageldiği* üzere İnsanca, *Pek İnsanca* adıyla değil de İnsanca, P*ek İnsanca Şeyler* adıyla çevrilmesi gerektiğini bu kitabın 5. bölümde, s. 190-200'de ve s. 196'de yer alan 44. notta anlattım.

9 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1875,5(190); bu düşünce İnsanca, pek İnsanca'nın 619. aforizmasında genellenmiştir. eKGWB/MA-619 (Türkçesi, age., s. 320)

10 *Ecce homo*, "İnsanca, Pek İnsanca" ile ilgili bölüm, §3, eKGWB/EH-MA-3 (Türkçesi, age., s. 68; sadece son cümle değiştirilmiştir –y.n.).

11 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1876,19(68), tıpkıbasım DFGA/U-II-5,57; Spinoza, Ethica, IV,67.

I GÜNEYE DOĞRU SEYAHAT
(Sayfa 7-26)

1 Charles Andler, *Nietzsche, sa vie et sa pensée,* Paris, Gallimard, 1958, c. II, s.273.

2 Bkz. Nietzsche'den kız kardeşine, Bayreuth'tan 28 Temmuz 1876'da: "İtalya'ya seyahatim hayal bile edemeyeceğim kadar güzel bir şekilde organize ediliyor. Deniz, orman ve Napoli civarları; bu tip bir seyahat eğilimindeyiz. En azından ümidimiz bu" eKGWB/BVN-1876,545.

3 Malwida von Meysenbug, *Der Lebensabend einer Idealistin*, Berlin, Schuster & Loeffler, 1898, s. 44-45; bkz. Nietzsche'den Malwida'ya, 11 Mayıs 1876 eKGWB/BVN-1876,523.

4 Renate Müller-Buck'un açıkladığı gibi, "Her zaman müşterekte buluşulur." Nietzsches junger Basler Freund und Schüler Albert Brenner" T. Borsche, F. Gerratana, A. Venturelli (edisyon), *Centauren- Geburten. Wissenschaft, Kunst und Philosophie beim jungen Nietzsche*, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 1994, s. 430.

5 Bu konu hakkında bkz. hukukçu Eduard His'in çalışması, Eduard His, Hans Gutzwiller, *Friedrich Nietzsches Heimatlosigkeit. Friedrich Nietzsches Lehrtätigkeit am Basler Pädagogium 1869-1876*, Basel, Schwabe, 2002

6 Bkz. 20-21 Ağustos 1881 ile 6 Aralık 1881 arası Overbeck'e yazılmış mektuplar eKGWB/BVN-1881,139 ve 176.

7 Nietzsche'den annesi ve kız kardeşine, 9 Ekim 1876 eKGWB/BVN-1876, 558.

8 Rée'den Nietzsche'ye, 10 Ekim 1977, KGB II/6/2, s. 717.

9 Nietzsche'den kız kardeşine, 18 Ekim 1876 eKGWB/BVN-1876,562.

10 Wagner'e, 27 Eylül 1876 eKGWB/BVN-1876,556. Wagner otobiyografisinde yazdığı üzere Eylül 1853'te, Cenova ile La Spezia arasında yaptığı berbat bir deniz yolculuğundan sonra, bir otel yatağında dinlenmeye çalışırken denize batıyormuş gibi bir hisse kapılmış ve bu hissi düzensiz bir arpejle çalınan mi bemol akorduyla ifade etmiş. Bu akort *Ren Altını*'ndaki uvertürün tohumu olmuş ve *Nibelungen Yüzüğü* opera dizisinin tümünün yaratılmasına sebep olmuştur; bkz. Richard Wagner, *Mein Leben*, Münih, List, 1963, s. 512.

11 Nietzsche'den kız kardeşine, 22 Ekim 1876 eKGWB/BVN-1876,563.

12 Isabelle von Ungern-Sternberg, *Nietzsche im Spiegelbild seiner Schrift*, Leipzig, Naumann, 1902, s. 26-30.

13 Bkz. ölümünden sonra basılmış eKGWB/NF-1870,5(1), (22), (41), (42). Bayreuth'un yeni kültürünün içinde sanatsal deha ile felsefi deha arasındaki ilişki için F. Nietzsche, *Les philosophes préplatoniciens* isimli kitabın giriş bölümüne bakınız, Combas, éditions de l'éclat, 1994, s.11-49.

14 Bkz. Vivetta Vivarelli, *Nietzsche und die Masken des freien Geistes. Montaigne, Pascal und Sterne*, Wurzburg, Konigshausen & Neumann,1998; bkz. David Molner, "The influence of Montaigne on Nietzsche: A Raison d'Etre in the Sun", *Nietzsche-Studien*, 21 (1993), s. 80-93. Nietzsche, Cosima et Richard Wagner çiftinin 1870 Noel'inde kendisine hediye ettikleri güzel bir *Denemeler* baskısına sahipti. Bu baskı hâlâ Weimar'da Herzogin Anna Amalia kütüphanesinde (C 300 bölümü) muhafaza ediliyor. Michel de Montaigne, *Versuche,* Leipzig, Lankischens Erben, 1753, III c.; bkz. Franziska ve Elisabeth Nietzsche'ye mektup, 30 Aralık 1870 eKGWB/BVN-1870, 116.

15 Ölümünden sonra basılmış eKGWB/NF-1876,16(8).

16 İnsanca, Pek İnsanca s.203, aforizma 283, eKGWB/MA-283, müsveddelerin bulunduğu not defteri N II 1, s. 48, DFGA/N-II-1,48.

17 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1876,16(7).

18 Bkz. Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1876,16(8), (9) et 17(74), (85). Bu tema üzerine bkz. Olivier Ponton'un yenilikçi çalışması *Philosophie da la légèreté,* Berlin/New York, de Gruyter, 2007.

19 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1876,16(33), (34).

20 İnsanca, Pek İnsanca s.163, 164, aforizma 225, eKGWB/MA-225

21 İnsanca, Pek İnsanca s.231, aforizma 230, eKGWB/MA-230.

22 Isabelle von Ungern-Strenberg, *age.*

23 Nietzsche'den Claudine von Brevern'e, 23 Ekim 1876 eKGWB/BVN-1876,564.

24 Isabelle von Ungern-Sternberg, *age.*, s. 30-31. Achates Truvalıdır, yolculukları sırasında Aeneas'a İtalya'ya kadar ona eşlik eden sadık arkadaşıdır. (Vergilius, *Aeneis*, 1, 120).
25 *Gezgin Ve Gölgesi,* s. 1, [İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, Şubat 2014, çev. Mustafa Tüzel], Diyalog eKGWB/WS-(Diyalog).
26 Bkz. Georges Santi, "Mémoire sur les chameaux de Pise", *Annales du Museum d'histoire naturelle* içinde, n.18, Paris, 1811, s.320-330; Igino Cocchi, "Sur la naturalisation du dromadaire en Toscane", *Bulletin mensuel de la société impériale zoologique d'acclimatation* içinde, Paris, Masson, 1858, s.473-482; Giovanni R. Fascetti, *I cammelli di San Rossore*, Pisa, Gairdini, 1991. Bkz. Guiliano Campioni'nin Nietzsche'nin yazışmalarının İtalyanca baskısına yaptığı yorum, Milano, Adelphi, 1995, III. C., s. 504-505.
27 Brenner'den ailesine, 25 Ekim 1876. Brenner'in Sorrento'dan yazdığı 13 mektup, Basel devleti arşivinde muhafaza edilmiş ve bir kısmı Carl Albrecht Bernoulli tarafından *Frans Overbeck und Friedrich Nietzsche, eine Freundschaft, Jena, Diedrichs* kitabında yayınlanmıştır, 1908, c. I, s. 198-207. Ruth Stummann-Bowert, Malwida von Meysenbug, *Paul Rée. Briefe an einen Freund,* Würzburg, Königshausen & Neumann, 1998, s.207-214; bkz. Renate Müller-Buck, zikredilen makale, s.425-427.
28 Malwida von Meysenbug'dan Olga Monod-Herzen'e, 28 Ekim 1876, cumartesi, Malwida von Meysenburg, *Im Anfang War die Liebe Briefe an ihre Pflegtochter* isimli kitabında, Berta Schleicher tarafından edite edilmiş ikinci baskı, Beck, 1926, s.93.
29 Malwida von Meysenbug, *Der Lebensabend einer Idealistin*, age., s. 46-47.
30 Posillipo, Yunancada pausilupov [Pavsilupon'un] tam karşılığı acıların ateşkesidir.
31 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1881,12 (142); (177); (181). İlk parçada bulunan, değiştirilmiş ve komik hale getirilmiş alıntı Wagner'in *Tristan ve İsolde* operasının II. Perde, II. Sahnesi'nden aktarılmıştır; gecenin birleştirdiği iki sevgili günün ikiyüzlülüğüne beraber karşı çıkarlar. Nietzsche daha önce bu deyimi bu anlamda *Richard Wagner Bayreuth'ta* isimli kitabında kullanmıştır, § 4, (eKGWB/WB-4). Aynı deyim, bu sefer tersine çevrilmiş bir halde İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ün "Mezarların Şarkısı" bölümünde kullanılmıştır, bkz. aşağıda, s. 92.

II VİLLA RUBİNACCİ'DE "EĞİTMENLER OKULU" (Sayfa 27-59)

1 Bkz. Benito Iezzi, *Viaggiatori stranieri a Sorrento*, Sorrento, Di Mauro, 1989.
2 Aslında, Malwida, Cosima Wagner'in günlüğüne not aldığı üzere 24 Ekim'de Sorrento'ya gitmişti: "Arkadaşımız Nietzsche için kalacak bir yer arayan Malwida'nın ziyareti. Muhtelif ev ihtimalleri üzerinde duruyoruz. Akşam, Napoli'ye geri dönüyor"; Cosima Wagner, *Journal*, c. II, s. 473.
3 Malwida von Meysenbug'dan Olga Monod-Herzen'e, 28 Ekim 1876, cumartesi, Malwida von Meysenbug, *Im Anfang war die Liebe, age.*, s. 93-94.
4 Brenner'den ailesine, 1 Kasım 1876, çarşamba, Stummann-Bowert, *age.*, s.209.
5 Nietzsche'den kız kardeşine, 20 Ekim 1986 eKGWB/BVN-1875,565.
6 Bu ve sonraki alıntılar Cosima Wagner'in günlüğü *Journal*'den aktarılmıştır, *age.*, c. II, s. 463-477.
7 Mazzimo Montinari, *Su Nietzsche* , "Nietzsche e Wagner cent'anni fa" bölümü, Roma, Editori Riuniti, 1981, s. 14-29, üzerinde değişiklik yapılarak basılan sonraki baskı *Nietzsche lesen*, Berlin, Walter de Gruyter, 1982, s. 38-55; dipnot bütünü için bkz. *Richard Wagner à Bayreuth* KGW IV/4, s. 119-160.

8 Nietzsche'den Malwida von Meysenbug'a, 21 Şubat 1883 eKGWB/BVN-1883,382. Bu mektup, 1970'li yılların sonunda Romain Rolland'ın kâğıtları arasında bulundu ve ilk defa Colli/Montinari Yayınevi tarafından yayınlandı. Biyografi yazarlarının (Curt von Westernhagen, Martin Gregor-Dellin, Curt Paul Junz) ileri sürdüğü "ölümcül hakaret" yorumlarını düzeltmeye yardımcı oldu. Bu yorumculara göre, Nietzsche, hastalığının güya mastürbasyon veya oğlancılıktan ileri geldiğine dair 1882 yılında ikinci Bayreuth Festivali sırasında ortalıkta dolaşan bir grup dedikoduya göndermede bulunur; güya bu dedikodular Nietzsche'nin tedavisini üstlenen ve Wagner hayranı olan Dr. Eiser ile Wagner'in birbirlerine yazdıkları mektuplardan kaynaklanmıştır. Bu sözler Nietzsche'yi incitir (bkz. Köselitz'e mektup, 21 Nisan 1883 eKGWB/BVN-1883,405), fakat hiç şüphesiz Wagner'le birbirlerinden kopmalarının sebebi bunlar değildir, zaten bu imalar daha sonra ortaya çıkmıştır. Nietzsche "ölümcül hakaret" derken bu bunlara göndermede bulunmaz. Montinari olayları, belgelere dayanarak ve güvenilir biçimde yeniden kurgularken o dönemle ilgili şunları söyler: "Her türlü insani ve kişisel meselenin de ötesinde, Nietzsche ve Wagner'in arasındaki anlaşmazlığın ana düğümü Hıristiyanlık hakkındaki uyumsuzluklarıdır. *Su Nieztsche, age.*, s. 26-29; ayrıca tüm dipnotlar için, mektuplaşmaların İtalyan baskısın bakılabilir (Milano, Adelphi, 2004, c. IV, s. 754), Almanca baskının (KGB III/7/1, s.348) dipnotları hiç bilgi sağlamaz.

9 Bkz. İnsanca, Pek İnsanca, c. II, önsöz., § 3, eKGWB/MA-II-Vorrede-3 ve müsveddeler eKGWB/NF-1885,35(49) ve 34(205). Ayrıca bkz. KGW IV/4, 254'ün içindeki bir sonraki pasaj: "Kurtarıcının kanı"ndan bahsetmeye başladı, hatta bir ara, İsa'nın son akşam yemeğinin ona verdiği vecd halini itiraf etti" bunun yanı sıra ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan birinde eKGWB/NF-1885,2(101) şu geçer: "Bir bakışta, Wagner'in hedefine ulaştığını anladım, ama bu Napolyon'un Moskova'ya ulaşması gibiydi; her adımda onca kayıp, tamir edilemez kayıplar vererek ve tam seferin sonuna gelinip zafer anı yaşandığında kader çoktan mühürlenmişti. (...) Wagner İsa'nın son akşam yemeğinin onda uyandırdığı vecd halinden bahsederken, benim için her şey kesinleşti, onu *mağlup* addettim".

10 Cosima Wagner, *Journal, age.*, II, s. 476.

11 Malwida von Meysenbug, *Der Lebensabend einer Idealistin, age.*, s. 48.

12 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1885,41(2) § 3.

13 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1875,5(190), bkz. yukarıda, s.15

14 *Ecce Homo*, "İnsanca, Pek İnsanca" üzerine olan bölüm, age., s. 70, § 5 eKGWB/EH-MA-5. Kronolojik olarak yeniden sıralama tam manasıyla kesin olmuyor çünkü filozofun kitabı Bayreuth'a ancak Nisan 1878'te, *Parsifal*'in ilk kez sahneye çıkışından dört ay sonra ulaşmıştı. Ama Nietzsche muhtemelen İnsanca, Pek İnsanca'nın el yazmasını bitirdiği Aralık sonunu ve Köselitz'in el yazmasını editöre gönderdiği tarih olan 10 Ocak'ı ima ediyor.

15 Nietzsche'den Seydlitz'e, 4 Ocak 1878 eKGWB/BVN-1878,678.

16 Nietzsche'den Köselitz'e, 20 Ağustos 1880 eKGWB/BVN-1880,49.

17 Malwida von Meysenbug, *Der Lebensabend einer Idealistin*, age., s. 47-48.

18 Paul Rée'den Elisabeth Nietzsche'ye, 11 Kasım 1876. Paul Rée'nin Nietzsche'nin ailesine yazdığı mektuplar Beck Yayınevi'nin bastığı Nietzsche'nin mektuplarının dördüncü cildinin dipnotlarında yayınlanmıştır (F. Nietzsche, *Historisch-kritische Gesamtausgabe, Briefe,* Wilhelm Hoppe tarafından basılmıştır, Münih, Beck, 1941, s. 455 vd.) Bir diğeri Ernst Pfeiffer tarafından basılmıştır, *Friedrich Nietzsche, Paul Rée, Lou von Salomé: die Dokumente ihrer Begegnung*, Frankfurt am Main, Insel-Verlag, 1970, Fransızcası, *Friedrich Nietzsche, Paul Rée, Lou von Salomé. Correspondance*, Paris, PUF, 1979.

19 Villa Rubinacci'nin yerini öğrenmek için bkz. Nino Cuomo'nun makalesi: "Scoperta la villa di Nietzsche", Match-Point, IV/3, mart 1990. Eden Oteli Correale yolunun (eski ismi Bernardino Rota) üzerinde 25 no'da bulunur. Şimdi otel genişletilmiş, altmış odaya ve "Villa Rubinacci" isimli bir restorana sahiptir. Sorrento'da, başka bir Villa Rubinacci de vardır ama David Farrel Krell ve Donald L. Bates'in kitabında (*The Good European. Nietzsche's Work Sites in Word and Image,* Chicago/Londra, University of Chicago Press, 1997, s.97-98, 115, 233) belirtildiği gibi değildir, Nietzsche'nin kaldığı yer orası değildir.

20 Nietzsche'den Louise Ott'a, 16 Aralık 1876 eKGWB/BVN-1876,577.

21 Malwida'dan Olga Monod-Herzen'e, 20 Kasım 1876, *Im Anfang war die Liebe, age.*, s.96.

22 Malwida'dan Olga Monod-Herzen'e, 13 Kasım 1876, *Briefe von und an Malwida von Meysenbug*, age., s. 112. Ayrıca bkz. Nietzsche'nin 6 Aralık 1876'da Overbeck'e yazdığı mektup: "Voltaire'i çok okuduk: şimdi sıra Mainländer'de" eKGWB/BVN-1876,573, *Correspondance*, III.

23 Malwida'dan Olga Monod-Herzen'e, 3 Mart 1877, *age*,. s.130

24 Malwida von Meysenbug, *Der Lebensabend einer Idealistin*, age., s. 56-57.

25 Nietzsche'den Marie Baumgartner'e, 4 Şubat 1877 eKGWB/BVN-1877,594.

26 Malwida von Meysenbug, *Der Lebensabend einer Idealistin*, *age.*, s. 49. Yunan halkının bu şekilde nitelendirilmesi Malwida'nin Rée'ye yazdığı mektupta da geçer, 8-10 Haziran 1877, Stummann-Bowert, *age.*, s.128.

27 1875-1878 dönemi içerisinde Burckhardt'ın Nietzsche'nin Yunanları anlayışı üzerindeki etkisi, o yılların metinlerindeki dipnotlarda ilk defa Mazzino Montinari'nin dikkatini çekmiş (bkz. KGW IV/4, *passim*) ve bu tematik Olivier Ponton tarafından yeniden el alınıp, geliştirilmiştir, *Philosophie de la légèreté, age*,. s. 8-19, 186-187, 221-223 ve *passim.*

28 Bkz. Montinari, *Su Nietzsche*, age. s.103. Gramsci'nin söylemi için bkz. örneğin kardeşi Carlo'ya yazdığı 19 Aralık 1929 tarihli mektup, Antonio Gramsci, *Lettere dal Carcere*, Torino, Einaudi, 1947, s.115.

29 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan, eKGWB/NF-1875,5(25) ve eKGWB/NF-1875,4(5) ve Seydlitz'e 24 Eylül 1876 tarihli mektup eKGWB/BVN-1876,554. Özgür ruhlar için manastır projesi üzerine bkz. Hubert Treiber, "Wahlverwandtschaften zwischen Nietzsches Idee eines "Klosters für freiere Geister" und Webers Idealtypus der puritanischen Sekte", *Nietzsche-Studien*, 21 (1992), s. 326-362.

30 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1876,23(136) ve eKGWB/NF-1876,17(50).

31 Malwida von Meysenbug, *Der Lebensabend einer Idealistin*, age., s. 57-58. Bkz. Malwida von Meysenbug, *Memoiren einer Idealistin*, Stuttgart, Auerbach, 1876.

32 Reinhart von Seydlitz, "Friedrich Nietzsche: Briefe und Gespräche", *Neue deutsche Rundschau,* 10 (1899), s. 617-628, *age.*, (haz.) Salder Gilman, *Begegnungen mit Nietzsche*, Bonn, Bouvier, 1981, s.339.

33 Nietzsche'den kız kardeşine, 20 Ocak 1877 eKGWB/BVN-1877,589.

34 Bkz. karşılıklı olarak eKGWB/BVN-1876,573; 575; 576; 582; 584. Bkz. Paul Rée, *Der Ursprung der moralischen Empfindungen*, Chemnitz, Schmeitzner, 1877. Brenner'in öyküleri hakkında bkz. R. Müller-Buck, *age.*, s. 427-428, öykülerden bir tanesi Temmuz 1877'de "Das flammende Herz" ismiyle basılmıştır, *Deutsche Rundschau*, 3/10 (1877), s. 1-11; Malwida von Meysenbug, *Phädra: ein Roman*, Leipzig, Reissner, 1885, III c.

35 Nietzsche'den Cosima Wagner'e, 19 Aralık 1876 eKGWB/BVN-1876,581. Bu mektup ilk defa Mazzino Montinari tarafından yorumlanmıştır, *Nietzsche Lesen*, age., s. 38-43. Bazı yerlerde bu kaynağa başvuracağız.

36 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1878,28(33).
37 Nietzsche'den Overbeck, Rohde ve Elisabeth'e, 28 Ağustos 1877 eKGWB/BVN-1877,654; 656; 657.
38 *Karışık Kanılar Ve Özdeyişler*, [İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, Şubat 2015, çev. Mustafa Tüzel] 360. Aforizma, s.151 (çeviride küçük değişiklikler yaptık –y.n.), eKGWB/VM-360.
39 "Böylesi bir eski zamanı bir yenilikle değiştirmek istemek, din ve kutlama edimlerindeki bu zenginliğin karşısına oluşun ve şimdinin birliklerini çıkarmak pervasızca hatta haince görünebilir." *Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* [Tarihin Hayat Açısından Faydaları ve Sakıncaları Üzerine], §3 eKGWB/HL-3.
40 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan 58(16), 1867 tarihli, Fransızcası: *Oeuvres*, Marc de Launay'in yönetiminde, "Bibliothèque de la Pléiade", 2000, I, s.777.
41 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan 57(51), 1867 tarihli, Fransızcası: *age.*, I, s.742 vd.
42 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1878,30(9): İnsanca, Pek İnsanca'da Nietzsche, İrade *ve Tasarım Olarak Dünya*'nın yaşama arzusunu reddetmeye ayrılmış dördüncü kitabına gönderme yapar; ayrıca bkz. eKGWB/NF-1878,27(43): "Etiyle kemiğiyle Schopenhauer'ın metafizikçilerle alakası yoktur. O özünde Voltaire'cidir, dördüncü kitap da ona yabancıdır".
43 Bkz. Montinari, "Nietzsche contra Wagner: été 1878", Marc Crépon (haz.), *Nietzsche.* Cahiers de l'Herne, Paris, L'Herne, 2000, s. 237-244 ve P. D'Iorio, "*Système, phases diachroniques, strates synchronique, chemins thématique*" *age.*
44 Cosima Wagner'den Nietzsche'ye, 1 Ocak 1877 (KGB II/6/1, s. 472-475); C. Wagner, *Journal,* age., 24 Aralık 1876, II, s. 486.
45 Cosima Wagner'in Malwida'ya yazdığı mektup Richard Du Moulin Eckart tarafından basılmıştır, *Cosima Wagner. Ein Lebens-und Charakterbild,* Berlin 1929, I. C., s. 794 vd.
46 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, "Mezarların Şarkısı", *age.*, s.140, eKGWB/Za-II-Grablied. Wagner'in eserindeki Tristan'a gönderme yapan "Ona nasıl dayanabilirim?", "Wie ertrug ich's nur?" anlamı üzerine bkz. yukarıda 31 numaralı not, s. 45.
47 Cosima Wagner'den Nietzsche'ye, *age.*, s. 473.
48 Ritschl'den Nietzsche'ye, 14 Şubat 1872, KGB II/2, s. 541.
49 Ritschl'den Nietzsche'ye, 14 Ocak 1876, KGB II/6/1, s. 274.
50 Nietzsche'den Sophie Ritschl'e, Ocak 1877 eKGWB/BVN-1877,585. Friedrich Ritschl 9 Kasım'da vefat etmiştir, ölüm haberini Nietzsche'ye Sorrento'da ulaştıran belge Weimar'da muhafaza ediliyor, GSA, 71/BW175.

III DENİZKIZI TOPRAĞINDA GEZİNTİLER (Sayfa 61-70)

1 Nietzsche'den Köselitz'e, 14 Kasım 1876 eKGWB/BVN-1876,569.
2 Brenner'den ailesine, 19 Aralık 1876, in Stumman-Bovert, *age.*, s. 211; "Falter fliegen im Sonnenstrahl" Paul Heyse'nin "Das Tal des Espingo" şiirinden bir mısradır.
3 Nietzsche'den ailesine, 8 Ocak 1877 eKGWB/BVN-1877,587. Söz konusu olan Castellammare di Stabia'da bulunan Anjou dönemine ait şatonun kalıntıdır.
4 Malwida von Meysenbug'dan Olga Monod-Herzen'e, 13 Şubat 1877, *Briefe von und an Malwida von Meysenbug*, *age*,. s. 122.

5 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1876,21(49).
6 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1876,23(147), üstünde değişiklik yapıldı.
7 Malwida von Meysenbug'dan Olga Monod-Herzen'e, 16 Şubat 1877, *Briefe von und an Malwida von Meysenbug*, *age*,. s. 123.
8 Malwida von Meysenbug'dan Olga Monod-Herzen'e, Capri tarihli mektup, 23 Mart 1877, *Briefe von und an Malwida von Meysenburg*, *age*,. s. 132-133
9 Malwida von Meysenbug, *Stimmungsbilder*, Berlin und Leipzig, Schuster und Loeffler, 1905, 4. baskı, s. 85-86.
10 Nietzsche'den annesine, 26 Mart 1877 eKGWB/BVN-1877,601.
11 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1878,28(17), (22), (24), (34), (39).
12 Ferdinand Gregorovius, *Figuren, Geschichte, Leben und Scenerie aus Italien*, Leipzig, Brockaus, 1856, s. 360-362.
13 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, age., s. 13, eKGWB/Za-I-Vorrede-1.
14 Ferdinand Gregorovius, *age*., s. 362-363.
15 İyinin ve Kötünün Ötesinde, 55. aforizma eKGWB/JGB-55.

IV SORRENTİNER PAPİERE (Sayfa 71-99)

1 Reinhart von Seydlitz, in Gilman, *age*., s. 337-339.
2 Reinhart von Seydlitz, *agy*.
3 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1885,2(201).
4 Özgür tin defteri diye adlandırdığımız Carnet N II 1'den daha önce bahsetme fırsatımız olmuştu. Sorrento'da yazılan el yazmaları, Weimar'da bulunan Goethe-Schiller Arşivi'nde N II 3 ve N II 2 sıra numaralarıyla dosyalanmış başka iki not defterini, U II 5 ve M I 1 numaralı iki defteri ve M XIV 1 numaralı temize çekilmiş kopyanın bulunduğu bir deste kâğıdı da kapsar. Bkz. Montinari'nin o dönemin el yazmalarını tasviri, in KGW IV/4, s. 102-105.
5 Malwida von Meysenburg, *Der Lebensabend einer Idealistin*, *age*., s. 66-67.
6 Malwida von Meysenbug, *Individualitäten*, *age*., s. 26-27 ve 34. Nietzsche, Malwida'nın kendisiyle olan bağını hangi sebeplerle koparmadığını biliyordu ve 1883'te ona şöyle yazmıştı: " Yıllardan beri artık tamamen yalnızım ve kabul edersiniz ki bu durumu "iyi" karşıladım, hatta "*iyi*" karşılamak çileciliğimin belirlenmiş kuralları arasına girdi. *Eğer* hâlâ arkadaşlarım varsa, bu, – nasıl desem- olduğum ya da dönüşmek istediğim kişiye RAĞMENDİR. *Siz,* benim sevgili ve değerli arkadaşım, bana karşı hep anlayışlı oldunuz ve tüm kalbimle *bunu için* size ne kadar müteşekkir olduğumu ifade edebilmeyi ve bahçemde *sizin zevkinize uygun* bir meyveyi yetiştirmeyi diliyorum", 1 Ocak 1883 tarihli mektup E KGWB/BVN-1883,367.
7 *Ecce Homo,* "İnsanca, Pek İnsanca" üzerine olan bölüm, *age*., s. 70, § 5, eKGWB/EH-MA-5.
8 *Ahlakın Soykütüğü Üstüne,* Önsöz, § 2, eKGWB/GM-Vorrede-2.
9 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1876,23(159), İnsanca, Pek İnsanca.
10 Malwida von Meysenbug, *Stimmungsbilder*, age., s.86.

11 Malwida von Meysenbug'dan Olga Monod-Herzen'e, 29 Nisan 1877, *Briefe von und an Malwida von Meysenbug, age,*. s. 141-142. Paul Rée'nin Nietzsche ile olan ilişkisi ve ilgilendiği felsefe tipi üzerine bkz. Hubert Treiber'den Paul Rée'ye giriş, *Gesammelte Werke, 1875-1885*, Berlin/New York, de Gruyter, 2004. Paul-Laurent Assoun'un Paul Rée'yle ilgili ön çalışması, *De l'origine des sentiments moraux*, Paris, PUF, 1982. Ve, Maria Cristina Fornari'nin kitabı, *La morale evolutiva del gregge, Nietzsche legge Spencer e Mill*, Pisa, ETS, 2006.

12 Paul Rée'den Nietzsche'ye, 10 Mayıs 1878 civarı, KGB II/6/2, s. 852, *Friedrich Nietzsche, Paul Rée, Lou von Salomé. Correspondance, age.,* s.43.

13 Cosima Wagner, *Journal, age.,* 24 Haziran 1878. Diğer tarihlere de bakınız; 25, 29, 30 Nisan; 23, 28, 30 Mayıs; 9, 26, 27, 28, 29, 30 Haziran; 1,3,21,27 Temmuz; 2 Ağustos 1878 ve 28 Ocak 1879.

14 KGW IV/4, s. 46'da bahsi geçen mektup.

15 Rohde'den Nietzsche'ye, 16 Haziran 1878, KGB II/6/2, s. 895.

16 Nietzsche'den Rohde'ye 16 Haziran 1878'den hemen sonrası eKGWB/BVN-1878,727. Öte yandan Nietzsche, sıkı dostu Erwin Rohde ile birlikte 1869 yılını, Paris'te kimya okuyarak geçirmeyi tasarlıyordu. "Gerçekten, bir kez daha, bir işin sorumluluklarıyla bağlanmadan önce, bütün ruhumla, göçebe yaşamın derin ağırbaşlılığını ve büyüsünü tatmayı ve bir kez daha, arkadaşların en sadığı ve en anlayışlısıyla aktör değil de izleyici olmanın tarifsiz şansını tatmayı diledim. İkimizi daha şimdiden, gözlerimizde ciddiyet ve dudaklarımızda bir tebessümle, Paris'in kalabalığında, müzelerde ve kütüphanelerde görebiliyorum; Closerie des lilas'da ve Notre Dame'da, her yerde birlikte görmeye alışacakları, düşüncelerinin ciddiyetini ve birbirlerine ait olmanın getirdiği şefkatli anlayışı gittikleri her yere götüren aylak bir filozof çift olacağız. Bu tip bir aylaklıktan, bu dostane yakınlıktan somut olarak payıma düşen ne? Evet, kader bizimle oynuyor; daha geçen sana beraber kimya öğrenmeyi ve filolojiyi ait olduğu yere yani dededen kalma aletlerin yanına göndermeyi teklif etmek için yazmak istedim. Ama kader belası beni filoloji kürsüsüne yem olarak sunuyor", Nietzsche'den Rohde'ye, 16 Ocak 1869 eKGWB/BVN-1869,608.

17 Bkz. Nietzsche'den Rohde'ye 19 ve 23 Mayıs arası ile 11 Kasım 1887 tarihinde yazılmış mektuplar, e KGWB/BVN-1887,848-852-950 ve 4 Ocak 1889 eKGWB/BVN-1889,1250.

18 Mathilde Maier'den Nietzsche'ye, 1878 Temmuz başı, KGB II/6/2, s. 910.

19 Nietzsche'den Mathilde Maier'e, 15 Temmuz 1878 eKGWB/ BVN-1878, 734.

20 İnsanca, *Pek İnsanca*, s. 10, §13, eKGWB/ MA-13; İnsanca, Pek İnsanca. Bu aforizmanın analizi için bkz. Peter Heller, *Von den ersten und letzten Dingen. Studien und Kommentar zu einer Aphorismenreihe von Friedrich Nietzsche*, Berlin, de Gruyter, 1972, s. 153-162 ve Hubert Treiber, "Zur "Logik des Traums" bei Nietzsche. Anmerkungen zu den Traumaphorismen aus MA", *Nietzsche-Studien*, 23 (1994), s. 1-41.

21 Almancası: "Glockenlaute-goldenes Licht durch die Fenster. Traum. Ursache a posteriori hineingedichtet wie bei den Augenempfindungen" eKGWB/NF-1876,21(38), tıpkıbasım DFGA/N-II-3, 36.

22 Brenner'den ailesine, 27 Aralık 1876, in Stummann-Bowert, age., s. 211-212

23 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan 6(77) 1859, in KGW , s. 104; bu son gönderme KGW IV/4 s. 169'da belirtilmiştir.

24 Almancası: "In windstillen halbdunklen Gängen gehen, während über uns die Bäume von heftigen Winden bewegt rauschen, in hellerem Schein", KGW IV/4, s. 210, tıpkıbasım DFGA/N-II-3,15.

25 Nietzsche 'den Seydlitz'e, 1877 Şubat sonu eKGWB/BVN-1877,599.

26 İnsanca, *Pek İnsanca*, s.198, §275, eKGWB/ MA-275; İnsanca, Pek İnsanca. bkz. Renate Müller-Buck, art. Cit. S.431-432, Heinrich Köselitz ve Paul Widemann'ın Nietzsche'ye yazdığı 31 Temmuz 1877 tarihli mektubu aktarır. Mektupta, Brenner hakkında, onun kuşkucu ve sinik karakterinin tasvirini okuyabiliriz.

27 İnsanca, *Pek İnsanca*, s. 281, 282 , § 478, eKGWB/ MA-478; İnsanca, Pek İnsanca. Müsveddede Nietzsche, "Güneydeki zanaatçılar" yerine "buradaki zanaatçılar" yani Sorrento'nun zanaatkârları diye yazmıştır, bkz. KGW IV/4, s. 229, tıpkıbasım DFGA/ U-II-5, 31.

28 Malwida von Meysenbug'dan Olga Monod-Herzen'e, Perşembe, 10 Nisan 1877'den önce, *Briefe von und an Malwida von Meysenbug*, *age*,. s. 127, "Yaşasın Marie'nin kalbi, yaşasın onu o kadar seven Tanrı"; Malwida "Evviva" yerine "Eviva", "ama" yerine "amà" diye yazmıştır.

29 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1878,28(10) ve 27(97), tıpkıbasım DFGA/N-II-6,5; Nietzsche "che" yerine "que" diye yazmıştır.

30 *Karışık Kanılar Ve Özdeyişler,* s. 79, §171, eKGWB/VM-171: İnsanca, pek İnsanca. Müsvedde, Sorrento el yazmalarının içindedir Mp XIV 1, s. 103.

31 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1876,16(50), 16(52) ve 17(39), tıpkıbasım DFGA/N-II-1,241 ve 244, DFGA/U-II-5,165.

32 İnsanca, Pek İnsanca, s. § 291, eKGWB/VM-171.

33 Bkz. Malwida, Brenner ve Nietzsche'nin sayfa 21, 48, 50 ve 52'de aktarılan tanıklıkları.

34 Nietzsche'den Heinrich Köselitz'e, 16 Ağustos 1883 eKGWB/BVN-1883,452.

35 Geçmişe dönerek Zerdüşt şöyle der: "Pazar yerinde insanlar jestlerle inandırılıyor. Nedenler ise ayaktakımında kuşku yaratır." İşte Böyle Dedi Zerdüşt, *age*., s. 355, "Daha Yüce İnsan Üzerine" § 9, eKGWB/Za-IV-Menschen-9.

36 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, *age*., s. 27, I, "Zerdüşt'ün Önsöylevi", § 9 eKGWB/Za-I-Vorrede-9.

37 Nietzsche'nin metinleri ve el yazmaları, İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ün büyük bir bölümünün, önceki kitaplarında yer alan aforizmalardan, özellikle de özgür düşünce felsefesi döneminin aforizmalarının özetinden meydana geldiğini gösterir. Nietzsche zaten açık bir şekilde 20 Nisan 1883 tarihinde Malwida'ya şöyle yazıyordu: "Aslında, *yorumları* metinden önce yazarak bir nevi akrobasi (delilik) "yaptım". –Ama onları hiç okumayan var mı? Demek istediğim: onları incelemeyen var mı? eKGWB/BVN-1883,404. Overbeck'e bunu 7 Nisan 1884'te yineler: " 'Tan Kızıllığı'nı ve 'Şen Bilgi'yi yeniden baştan sona okudum ve Zerdüşt'e giriş, hazırlık veya yorum olarak kullanabileceğim tek bir satıra bile rastlamadım. *Gerçek* bu: Yorumları *metinden* önce yazdım", eKGWB/BVN-1883,504. Aynısını Resa von Schirnhofer'e Mayıs 1884 başında yineler eKGWB/BVN-1883,510.

38 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1888,14(61).

39 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1888,15(67).

40 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1888,16(7).

41 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, s.95, "Armağan Eden Erdem Üzerine" § 1, eKGWB/Za-I-Tugend-1.

42 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, s.95 ve 97, "Armağan Eden Erdem Üzerine", § 3 eKGWB/ Za-I-Tugend-3.

43 Köselitz'den Nietzsche'ye, 24 Temmuz 1883 KGB III/2, s. 383; Nietzsche'den Köselitz'e, 3 Ağustos 1883 eKGWB/BVN-1883,446. O dönem Köselitz Venedik'te bulunuyordu.

44 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, s. 103, "Aynalı Çocuk", eKGWB/Za-II-Kind.

45 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1883,16(89). 17(16)'ya da bkz.

46 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, "İstenmeden Gelen Mutluluk Üzerine", s. 199, 200, 201; eKGWB/Za-III-Seligkeit. Sonsuz dönüş üzerine yazılmış bir eserin önsözünde Nietzsche'nin "Zerdüşt'ün mutluluk adalarında eğittiği öğrencilerinden oluşan ideal topluluk" dışında başka halkının olmadığını beyan etmesi tesadüfi değildir eKGWB/NF-1884,26(244).

47 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1883,15(17). Ayrıca bkz. 20(8), 22(4) ve eKGWB/NF-1884,29(23).

48 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, s. 298, "İmdat Çığlığı", eKGWB/Za-IV-Nothschreit.

49 Guilano Campioni İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ün dördüncü bölümüyle Paul Bourget'nin "*Essais de psychologie contemporaine*" isimli kitabındaki Avrupa'nın çöküşü analizi arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Bkz. G. Campioni, "Der höhere Mensch" nach dem Tod gattes", *Nietzsche-Studien,* 28 (1999), s. 336-355 ve aynısı *Les lectures françaises de Nieztsche*, Paris, PUF, 2001, s. 187 vd.

50 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, s.344, "Selamlaşma" (çeviri değiştirildi –y.n.), eKGWB/Za-IV-Bergrüssung.

51 *age.*, s. 345, 346.

52 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, s.398, "İşaret", eKGWB/Za-IV-Zeichen.

53 Bkz. Homeros, *Odysseia*, IV, 5651-586 ve Hesiodos, İşler ve Günler, 166-173.

54 Hesiodos'un metinlerine dair ancak kısıtlı bilgi verebiliyorum: Nietzsche, 1869 ile 1876 yılları arasında İşler ve Günler üzerine birçok kez verdiği dersinde öğrencilerine mutlu adalardan bahsetmiş ve Sorrento'ya gitmeden önceki yaz döneminde aynı dersi son kez vermiştir (Bkz. öğrencilerin not aldığı defterlerin baskısı KGW II/2, s. 369, 371; bkz. A. Bollinger, F. Trenkle, Nietzsche in Basel, Basel, Schwabe, 2000, s. 71-79). Kendi kişisel kütüphanesinde Nieztsche, Hesiodos'un Yunanca metninin iki kopyasına sahipti (*Hesiodea quae feruntur carmina*, Lipsiæ, Teubneri, 1870). C 43 sıra numaralı kopyada, mutlu adalardan bahsedilen 156. mısradan 174'e kadar olan mısralar (s. 85-86) her dizenin başına çarpı işareti konarak işaretlenmiştir. C 107 sıra numaralı kopyada, bazı mısraların altı çizilmiş ve filolojik bir çerçevede yorumlanmıştır. Nietzsche Köselitz'e Mart ve Nisan 1882 tarihlerinde yazdığı iki mektupta, dünyanın bir ucundaki adalarla ilgili Homeros ve Hesiodos'un deyimlerini kullanmıştır, eKGWB/BVN-1882,208 ve 220.

55 Nietzsche'den Erwin Rohde'ye, 15 Aralık 1870 eKGWB/BVN-1870,113.

56 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1880,6(40). Adanın düşünürler topluluğunun karşılaşma yeri olmasına dair bkz. *Tan Kızıllığı* 314 numaralı aforizma: "Oluş okyanusunun ortasında, sandal büyüklüğündeki bir adacıkta uyanıyoruz, biz maceracılar ve göçmen kuşlar, kısa bir süre etrafımıza bakınıyoruz (...) bu küçücük yerde, başka göçmen kuşlarla karşılaşıyor, önceki kuşlarla ilgili hikâyeler dinliyoruz; bu şekilde (...) bilmenin ve kehanetin o tatlı anını yaşıyoruz" [Türkçesi: Özden Saatçi, Say Yayınları, 2013, s.197-199; çeviride küçük değişiklikler yaptık –y.n.]; eKGWB/M-314.

57 *Ecce homo*, s. 66, eKGWB/EH-MA-2.

58 "Auf vulkanischem Boden gedeiht alles", Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1877,21(12). Bu kısım, Karl Wilhelm C. Fuchs'un *Vulkane und Erdbeben* adlı kitabından gelmişe benzer, Leipzig, Brockhaus, 1875, s. 13. Kitapta, Etna hakkında eteklerinde "die üppigste Vegetation auch im Winter gedeiht" [kışın bile yemyeşil etekler] bulunduğunu okuruz. Nietzsche'nin Kasım 1875'te satın aldığı ve Ocak 1876'ta ciltlettiği bu kitapta, Vezüv Yanardağı ve Ischia Adası'nın volkanik doğası hakkında birtakım bilgiler bulabilmişti.

59 "Tarih öncesi devirler gelenekle tanımlanmıştı: Çok uzun zaman aralıkları boyunca, hiçbir şey olmuyordu. Tarih devrinde, belirleyici olan, her defasında var olan gelenekten özgürleşme, düşünce farklılığıdır; tarihi yapan özgür düşüncedir. Fikirlerin değiş-

mesi hızlandıkça, dünyanın gidişatı da o kadar hızlandı; havadisin gazeteye dönüştü ve netice itibariyle telgraf insanların fikirlerinin neye dönüştüğünü bir kaç saat içinde yansıtır hale geldi" eKGWB/NF-1876,19(89)

60 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, s. 163, "Büyük Olaylar Üzerine", eKGWB/Za-II-Ereignisse. Edebi ve bilimsel kaynaklar üzerine, bkz. Charles Andler, *Nietzsche, age.*, III, s. 259 ve Hubert Treiber, "Beiträge zur Quelenforschung", *Nietzsche-Studien*, 27 (1998), s. 562 ve KGW VI/6, s. 891.

61 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1883,10(27) ve (28).

62 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, s. 165, "Büyük Olaylar Üzerine", eKGWB/Za-II-Ereignisse.

63 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, s.185, "En Sessiz Zaman", eKGWB/Za-II-Stunde.

64 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, s.166 "Büyük Olaylar Üzerine", eKGWB/Za-II-Ereignisse.

V CENOVA'NIN ÇANLARI VE NİETZSCHE'NİN EPİFANİLERİ (Sayfa 101-139)

1 Nietzsche'den Rée'ye, 17 Nisan 1877 eKGWB/BVN-1877, 605.

2 Nietzsche'den kız kardeşine, 25 Nisan 1877 eKGWB/BVN-1877, 609.

3 Nietzsche'den Overbeck'e, 7 Mayıs 1877 eKGWB/BVN-1877, 612.

4 Not defteri N II 8, *Notizkalender für das Jahr* 1877. Nietzsche'ye Noel hediyesi olarak verilen siyah fes meselesi üzerine, bkz. Elisabeth'in Nietzsche'ye yazdığı 19 Aralık tarihli mektup (KGB II/6/1, s. 460) ve Nietzsche'nin 20 Aralık 1876 tarihli cevabı eKGWB/BVN-1876, 583.

5 Nietzsche'den Malwida'ya, 13 Mayıs 1877 eKGWB/BVN-1877, 615.

6 Seydlitz'den Nietzsche'ye, 16 Mayıs 1877, Malwida'nın 17 Mayıs 1877, KGB II/6/1, s. 555-557.

7 Mazzino Montinari, *Nietzsche*, Paris, PUF, 2001, s. 9

8 Not defteri N II 2, s. 4, tıpkıbasım DFGA/N-II-2,4. İki kısmın kopya edilmiş hali KGW IV/4, s. 451, 240 de bulunur. Cenova çanları teması üzerine iki incelemeye yer verdim: "İnsanca olan hiçbir şey çok ciddiye almaya değmez", Œuvres et critiques, XXV, 1, Tübingen, 2000, s. 107-123 ve "Les cloches du nihilisme et l'éternel retour du même", Jean François Mattéi, *Nietzsche et le temps des nihilismes*, Paris, PUF, 2005, s. 191-208. Ayrıca bkz. Olivier Ponton, *Philosophie de le légèreté, age.* , s. 46-81.

9 Joyce'un daha sonra *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*'nde yazacağı gibi, New York, Huebsch, 1916, s. 205. Muhafaza edilen epifaniler Hans Walter Gabler tarafından *The James Joyce Archive*'ın dördüncü cildinde yayınlandılar, New York, Garland Publishing, 1978.

10 James Joyce, *Stephen Hero*, New York, New Direction, 1944, s. 211.

11 James Joyce, *age.*, s. 213.

12 Walter H. Pater, *The Renaissance. Studies in art and poetry*, Londra, Macmillan, 1877. Gabriele D'Annunzio, *Il fuoco*, Milano, Treves, 1900. Umberto Eco Walter Pette'ye borcunu vurgulamış ve epifani teriminin D'Annunzio'dan kaynaklandığını ortaya ilk çıkaran kişi olmuştur. Bkz. Umberto Eco, *Le poetiche di Joyce*, Milano, Bompiani, 2002, s. 44-45 ve s. 49-50.

13 James Joyce, *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi, age., s. 250.*

14 James Joyce, *Ulysses,* The Corrected Text, edited by H. W. Gabler, New York, Random House, 1986, s. 34. Franco Moretti'ye göre, epifani kavramı *Ulysses*'te dilsel kalıpların, klişelerin paradoksal formunda yeniden ortaya çıkar. Bu kalıplar çok az anlam barındırırlar ve bu anlamın küçük değişikliklerle tekrarlanmaları şehir insanının tamamen dağılmasını engeller: "Dilsel kalıplar Bloom'un epifanileridirler", bkz. F. Moretti, *Opere mondo*, Einaudi, Torino 1994, s. 152.

15 Joyce, *Finnegans Wake*, IV, 626. Bkz. Fritz Senn, *Joyce's Dislocutions: Essays On Readings As Translation*, Baltimore ve Londra, John Hopkins University Press, 1984. Giovanni Melchiori, *Joyce: il mestiere dello scrittore*, Torino, Einaudi, 1994, s. 4-6 ve 216.

16 İnsanca, Pek İnsanca, s. 307, §586 eKGWB/MA-586.

17 Bkz. Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1875,11(11) ve eKGWB/NF-1878,28(8), (9), (6). Nietzsche'nin çocukluk hatıraları Montinari tarafından *Nietzsche lesen*, *age*., s. 22-37'de yorumlanmıştır. Hem mutluluk hem de düşüncenin kırılganlığı ve edebi ve felsefi yaratımın hafifliği metaforu olarak kullanılan kelebekler için, "Les pensées papillons" isimli makaleme bakınız, Genesis 22 (2003), s. 7-11. Tıpkıbasım olarak reprodüksiyonu yapılmış *Memorabilia* isimli not defterine DFGA/N-II-6'dan bakılabilir.

18 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan eKGWB/NF-1878,28(18).

19 Mazzino Montinari, Epifani terimini kullanmadan da olsa, Nietzsche'nin yazdıklarının çoğu zaman sarsıcı "zihinsel eğilimler"den doğduğuna işaret etmişti, *Nietzsche,* age., s. 21.

20 *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, II, § 12 eKGWB/GM-II-12.

21 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan 15(41) 1863, KGW I/3, s. 190.

22 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan 4(77) 1858, KGW I/1 s. 283. Çanların sesini duymanın ona verdiği haz üzerine kısa bir not filozofun not defterinde yazılıdır: "Çan seslerinin verdiği haz ürpertisi" eKGWB/NF-1880,6(172).

23 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan 5(1) 1858, KGW I/2 s. 3, 4(77) 1858, KGW I/1, s. 286, 10(10) 1861, KGW I/2, s. 260.

24 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan 6(18) 1859, KGW I/2 s. 53. Eylül 1862 tarihinde altı şiirli bir derlemede yeniden ele alınmıştır (13(22) 1862, KGW I/2, s. 467). *Désespoir* isimli bir başka şiirde (s. 466) çan yeniden yankılanır.

25 Nietzsche'den annesine, 25 Kasım 1860 eKGWB/BVN-1860,193. Her yıl Pforta'da Ölüler gününün arifesinde bir önceki sene aralarından ayrılan eski öğrencilerin hatırası anılırdı, bkz. KGW I/IV, s. 137.

26 Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan 14(29) 1862, KGW I/3, s. 57.

27 Friedrich Schiller, *das Lied von der Glocke,* (1800), 244. mısra: "*Von dem Dome / Schwer und bang / Tönt die Glocke/Grabgesang*"; üç sesli harf "o e a" birbiriyle yer değiştirerek yas çanının dokunaklı sesini taklit ederler. Nietzsche, eğer daha önce değilse 1859 yılında Pforta'da, Schiller'in yüzüncü yıl anmalarından beri Schiller'in bu meşhur şiirini biliyor, Andreas Romberg'in müziği eşliğinde kantat şeklinde söylenen versiyonunun provalarına korocu olarak katılıyordu. Bkz. Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan 7(3) 1859 (KGW I/3 s. 175) ve 1859 Kasım ortasında annesine yazdığı mektup eKGWB/BVN-1859,114. Paul Deussen, Pforta'da Schiller'in *Cloche* eserini söylediğini, Nietzsche'nin ise piyanoya eşlik ederek doğaçlama yaptığını hatırlar (Paul Deussen, *Souvenir sur Friedrich Nietzsche*, Paris, le promeneur, 2001, s. 17).

28 Johann Wolfgang von Goethe, Epilog zu Schillers Glocke (1805), 9. mısra. Goethe'nin eseri Schiller'in onuruna yapılan kutlamaların doğal olarak bir parçasıydı. Daha sonra yazdığı bir metin olan Öğrenim Kurumlarımızın Geleceği Üzerine'de § I ve IV (eKGWB/BA-I ve IV), *Zamana Aykırı Bakışlar*'ın ilkinde § 4 (eKGWB/DS-4) ve 1879 tarihli

bir notunda Nietzsche bundan bahseder: "Goethe'nin Schiller için yazdığı kelimeleri okuduğumda bazen ağlıyorum: 've ardında beyhude görünüm, vs?' Neden acaba?" eKGWB/NF-1879,41(68).

29 Bkz. Lord Byron, *Die beiden Foscari,* in *Sammtliche Werke*, Leipzig, Wigand, 1864, V. perdenin sonu, s. 85-87. Nietzsche, Ölümünden sonra yayınlanmış parçalardan, 12(4) 1861, KGW I/2 s. 347 ve 16(2) 1863-1864, KGW I/3, s. 238.

30 Heinrich Heine, Über die französische Bühne. Vertraute Briefe an August Lewald, in *Sämmtliche Werke*, Hamburg, Hoffmann und Campe, I. c., s. 133. Nietzsche bu eserden Rohde'ye yazdığı 7 Ekim 1868 tarihli mektupta bahseder eKGWB/BVN-1868,591.

31 Platon, *Yasalar,* 803b-d, in Plato, *Dialogi Secundum Thrasylli tetralogias dispositi.* V. c., Lipsiæ, Teubneri, 1862, s. 218. Birkaç sayfa öncesinde (644d) Platon şöyle yazmıştır: "İnsanoğlu olarak her birimizi, Tanrılar tarafından yapılmış kuklalar olarak canlandırmayı deneyelim. Bu yapımın oyun icabı mı yoksa daha ciddi bir amaç uğruna mı olduğunu bilmiyoruz, ama bildiğimiz şey içimizdeki hislerin, ip veya iplik gibi karşı yönlere hareket ederek bizi zıt hareketlere itmesi; erdem ile kötülüğü birbirinden ayıran çizgi oradadır.

32 Arthur Schopenhauer, *Parerga und Paralipomena*, I. c., in *Sämmtliche Werke*, Leipzig, Brockhaus, 1874, s. 435. Cantacuzène, *Yaşamın Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, Paris, Alcan, 1887, s. 157.

33 Bkz. Albert Brenner'in yazdığı 4 Aralık 1876 tarihli mektup: " Akşamları, Dr. Rée yüksek sesle okuma yapıyor. Daha şimdiden Jacob Burckhardt ve Thucydides'in tarihi (el yazmaları) üzerine dersleri okudu. Şimdi, Platon'un Yasalar'ını okuyoruz" Stummann-Bowert, age., s. 210.

34 Not defteri N II 3'ün 64. sayfasında "*Alles Menschliche insgesamt ist keines grossen Ernstes werth*", tıpkıbasım DFGA/N-II-3,64.

35 "Über den Rhythmus (1875)", in F. Nietzsche, *Gesammelte Werke*, Musarionausgabe, Münih 1922, V. c., s. 475-476. Platon ile ilgili pasajın bahsi başka bir bağlamda eKGWB/NF-1875,9 sıra numaralı kısımda da geçer.

36 Nietzsche Leopardi'nin kötümserliğinden *Zamana Aykırı Görüşler*'in ikincisinde bahseder, § 1 (eKGWB/HL-1): "Hiçbir şey yok değecek/ seni heyecanlandırmaya ve yeryüzü bir iç çekişi bile hak etmiyor / Hayatımız acıdan ve sıkıntıdan ibaret / dünya bir bataklık çamuru – bu kadar/ Yatıştır kendini" (*Kendine* isimli besteden).

37 Bahsi geçen not, not defteri N II 2 s. 19'da (tıpkıbasım DFGA/N-II-2-19) bulunur. İnsanca, Pek İnsanca s. 90 ve 91, §113; aforizmanın müsveddesi eKGWB/MA-113. Wagner cevabında, Yahudiliğin sirayet ettiği ve ideal Mesih figürünü tanımayan tarihsel eleştiriye itiraz için şu aforizmaya dayanır: "İsa'yı kim tanıyor? Tarihsel eleştiri yapanlar mı? Bu eleştiri Yahudiliğe aittir ve bugün hâlâ, iki bin yıl önce çarmıha gerilmiş bir Yahudi için çanların çalınmasına büyülenirler, tıpkı Yahudilerin buna şaşmaları gibi" (Wagner, Sämmtliche *Schriften und Dichtungen,* Leipzig, Breitkopf & Härtel, 1991, X. c., s. 141).

38 Almancası: "Kindisch und schaurig und wehmutsvoll/ klang die Weise der Zeit mir oft:/ sehet nun sing ich ihr Lied? / hört, ob das Glockenspiel/ nicht sich verwandelt in Glockenernst/ oder ob es klingt/ hoch herab wie vom Genua-Thurm./ Kindisch jedoch ach schaurig/ Schaurig und wehmutsvoll" eKGWB/NF-1877,22(45).

39 Tıpkıbasım in DFGA/Mp-XIV-1,222. İlk not KGW IV/4, s. 240'a kopya edilmiştir. İkincisi eKGWB/ NF-1876,23(188) sıra numaralı kısımdır. Ayrıca bkz. eKGWB/ NF-1877,22(197)

40 Nietzsche'ye ait kopya Weimar'da bulunan Herzogin Anna Amalia Bibliothek'te, C 63-b sıra numarasıyla muhafaza ediliyor. Altı çizili satır 298. sayfada bulunuyor ve bu ciltte yer alan çok nadir altı çizili satırlardan biri olma özelliği taşıyor.

41 Tıpkıbasım in DFGA/Mp-XIV-1,114.

42 Epilog ister istemez Goethe'nin Schiller'in çan bestesini konu alan *Epilogue* eserine de gönderme yapıyor.

43 Elisabetta Mengaldo, "Strategie di retincenza e demistificazione: il trattino di sospensione negli aforismi di Friedrich Nietzsche", *Studi germanici*, 1-2 (2005), s. 45 ve 37. Bu tipografik işaretin kullanımı, daha genel olarak da Nietzsche'nin cümlelerde verdiği molaların biçimleri, Fransız ahlakçıları ve Laurence Sterne'in Nietzsche üzerindeki etkisi hakkında, bkz. Vivetta Vivarelli'nin analizi (*Nietzsche und die Masken des freien Geistes*, *age.*, s. 159 vd. ve 25 vd.). Eserde, Nietzsche'nin duraksama ifade eden çizgi işaretini tamamen şekillenmiş düşüncelere tercih ettiğini söylediği fragman eKGWB/NF-1885,34(147) alıntılanmıştır.

44 Bu yorum Charles Andler'in *Menschliches, Allzumenschliches* başlığının Latince kökenli dillere yapılan çevirileriyle ilgili doğru gözlemlerini pekiştirir: "Tanınmış çevirmenlerin ve onları körü körüne takip eden pek çok Fransız eleştirmenin *Menschliches, Allzumenschliches* başlığını, İnsanca, Pek İnsanca şeklinde çevirdiklerinin farkındayım. Sanki Nietzsche eserine *Menschlich, Allzumenschlich* ismini koymuş gibi çeviriyorlar. Oysaki Nietzsche çekim eki koymuş, onu da çevirmek gerekir. *Menschliches, Allzumenschliches* partitif isimlerdir. Oysa *Menschlich, Allzumenschlich* olsaydı, o zaman ifade niteleme görevindeki bir sıfat olurdu. Bu iki işlevi karıştırmak yanlış yorumlamaya yol açıyor. Sıkça Latince düşünen Nietzsche kitabına *Humana, nimis Humana* ismini verebilirdi. Kitabına *Humanum, nimis humanum* ismini vermiş gibi çeviri yapmaya hakkımız yok". (Nietzsche, *age.*, II. c., 321-322. sayfalardaki not). Başlığı felsefi bakımdan değerlendirmek için, bir adım geriye çekilip onu Yunanca okumak, yani Platon'un değersiz insani şeylerine (τῶν ἀνθρωπίνων) bir cevap ve gönderme olarak okumak gerektiğini de ekleyelim.

45 Nietzsche'den Rohde'ye, 22 Şubat 1884 eKGWB/BVN-1884,490.

46 İnsanca, Pek İnsanca, s. 332,333 (çeviri değiştirilmiştir), § 638, eKGWB/MA-638.

47 *Agy.*

48 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, s.104, "Mutluluk Adalarında", eKGWB/Za-II-Inseln.

49 Nietzsche Hölderlin'in, *Empedokles* isimli kitabında kullandığı imgeye başvurur. Bu imge uyarınca olgun meyve kahramanın eğitimini simgeler: "Bugün benim sonbahar günüm ve düşüyor/meyve tek başına" bkz. Friedrich Hölderlin, *Empedocle*, mısra 1514-1515. Ağaçtan düşen olgun meyve imgesi 1869 tarihli bir mektupta da yer almaktaydı: "Dışarıda, pencerelerimin önünde, düşünceli sonbahar güneşi, şeffaf ve ılık ışığının içinde yatıyordu. Kuzey sonbaharı, en yakın arkadaşlarım kadar sevdiğim. Çünkü o öylesine olgun ve farkında olmadan arzudan mahrum. Rüzgârın en ufak bir esintisi olmadan meyve ağaçtan düşer", Nietzsche'den Rohde'ye, 7 Ekim 1869 eKGWB/BVN-1869,33. Bkz. Friedrich Hölderlin, *Empedocle*, mısra 1514-1515. Bkz. Vivetta Vivarelli, *L'immagine rovesciata: le letture di Nietzsche*, Genova, Marietti, 1992, s. 154. İncir ağacı imgesi İncil'e alaycı bir naziredir de. Matta İncil'inde söyle bir pasaj vardır: "Yol kenarında gördüğü bir incir ağacına yaklaştı. Ağaçta yapraktan başka bir şey bulamayınca ağaca, 'Artık sonsuza dek sende meyve yetişmesin!' dedi. İncir ağacı o anda kurudu." (Matta 21,19)

50 Ralph Waldo Emerson, *Die Führung des Lebens. Gedanken und Studien* [The Conduct of Life] Leipzig, Steinacker, 1862, s. 185. Nietzsche bu kısmı 1862 tarihli kader, tarih ve özgürlük üzerine yazdığı ilk felsefi metinde kullanmış ve bu kitabı defalarca tekrardan okumaya devam etmiştir. Bkz. Benedetta Zavatta, *La sfida del carattere, Nietzsche lettore di Emerson*, Roma, Editori Riuniti, 2006, özellikle s. 40 vd. ve V. Vivarelli, *L'immagine rovesciata*, *age.*, s. 152-153.

51 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, III, "Güneş Doğmazdan Önce", eKGWB/Za-III-Sonnen. "Nietzsche'nin asilzadelik unvanı (von edatı) gibi duyulan "*von Ohngefähr*" ifadesini kullandığını fark ediyoruz. Bkz. Kitabı Mukaddes'te, Bilgelikler Kitabı 2,2, -Luther'in çevirisin-

de- aynı ifadeyle: "tesadüfen doğduk", Mazzino Montinari, İşte Böyle Dedi Zerdüşt tüm dipnotları, *Opere di Friedrich Nietzsche*, c. VI/1, Milano, Adelphi, 1968, s. 465.

52 Bkz. Emerson, *Versuche*'nin "Nature" bölümü, Hannover, Carl Meyer, 1858, s. 391-392. Nietzsche'den Gersdorff'a, 7 Nisan 1866 eKGWB/BVN-1866,500. Arthur Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, *Sämtliche Werke* içerisinde, Leipzig, Brockhaus, 1873, § 34. Emersonvari imge eKGWB/NF-1879,45 sıra numaralı bölümde de bulunur.

53 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, IV, "Öğle Vakti", eKGWB/Za-IV-Mittags. Öğle vakti ile mutluluk arasındaki ilişki *Gezgin Ve Gölgesi* (eKGWB/WS-308) isimli eserin 308 numaralı aforizmasında da yer alır [İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, Şubat 2014, çev. Mustafa Tüzel, s.151,152] ve *Dionysos Dithyrambosları* (ekGWB/DD-Sonne-1) [İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, Eylül 2011, çev. Ahmet Cemal] şiirlerinin içinde yer alan *Güneş Batıyor* isimli koşukta (*age.*, s.28-30) yeniden ortaya çıkar. Yunanca kaynaklar için, bkz. Karl Schleschta, *Nietzsche grosser Mittag*, Frankfurt, Klostermann, 1954, s. 34 ve devamı.

54 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, III, s.281,282, "Öteki Dans Şarkısı", § 2, eKGWB/Za-III-Tanzlied-2.

55 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, III, "Öteki Dans Şarkısı", § 2, eKGWB/Za-III-Tanzlied-2. Peter André Bloch'un fark ettiği üzere (" "Aus meinem Leben". Der selbstporträtcharakter von Nietzsches frühen Lebensbeschreibungen: Selbstdialog als Selbstbefragung" *Nietzscheforschung*, 2 (1995), s. 70, not), Zerdüşt'ün nağmesinin ölçüsü çanların sesini taklit edecek şekilde kurulmuştur: "Oh Mensch! Gieb Acht! / Was spricht die tiefe Mitternacht? / Ich schlief, ich schlief-, / Aus tiefem Traum bin ich erwacht:-". Üstelik, müsveddelerde Zerdüşt'ün gece yarısı çanının vuruşlarını saydığı ve seve seve nağmesinde uyak düşürdüğü söylenir, eKGWB/NF-1884,31(64). Mahler'in üçüncü senfonisinde bu metni müziğe dönüştürürken bu durumun farkına varmamasına esef duyabiliriz.

56 "Bunlar Yeruşalim'de krallık yapan Davut oğlu Vaiz'in sözleridir. 'Boşların boşu' diyor Vaiz, 'boşların boşu, her şey boş (...) Ne var idiyse, olacak odur; ve ne yapıldı ise, yapılacak odur, ve güneş altında yeni bir şey yok. (...) Güneş altında yapılan bütün işleri gördüm; ve işte, hepsi boş, ve yeli kavramağa çalışmaktır" Kitabı Mukaddes, Vaiz, 1,2,9,14.

57 Bkz. Ahlak ilmi üzerine küçük bir eser *Dialogue d'un passant et d'un marchand d'almanachs*, in Giacomo Leopardi, *Operette morali*, Torino, Loescher, 1993. Bir asırdan diğerine, XVIII. yüzyıl kötümserliğinden XIX. yüzyıl dekadans edebiyatına, Nietzsche bu tip bir akıl yürütmeyi diğer yazarlarda bulur ve mesela, kendi özel *Journal des Goncourt* kopyasında şu pasajın altını çizer: "Hayatını yeniden yaşamak isteyen bir adam bulamayız. 18 yaşlarını yeniden yaşamak isteyen bir kadını bile zar zor buluruz. Hayatın ne olduğu buradan anlaşılır." E. ve J. H. De Goncourt, 1887, s. 193 (1 Mayıs 1864); Nietzsche'ye ait kopya C 550-a sıra numarasıyla Weimar, Hergozin Anna Amalia Bibliothek'inde muhafaza ediliyor.

58 Arthur Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, age., ilk cilt § 59, ikinci cilt s XLI. Alain Burdeau, *Le Monde comme volonté et comme représentation*, Paris, Alcan, 1912, birinci cilt, s. 339, ikinci cilt, s. 275.

59 Eduard von Hartmann, *Philosophie des Unbewussten. Versuch einer Weltanschauung*, Carl Duncker, Berlin 1869, II. c., 12. bölüm, s. 534; Fransızcası, D. Nolen, Philosophie de l'Inconscient, Paris, 1877, s. 354-355.

60 Şen Bilim, 341 numarali aforizma eKGWB/FW-341.

61 Ludwig Boltzmann, *Vorlesungen uber Gastheorie*, Leipzig, Barth, 1896-1898, II. c., § 90, s. 256-259. Bkz. Paolo D'Iorio, *La linea e il circolo. Cosmologia e filosofia dell'eterno ritorno in Nietzsche*, Genova, Pantograf, 1995, s. 362 vd.

62 Gilles Deleuze tersini beyan eder, "Conclusions. Sur la volonté de puissance et l'éternel retour", G. Deleuze, *Nietzsche*. Royaumont konferansları (4-8 Temmuz 1964) belgeleri, Paris, Les éditions de Minuit, 1967, s. 284.
63 Dünyanın en çirkin adamının tarihsel anlamı (ve Tanrı'nın katilini) temsil ediyor olması İşte Böyle Dedi Zerdüşt'ün dördüncü bölümünün müsveddeleriyle doğrulanır: eKGWB/ NF-1884,25(101), 31(10), 32(4)
64 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, s. 389, "Sarhoş Şarkı", § 1, eKGWB/Za-IV- Nachtwandler-1.
65 Arthur Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, *age*., ilk cilt § 58.
66 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, s.112, "Rahipler Üzerine", § 1, eKGWB/Za-II- Priester.
67 El yazmasının müsveddesinde Nietzsche'nin Sterb-Glück yazdığını, sonra son halinde, ortadaki çizgiyi kaldırıp, araya -e halinin "e" sini ekleyip Sterbeglocke yerine Sterbeglücke yazdığının altını çizelim (bkz. Not defteri Z II 9, s. 12. KGW VI/4 s. 91'e kopyalanmış).
68 Bkz. Not defteri Z II 9, s. 26. KGW VI/4 s. 793'e kopyalanmış.
69 Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, "Etude", 1698. mısra ve devamı.
70 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, s.395, "Sarhoş Şarkı", § 10, eKGWB/Za-IV- Nachtwandler-10.
71 "Şimdi dünya kusursuz" cümlesi altıncı paragrafın hazırlık versiyonunda da yer alır (bkz. Not defteri Z II 9, s. 12. KGW VI/4 s. 791'e kopyalanmış), ama Nietzsche daha sonra bu cümleyi çıkarmıştır. Büyük ihtimalle, kreşendoyu daha iyi derecelendirmek ve öğle vakti ile gece yarısını sadece onuncu paragrafta birleştirmeyi başarmak için.
72 Metinde var olan başka göndermelerin yanı sıra, Nietzsche'nin Wagner'in Tristan ve Isolde eserinde yer alan gün ve gece antitezini ters yüz ettiğini hatırlayalım. Tüm dünyayla komünyon, *Tristan ve Isolde*'de (ve *Tragedyanın Doğuşu*'nda) olduğu gibi bireysellik kaybına yol açan âşıkane bir tutku aracılığıyla gececil bir metafizik boyutta meydana gelmez, içkinliğin kabulünden gelir. *Tristan ve Isolde* felsefesi ve Feuerbach ve Schopenhauer'ın buradan türettiği düşünceler üzerine, bkz. Sandra Barbera, *La comunicazione perfetta. Wagner tra Feuerbach e Schopenhauer*, Pisa, Jacques e i suoi quaderni, 1984, s. 87 vd.
73 İşte Böyle Dedi Zerdüşt, IV, "Sarhoş Şarkı", § 10, (eKGWB/Za-IV- Nachtwandler-10) ve III, "Avant le lever du soleil" eKGWB/Za-III-Sonnen.
74 eKGWB/ NF-1885,42(3).

VI TORNA A SURRİENTO
(Sayfa 141-144)

1 Nietzsche'den Malwida'ya, 3 Eylül 1877 eKGWB/BVN-1877,622.
2 Nietzsche'den Elisabeth'e, 12 Temmuz 1879 eKGWB/BVN-1879,866.
3 Nietzsche'den Malwida'ya, 12 Mayıs 1887 eKGWB/BVN-1887,845.
4 Bkz. Berta Schleicher, *Malwida von Meysenburg. Ein Lebensbild zum hundertsten Geburtstag der Idealistin*, Berlin, Schuster & Loeffler, 1917, s. 110.
5 Malwida von Meysenburg, *Individuälitaten*, Berlin, Schuster & Loeffler, 1902, s 40-41. "Alles Vergängliche / Ist nur ein Gleichnis" Goethe'nin ikinci Faust'unu sonlandıran (12104-12105. mısralar) "chorus mysticus" un son iki mısrasıdır.
6 " Alles Unvergängliche – das ist nur ein Gleichniss! „ İşte Böyle Dedi Zerdüşt, II, "Mutluluk Adalarında" eKGWB/Za-II-Inseln. Ayrıca bkz. "Şairler Üzerine" : "Bedeni daha iyi tanıdığımdan beri der Zerdüşt müritlerinden birine- tin benim için sadece tin değil ve ölümsüz olan her şey de sadece simge olmaktan ibaret" eKGWB/Za-II-Dichter.

Referanslar

1 Andler, Charles, *Nietzsche. Sa vie et sa pensée,* Paris, Gallimard, 1958, III c..
2 Associazione di studi storici sorrentini, *Sorrento e la sua storia*, Sorrento, Di Mauro, 1991, 159 s.
3 Barbera, Sandro, *La comunicazione perfetta. Wagner tra Feuerbach e Schopenhauer,* Pisa, Jacques e i suoi quaderni, 1984, 159 s.
4 Barbera, Sandro, *Guarigioni, rinascite e metamorfosi. Studi su Goethe, Schopenhauer e Nietzsche*, a cura dİ Stefano Busellato, Firenze, Le lettere, 2010, 234 s.
5 Bernoulli, Cari Albrecht, *Franz Overbeck und Friedrich Nietzsche. Eine Freundschaft,* Jena, Diederichts, 1908, II c..
6 Bloch, Peter Andre, « "Aus meinem Leben". Der selbstportrâtcharakter von Nietzschetf frühen Lebensbeschreibungen : Selbstdialog als Selbstbefragung », *Nietzscheforschung,* 2 (1995), s. 61-94.
7 Bollinger, Andrea, Trenkle, Franziska (ed.), *Nietzsche in Basel,* Basel, Schwabe, 2000, 98 s.
8 Boltzmann, Ludwig, *Vorlesungen über Gastheorie*, Leipzig, Barth, 1896-1898, II c..
9 Brenner, Alfred (Albert Nilson takma adıyla), « Das flammende Herz », *Deutsche Rundschau*, 3/10 (1877), s. 1-11.
10 Buddensieg, Tilmann, *Nietzsches Italien. Städte, Gärten und Palaste,* Berlin, Wagenbach, 2002, 250 s.
11 Byron, George Gordon, *Sämmtliche Werke,* übersetzt von Adolf Böttger, Leipzig, Wigand, 1864, VIII c.
12 Campioni, Giuliano, « "Der Höhere Mensch" nach dem "Tod Gottes" », *Nietzsche-Studien,* 28 (1999), s. 336-355.
13 Campioni, Giuliano, *Les lectures françaises de Nietzsche,* Paris, PUF, 2001, 295 s.
14 Campioni, Giuliano, « "Kundry che ride". Nietzsche contra l'"idealista" Malwida von Meysenbug», in F. Cattaneo, S. Marino (ed.), *Da quando siamo un colloquio. Percorsi ermeneutici nell'eredità nietzscheana,* Roma, Aracne, 2011, s. 37-57.
15 Cuomo, Nino, « Scoperta la villa di Nietzsche», *Match-Point,* IV/3 (1990).
16 D'Annunzio, Gabriele, *Ilfuoco,* Milano, Treves, 1900, 560 s.
17 D'Iorio, Paolo, *La linea e il circolo. Cosmologia e filosofia dell'eterno ritorno in Nietzsche*, Genova, Pantograf, 1995, 400 s.
18 D'Iorio, Paolo, « Nietzsche et l'eternel retour. Genese et interpretation », Marc Crepon (ed.), *Nietzsche*, Gahiers de l'Herne, Paris, l'Herne, 2000, p. 361-389.

19 D'Iorio, Paolo, «Aucune des choses humaines n'est digne du grand sérieux. Notes sur la genèse de l'aphorisme 628 de *Choses humaines, trop humaines* de Friedrich Nietzsche » *Œuvres et critique*, XXV, 1 (2000), p. 107-123.
20 D'Iorio, Paolo, « Les pensées papillons », in *Genesis*, « Philosophie », Paolo D'Iorio et Olivier Ponton tarafından derlenen metinler, 22 (2003), s. 7-11.
21 D'Iorio, Paolo, « Les cloches du nihilisme et Teternel retour du même », Jean-François Mattei (ed.), *Nietzsche et le temps des nihilismes*, Paris, PUF, 2005, s. 191-208.
22 D'Iorio, Paolo, Ponton, Olivier (ed.), *Nietzsche. Philosophie de l'esprit libre. Etudes sur la genèse de* Choses Humaines, trop Humaines, Paris, Editions Rue d'Ulm, 2004, 192 s.
23 Deleuze, Gilles (ed.), *Nietzsche. Cahiers de Royaumont*, Paris, Les éditions de Minuit, 1967, 287 s.
24 Deussen, Paul, *Souvenir sur Friedrich Nietzsche*, Paris, Le promeneur, 2001, 197 s.
25 Du Moulin Eckart, Richard, *Cosima Wagner. Ein Lebens-und Charakterbild*, München/Berlin, Drei Masken Verlag, 1929, II c.
26 Eco, Umberto, *Le poetiche di Joyce*, Milano, Bompiani, 2002, 171 s.
27 Emerson, Ralph Waldo, *Versuche*, aus dem Englischen von G. Fabricius, Hannover, Cari Meyer, 1858, VI, 448 s.
28 Emerson, Ralph Waldo, *Die Führung des Lebens. Gedarıken und Studien*, ins Deutsche übertragen von G. S. Mühlberg, Leipzig, Steinacker, 1862, 228 s.
29 Farrel Krell, David, Bates, Donald L., *The Good European. Nietzsche's Work Sites in Word and Image*, Chicago/ London, University of Chicago Press, 1997, 255 s.
30 Fascetti, Giovanni R., *I cammelli di San Rossore*, Pisa, Giardini, 1991, 52 s.
31 Fiorentino, Alessandro, *Memorie di Sorrento. Metamorfosi di un incantesimo 1858-1948*, Napoli, Electa, 1991, 223 s.
32 Fornari, Maria Cristina, *La morale evolutiva del gregge. Nietzsche legge Spencer e Mili*, Pisa, ETS, 2006, 360 s., trad. all. *Die Enttvicklung der Herdenmoral. Nietzsche liest Spencer und Mili*, Wiesbaden, Harrassowitz, 2009, 224 s.
33 Fuchs, Kari Wilhelm C., *Vulkane und Erdbeben*, Leipzig, Brockhaus, 1875, XII, 343 s.
34 Gilman, Sander L. (ed.), *Begegnungen mit Nietzsche*, Bonn, Bouvier, 1981, XIX, 781 s.
35 Goncourt, Edmond et Jules Huot de, *Journal des Goncourt. Memoires de la vie litteraire. Deuxième volume, 1862-1865*, Paris, Charpentier, 1887, 340 s.
36 Gramsci, Antonio, *Lettere dal carcere*, a cura di Paolo Spriano, Torino, Einaudi, 1947, 303 s.
37 Gregor-Dellin, Martin, *Richard Wagner : sein Leben, sein Werk, sein Jahrhundert*, München, Piper Taschenbuch, 1991, 930 s.
38 Gregorovius, Ferdinand, *Figuren, Geschichte, Leben und Scenerie aus Italien*, Leipzig, Brockaus, 1874, 392 s.
39 Hartmann, Eduard von, *Philosophie des Unbeumssten. Versuch einer Weltanschauung*, Berlin, Cari Duncker, 1869, IV, 678 s., Fransızca çeviri : D. Nolen, *Philosophie de l'Incons- cient*, Paris, 1877, II c.
40 Heine, Heinrich, *Sämmtliche Werke*, Hamburg, Hoffmann und Campe, 1861 *vd.*, XXI c.
41 Heller, Peter, *Von den ersten und letzten Dingen. Studien undKommentar zu einer Aphorismenreihe von Friedrich Nietzsche*, Berlin, de Gruyter, 1972, XLII, 512 s.
42 Hesiodos, *Hesiodea quaeferuntur carmina. Ad codicum manuscriptorum et antiquorum testium fidem recensuit critico- rum conjecturas adjecit Arminius Koechly*, Lipsiæ, Teubneri, 1870, XLVIII, 192 s.
43 His, Eduard, Gutzwiller, Hans, *Friedrich Nietzsches Heimatlosigkeit. Friedrich Nietzsches Lehrtâtigkeit am Basler Pädagogium 1869-1876*, Basel, Schwabe, 2002, 224 s.

44 Hoffmann, David Marc (ed.), *Nietzsche und die Schweiz,* Zürich, Offızin/Strauhof, 1994, 224 s.
45 Iezzi, Benito, *Viaggiatori stranieri a Sorrento,* Sorrento, Di Mauro, 1898, 149 s.
46 Janz, Curt Paul, *Friedrich Nietzsche Biographie*, München, Hanser, 1978-1979, Fransızca çevirisi: Marc de Launay, *Nietzsche Biographie*, Paris, Gallimard, 1984-1985, III c.
47 Joyce, James, *A portrait of the Artist as a Young Man*, New York, Huebsch, 1916, 299 s.
48 James Joyce, *Stephen Hero,* New York, New Direction, 1944, 234 s.
49 James Joyce, *The James Joyce Archive.* Vol. IV : A Portrait of the Artist as a Young Man, A Facsimile of Epiphanies, Notes, Manuscripts & Typescripts, Düzenleyen ve önsöz yazan Hans Walter Gabler, New York, Garland Publishing, 1978.
50 Joyce, James, *Ulysses: the corrected text,* edited by Hans Walter Gabler with Wolfhard Steppe and Claus Melchior, New York, Random House, 1986, 680 s.
51 Le Rider, Jacques, *Maltuida von Meysenbug (1816- 03). Une Européenne du XIXe siècle,* Paris, Bartillat, 2005, 6 s.
52 Leopardi, Giacomo, *Operette morali.* Seguite da una scelta dei « Pensieri ». Studio introduttivo e commento di Mario Fubini, Torino, Loescher, 1993, 303 s., Fransızca çeviri: Joel Gayraud, *Petites oeuvres morales,* Paris, Allia, 1993, 259 s.
53 Maiuri, Amedeo, *Capri. Histoire et monuments,* Roma, İstituto poligrafico e zecca dello Stato, 1981, 131 s.
54 Melchiori, Giorgio, *Joyce : il mestiere dello scrittore,* Torino, Einaudi, 1994, 260 s.
55 Meysenbug, Malwida von, *Memoirerı einer Idealistin*, Stuttgart, Auerbach, 1876, Fransızca çeviri: *Memoires d'une idealiste,* Paris, Fischbacher, 1900, III c.
56 Meysenbug, Malwida von, *Phädra, ein Roman, von der Verfasserin der «Memoiren einer Idealistin »,* Leipzig, Reissner, 1885, III c.
57 Meysenbug, Malwida von, *Der Lebensabend einer Idealistin. Nachtrag zu den «Memorien einer Idealistin »*, Berlin/Leipzig, Schuster & Loeffler, 1899, 475 s., Fransızca çevirisi: *Le Soir de ma Vie. Suite des memoires d'une idealiste,* Paris, Fischbacher, 1908, 396 s.
58 Meysenbug, Malwida von, *Individualitäten,* Berlin/ Leipzig, Schuster & Loeffler, 1901, 579 s.
59 Meysenbug, Malwida von, *Stimmungsbilder,* Berlin und Leipzig, Schuster und Loeffler, 1905, 495.
60 Meysenbug, Malwida von, *Briefe von und an Maltvida von Meysenbug,* herausgegeben von Berta Schleicher, Berlin, Schuster & Loeffler, 1920, 328 s.
61 Meysenbug, Mahvida von, Schleicher, Berta, *Im Anfang war die Liebe. Briefe an ihre Pflegetochter,* herausgegeben von Berta Schleicher, München, Beck, 1927, 344 s.
62 Mengaldo, Elisabetta, « Strategie di reticenza e demistificazione : il trattino di sospensione negli aforismi di Friedrich Nietzsche », *Studi germanici,* 1-2 (2005), s. 25-48.
63 Montaigne, Michel de, *Versuche,* nebst des Verfassers Leben, nach der neuesten Ausgabe des Herrn Peter Coste ins Deutsche übersetzt, Leipzig, F. Lankischens Erben, 1753, III c.
64 Montinari, Mazzino, *Nietzsche Lesen,* Berlin/New York, de Gruyter, 1980, 214 s.
65 Montinari, Mazzino, *Su Nietzsche,* Roma, Editori Riuniti, 1981, 129 s.
66 Montinari, Mazzino, « Nietzsche contra Wagner : ete 1878 », Marc Crepon (ed.), *Nietzsche,* Cahiers de l'Herne, Paris, l'Herne, 2000, p. 237-244.
67 Montinari, Mazzino, *Nietzsche,* İtalyancadan çeviren, P. D'Iorio et N. Ferrand, Paris, PUF, 2001, 128 s.
68 Moretti, Franco, *Opere mondo. Saggio sulla forma epica dal* Faust *a* Cent'anni di solitudine, Torino, Einaudi, 1994, 243 s.

69 Müller-Buck, Renate, « "Immer wieder kommt einer zur Gemeine hinzu". Nietzsches junger Basler Freund und Schüler Albert Brenner», T. Borsche, F. Gerratana, A. Venturelli, *"Centauren-Geburten". Wissenshaft, Kunst und Philosophie beim jungen Nietzsche,* Berlin/New York, de Gruyter, 1994, s. 418-432.

70 Nietzsche, Friedrich, *Chronik in Bildern und Texten,* Auftrag der Stiftung Weimarer Klassik zusammengestellt von Raymond J. Benders und Stephan Oettermann unter Mitarbeit von Hauke Reich und Sibylle Spiegel, München, DTV, 2000, 855 s.

71 Pater, Walter Horatio, *The Renaissance, studies in art and poetry*, London, Macmillan, 1877, 238 s.

72 Ernst Pfeiffer (ed.), *Friedrich Nietzsche, Paul Rée, Lou von Salome : die Dokumente ihrer Begegnung,* Frankfurt am Main, Insel-Verlag, 1970, 523 s.; Fransızca çevirisi: *Friedrich Nietzsche, Paul Rée, Lou von Salomi. Correspondance,* Paris, PUF, 1979, 422 s.

73 Plato, *Dialogi Secundum Thrasylli tetralogias dispositi.* Ex recognitione Caroli Friderici Hermanni. Vol. V, Lipsisæ, Teubneri, 1862, XXVIII, 442 s.

74 Ponton, Olivier, *Nietzsche. Philosophie de la légèrete,* Berlin/New York, de Gruyter, 2007, 343 s.

75 Rée, Paul, *Der Ursprung der moralischen Empfindungen*, Chemnitz, Schmeitzner, 1877, VIII, 142 s., Fransızca çeviri : Michel-François Demet, *De l'origine des sentiments moraux*, kritik edisyonu yapan ve « Nietzsche et le reealisme » adlı bir önsöz yazan Paul-Laurent Assoun Paris, PUF, 1982, 253 s.

76 Rée, Paul, *Gesammelte Werke, 1875-1885,* herausge- geben, eingeleitet und erläutert von Hubert Treiber, Berlin/ New York, de Gruyter, 2004, XIII, 819 s.

77 Reich, Hauke, *Nietzsche-Zeitgenosserılexikon. Verwandte und Vorfahren, Freunde und Feinde, Verehrer und Kritiker von Friedrich Nietzsche,* Basel, Schwabe, 2004, 248 s.

78 Schaefer, A. T. (ed.), *Nietzsche. Süden,* herausgegeben vom Stiftungsrat Nietzsche-Haus Sils-Maria, Innsbruck, Hyaymon, 2000, 112 s.

79 Schlechta, Kari, *Nietzsche grosser Mittag,* Frankfurt, Klostermann, 1954, 83 s.

80 Schleicher, Berta, *Malwida von Meysenbug. Ein Lebensbild zum hundertsten Geburtstag der Idealistin*, Berlin, Schuster & Loeffler, 1917, 243 s.

81 Schopenhauer, Arthur, *Sämtliche Werke,* hg. von Julius Frauenstädt, Leipzig, Brockhaus, 1874, VII c.

82 Schopenhauer, Arthur, *Aphorismes sur la sagesse dans la vie,* Fransızca çeviri : J.-A. Cantacuz&ne, Paris, Alcan, 1887, 300 s.

83 Schopenhauer, Arthur, *Le monde comme volonté et comme représentation,* Fransızca çeviri : A. Burdeau, Paris, Alcan, 1912 *vd.,* III c.

84 Senn, Fritz, *Joyce's Dislocutions: Essays On Reading As Translation,* Baltimore and London, Johns Hopkins University Press, 1984, 225 s.

85 Seydlitz, Reinhart von, « Friedrich Nietzsche : Briefe und Gespräche», *Neue deutsche Rundschau,* 10 (1899), p. 617-628.

86 Stummann-Bowert, Ruth (ed.), *Malwida von Meysenbug, Paul Rée. Briefe an einen Freund,* Würzburg, Königshausen & Neumann, 1998, 311 s.

87 Treiber, Hubert, «Nietzsches "Kloster für freiere Geister". Nietzsche und Weber als Erzieher. Mit Anmerkungen zum "Ubermenschenkult" innerhalb der Boheme der Jahrhundertwende », in P. Antes, D. Pahnke (ed.), *Die Religion von Oberschichten,* Marburg, diagonal, 1989, p. 117-161.

88 Treiber, Hubert, «Wahlverwandtschaften zwischen Nietzsches Idee eines "Klosters für freiere Geister" und Webers Idealtypus der puritanischen Sekte. Mit einem Streifzug durch Nietzsches "ideale Bibliothek" », *Nietzsche- Studien,* 21 (1992), s. 326-362.

89 Treiber, Hubert, « Zur "Logik des Traums" bei Nietzsche. Anmerkungen zu den Traumaphorismen aus MA», *Nietzsche-Studien,* 23 (1994), s. 1-41.
90 Treiber, Hubert, « Beiträge zur Quellenforschung », *Nietzsche-Studien*, 27 (1998), s. 562.
91 Vivarelli, Vivetta, *L'immagine rovesciata : le letture di Nietzsche,* Genova, Marietti, 1992, 179 s.
92 Vivarelli, Vivetta, *Nietzsche und die Masken des freien Geistes. Montaigne, Pascal und Sterne,* Würzburg, Königshausen & Neumann, 1998, 163 s.
93 Wagner, Cosima, *Tagebücher,* ediert und kommentiert von Martin Gregor-Dellin und Dietrich Mack, München, Piper, 1976-1977, IV c., Fransızca çevirisi: Michel-François Demet, *Journal*, Paris, Gallimard, 1977, IV c.
94 Wagner, Richard, *Mein Leben,* erste authentische Veröffentlichung, vorgelegt und mit einem Nachwort von Martin Gregor-Dellin, München, List, 1963, 770 s.
95 Wagner, Richard, *Sämtliche Schrifien und Dichtungen,* Leipzig, Breitkopf & Härtel, 1911, XII c.
96 Zavatta, Benedetta, *La sfida del carattere. Nietzsche lettore di Emerson,* Roma, Editori Riuniti, 2006, 198 s.

DİZİN

Adler, Charles 8
Akşam duası çanı 116
Alman
  dili 15, 52, 86
  kültürü 1, 2, 54, 73
  tiyatrosu 118
Almanca 18, 86, 105, 108, 136
Almanlar 38, 77, 105
Almanya 36, 42
Alpler 120
Alterthum 52
Anacapri 66, 141
Ancona 103
antikçağ 52, 53, 120, 121
Antinous 70
apokalips 112
Apophanype 112
Aquinas, Thomas 110
ateş köpeği 97, 98, 99
Ateş Köpeği Adası 97, 99
Avrupa 8, 10, 26, 86, 93

Basel 4, 9, 20, 45, 46, 50, 52, 53, 61, 75, 95, 101-103, 106, 122
  Üniversitesi 1, 6, 8, 10, 45
Batı 110, 124
Bayreuth 8, 33, 34, 36, 38, 39, 78, 81, 95, 96, 142
  Bayreuther Blätter 36, 37, 40
  Festivali 2, 17, 27, 31, 36, 49, 96
  Tiyatrosu 8
bağlı tinliler 18
Beethoven, Ludwig van 64
Berlin 103, 106
Bern 120
Bex 10, 12, 13, 29, 34, 73
bilge 12, 17, 21, 58, 81, 90, 119, 120, 129
Bologna 31
Boltzmann, Ludwig 133
Brandes, Elisabeth 103
Brenner, Albert 8, 10, 13, 24, 27, 29, 37, 41, 42, 44, 49, 56, 62, 65, 73, 74, 83, 85, 102, 119, 142, 143
Brevern, Claudine von 14, 20, 21
Burckhardt, Jacob 44, 45, 143
Bühnenweihfestspiel 40
Bülow, Elise 103
Büyük Cocumella Oteli 48
Byron, Lord 118, 121

Calabria 85
Calipso 107
Camaldoli 71
Campo Santo 22
Capri 5, 61, 62, 65-67, 69, 70, 88, 141, 142
Casanova, Giacomo 27
Castellammare di Stabia 61, 142
Ceneviz 20, 21, 29, 61
Cenevre 13, 14, 17, 103
Cenova 13, 14, 19, 20, 101, 103, 105, 107, 109, 115, 120-123, 126, 130, 137, 139, 142
Cervantes (Saavedra), Miguel de 44
Chiasso 105
Chiatamone 24
Collet, Louise 27
Como 105
Condorcet, Antoine Nicolas, Marquis de 15
Conduct of Life, The 128
Cooper, James 27
Cosimo, III. 23
Cupidon 88

çan 83, 101, 117, 118, 120, 121, 126-131, 135-138
  gök çanı 127, 128, 138
  kulesi 115-117, 122
  sesi 82, 109, 115-118, 122, 123

Çanın Ezgisi 117
çilecilik 17, 77

d'Annunzio, Gabriele 111
Daudet, Alphonse 44
Dedalus, Stephen 114
Demokritos 53, 55
deniz 2, 4, 5, 14, 24, 25, 29, 31, 34, 35, 42, 47, 48, 61, 62, 64-66, 74, 86, 88, 97, 103, 104, 108, 109, 112, 123, 128
denizkızları 5, 36, 143
Deserto 71
Deux Foscari, Les 118
devrim 97, 98
Diderot, Denis 43, 44
din 15, 17, 34, 45, 54, 57, 63, 68, 69, 80, 96, 115, 121
dinsel 38, 63, 70, 86, 96
Doré, Gustave 32
doğa 2, 8, 47, 119, 120, 129
drama 2, 17, 34, 40
Dühring, Eugen Karl 128

Ecce Homo 4, 39, 75, 96
edebi 80, 85, 113-115, 117, 118, 121
edebiyat 43, 110, 113, 114, 122
Ekmek-şarap ayini 142
Eliot, Thomas Stearns 111
Elysion 94
Emerson, Ralph Waldo 128, 129
entelektüel 1, 21, 34, 36, 37, 44, 46, 47, 53, 57, 74, 78, 80, 105, 126
epifani 101, 109-115, 118, 121, 122, 137, 139
Epikuros 139
Epikurosçu 83, 84, 126
Epilog 124, 126
epistemolojik 113
epos 40
Eros 91
esprit fort 15, 20
estetik 2, 21, 40, 76, 110, 111, 114, 120
ezgi 86, 112, 117, 118, 130, 134-136, 139
Eğriboz Adası 96

Faust 137
felsefe 1, 2, 3, 6, 10, 15, 20, 39, 41, 43, 53, 54, 55, 59, 73, 75, 76, 79, 80, 84, 89, 101, 112-115, 119, 124, 126, 127, 142-144
felsefi 17, 40, 53-55, 57, 67, 75, 76, 81, 83, 108, 112-115, 118, 121, 124, 128, 133, 135, 138
Fenikeliler 94
Feuerbach, Ludwig 34, 37
filolog 4, 49, 50, 57, 65, 101, 109
filoloji 1, 3, 50, 53, 59
  klasik filoloji 6, 95
filolojik 2, 50, 51, 53, 76
filozof 1, 3-5, 7, 9, 10, 14, 17, 21, 22, 33, 34, 36, 38, 39, 43, 48, 53-56, 59, 61, 62, 67, 72, 74, 75, 77, 80, 81, 86-88, 96, 104, 107-109, 112-115, 117, 120-123, 126-128, 132, 139, 142-144
Finnegans Wake 111
Folie 86
fragmanlar 17, 18, 37, 38, 73, 81, 120
Fransa 77

Galvani, Luigi 111
Gautier, Théophile 15
gaz kinetiği teorisi 133
Gedankenstrich 124
Geist 108
gençlik 5, 8, 26, 33, 34, 36, 50, 53-57, 111, 121, 129
Gerlach, Franz Dorotheus 6, 50
Germania 78
Gezgin ve Gölgesi 126
Glocke 137
Glockenernst 122
Glockenspiel 115, 122, 126
Glück 137
Goethe, Johann Wolfgang von 15, 44, 117, 121, 137, 138, 144
Graal 40
Gramsci, Antonio 45
Gregorovius, Ferdinand 27, 67, 69, 70
grotesk 22
Guerchin, Le (Giovanni Francesco Barbieri ya da Guercino) 105
güç istenci 54, 89

Hadrianus 70
Hafif Hayat 18
Hannover 103
Hartmann, Eduard von 128, 132, 133
Hegelci ussalcılık 128
Heine, (Christian Johann) Heinrich 15, 40, 88, 90, 118, 121

Helenistik 36
Helios 68
Herodotos 43
Herzen, Alexander 44
Herzen, Nathalie 103
Hesiodos 95, 96
Homeros 94, 95
Hypatos 70
Hüküm Günü 22
Hıristiyan 34, 37, 40, 77, 86, 109, 121, 138, 144
Hıristiyanlık 36, 68, 69, 120, 121, 124

Ischia Adası 5, 28, 29, 88, 91, 93, 94, 96-99, 128, 144

İber Yarımadası 86
İnsanca, Pek İnsanca 3, 4, 16, 18, 20, 36, 37, 39, 52, 54, 55, 59, 72, 75-77, 81, 82, 84, 87, 96, 120, 125-127, 139
intihar 57, 104, 107, 122-124, 133, 137
irade 35, 45, 54, 89, 128
İrade ve Temsil Olarak Dünya 135
ironi 67
İsa 35, 36, 40, 110
İskenderiye 58, 111
İsrail 78
istenç 56, 57, 94, 129
İsviçre 10, 51, 103, 105
İtalya 1, 10, 13, 14, 17, 20, 25, 31, 38, 39, 42, 46, 64, 67, 76
İyinin ve Kötünün Ötesinde 70

Joyce, James 110, 111, 112, 114

kâhin 93
kaos 89
Kapuçin Manastırı 47, 48
Kartacalılar 94
Karışık Kanılar ve Özdeyişler 52, 87
Katolik 22, 63
Kelterborn, Louis 45
kilise 36, 40, 46, 66, 83, 110, 120, 123, 144
Kleopatra 105
köle insan 17
Köselitz, Heinric 40, 50, 61, 88, 90, 91, 141
Kronos 138
kurban 68, 70, 91, 98, 132
Kutsal Kâse 36
kültür 1, 2, 5, 17, 21, 45-47, 54, 64, 67, 73, 75, 84, 86, 87, 109, 114, 120, 132, 133, 143

La Rochefoucauld, François, Duc de 15
Lacco Ameno 88
Lawrence, David Herbert 111
Leierstück 135, 136
Leipzig 61, 118
Leopardi, Giacomo 120, 121, 132, 139
Liszt, Franz 40
Livorno 21, 22, 104
Londra 106
  Oteli 104
Lope de Vega 44
Lorenzo Benoni 44
Louis, II. (Bavyera kralı) 33
Lubrense 61
Lugano 103, 105, 107
Lützen 116

Magnae matris antrum 68
Magnum Mitrae antrum 68
Maier, Mathilde 31, 80
Mainländer, Philipp 44
Maksimler 15
Malwida bkz. Meysenbug, Malwida von
Matromania Mağarası 67-69
Mayenfeld, Dormann de 103
Mazzini, Guiseppe 7
mecaz 84, 110, 136, 143, 144
  mecazı mürsel 84, 114, 144
Mecklenburg 105
medeniyet 2, 5, 36, 45, 46, 54, 63, 64, 79, 88, 95
mektup 7, 8, 21, 24, 40, 41, 43, 46, 49, 50, 51, 53, 56-59, 61, 62, 66, 73, 78, 80, 83, 91, 95, 101, 102, 104, 107-109, 116, 118, 129
melankoli 115, 116, 124
melankolik 65, 109, 115-118, 122, 123
Memorabilia 51, 67, 112
Meta 32, 61
metafizik 2, 34, 37, 57, 59, 75, 80, 120, 128, 139, 142, 144
metafizik-estetik 3, 76
metafor 87, 114

metamorfoz 113
Meysenbug, Malwida von 7-10, 24, 25, 27, 31, 34, 36, 37, 41, 43-47, 49, 56, 62, 64, 65-67, 74, 75, 85, 88, 102-104, 107, 127, 142-144
Michelet, Jules 44
Milano 103, 105
Mineler ve Akikler 15
mit 2
Mithra 67-69
Mithras Mağarası 70
mitoloji 22
Monod, Gabriel 7
Montaigne, Michel Eyquem de 17
Montinari, Mazzino 34, 45, 108
mutluluk adaları 5, 88, 91-97, 99, 127, 128, 144
Müller-Buck, Renate 85
müzik 1, 33, 40, 53, 65, 71, 85-87, 118, 119, 142
müzikal 17, 36, 87

Napoli 8, 12-14, 24-26, 28, 29, 31, 38, 42, 61, 63, 64, 68, 102, 103, 141, 143
  Karnavalı 5, 62
  Körfezi 4, 85, 99, 142
  Müzesi 69
Napolyon 118
National Otel 104
Naumburg 4, 61, 101, 142
Nausicaa 97
nağme 122, 131, 135, 137, 138
Neuthum 52
nevralji 1
Nice 61, 143
Nietzsche 1-5, 7-14, 17, 19, 21-25, 27, 29, 33-41, 43-49, 51-59, 61, 62, 64-67, 69-71, 73-80, 82-91, 93-97, 99, 101-103, 107-109, 112-129, 131, 133-135, 137-139, 141-144
  babasının cenazesi 116
  defterleri 17, 19, 54, 86, 121
  epifanileri 101, 112, 113, 114, 115, 118
  felsefesi 3, 54, 55, 73, 75, 113, 144
  kız kardeşi 41, 101, 144
  mektupları 41, 56, 66, 107
  Nietzscheci güç istenci bkz.güç istenci
  otobiyografik notlar 67, 76, 115, 121
  Rée ile arkadaşlığı 8, 12, 34, 76, 79
  sonsuz dönüş 92, 133, 134, 135, 138, 139
  Wagner ile arkadaşlığı 36, 40, 52, 55, 57
Nietzsche au miroir de sa graphie (Elyazısının ışığında Nietzsche) 21
Nietzsche, Elisabeth 101, 144
nihilist 135, 137
nihilizm 121, 130-132, 135, 138
Nil 70

Odysseus 97, 101, 107
Orcagna (Andrea di Cione Arcangelo) 22
Overbeck, Franz 39, 48, 103

ölüm 4, 6, 50, 83, 95, 109, 116-118, 121, 124, 132-134, 142, 143
  arzusu 109, 122, 123, 130, 137
özgür tin 17, 18, 20, 46, 54, 55, 87, 89, 97, 98, 101, 127, 142, 144
özgür tinler 16-18, 41, 47, 88, 92, 99, 127
Özgür Tinler Manastırı 41
Özgür Tinliler İçin Bir Kitap 75

pagan 86
Pahlen, Isabelle von der 14, 16, 21
papaz 65, 109, 115
Parc Oteli 105, 107
Parsifal 34, 39, 40
Pascal, Blaise 15
Pater, Walter 111
  Renaissance, La 111
Pathos 97
Persler 68, 129
peygamber 36, 38, 72, 144
Pfaffers 103, 105, 106
Pforta 83, 117
Pisa 21-23
Pithécusses 96
pitoresk 20, 21
Platon 43, 55, 109, 115, 118-124, 126, 131, 132, 139
  Devlet 119, 123
  Yasalar 119, 120
Platoncu gelenek 139
Plauen Nehri 112
Pompei 61, 64, 65, 99
Posillipo 25, 26, 29, 64, 68, 143

Ulysses 111, 114
Ur-Eine (İlk-Bir) 2

üstün insan 93, 135
ütopya 33, 91, 94

Vatikan 68
Vauvenargues (Luc de Clapiers, marquis de) 15, 56
Venedik 5, 13, 21, 31, 61, 91, 118, 141
Verona 31
Vezüv 4, 9, 25, 28, 29, 31, 32, 88, 97, 99, 142
Vico Equense 61
Villa Pallavicini 20
Villa Rubinacci 27-29, 31, 37, 38, 41-47, 51, 76, 88, 98, 99, 102, 128, 142
Vittoria Oteli 27, 31, 33, 34, 35, 36, 37
Voltaire (François-Marie Arouet) 3, 39, 43, 44
XIV. Louis'nin Yüzyılı 43

Wagner, (Wilhelm) Richard 2, 4, 8, 13, 27, 28, 3141, 49, 52, 53, 55, 57, 78, 81, 95, 96, 141, 142
Maestro 33, 34, 37, 38, 53, 142
Wagner, Cosima 7, 28, 31-35, 37, 38, 49, 53, 55, 56-58, 78
Wagnerci 1-4, 17, 20, 53-55, 57, 73, 75, 76, 78, 80, 87, 101
Weimar 45, 73, 143
Woolf, Virginia 111

Yehuda 78
Yeni Ahit 44, 112
yeraltı 5, 97, 113
Yunan 40, 46, 47, 53, 64, 78, 97
akademisi 95
araştırmaları 74
bilgeliği 17
kolonileri 64
kültürü 45, 64, 109, 143
medeniyeti 45, 79
tragedyası 1, 2
Yunanca 69
Yunanlı 8, 55, 79, 81, 87, 94, 96, 142

Zadig 43
Zamana Aykırı Bakışlar 13, 33, 34, 38, 42, 44, 52-54, 73
Zerdüşt 5, 54, 56, 69, 88-98, 127, 129-138, 144
Zeus 95
Zürih 34, 143

1876 Sonbaharı: Basel'de genç bir filoloji profesörü olan Nietzsche arkadaşı Malwida von Meysenburg'un daveti üzerine Sorrento'ya gider. Güneye yaptığı bu ilk seyahat hayatının ve felsefesinin gidişatını değiştirecek bir keşfe dönüşür. Wagner'in izinde Alman kültürünü yenileme çabaları son bulur: *Tragedya'nın Doğuşu*'nun (1872) yazarında bir değişim baş gösterir.

Paolo D'Iorio, bu değişimin seyrini kaleme alıyor. Nietzsche'nin, arkadaşı Paul Rée ve Albert Brenner'le beraber yaptıkları okumalar, tartışmalar, gezintiler ve keşifleri anlatan yazar, filozofun yaratıcı atılımını körükleyen bu neşeli ve samimi sosyalliği bize yeniden yaşatıyor.

Nietzsche Voltaire'e adadığı *İnsanca, Pek İnsanca* kitabının redaksiyonuna Sorrento'da girişir. Aforizmalardan oluşan bu ilk eseri, onun olgunluk döneminin de başlangıcı sayılır. Bu seyahatin ardından, Basel'deki kürsüsünü bırakacak, güneyde yaşadıklarının etkisi altında, İsviçre, Fransa ve İtalya'da gezgin bir filozof yaşantısı sürmeye başlayacaktır.

Paolo D'Iorio, Institut des Textes et Manuscrits Modernes'de (CNRS/ENS, Paris) araştırmacıdır. Nietzsche uzmanı olan D'Iorio, özellikle onun sonsuz dönüş düşüncesi üzerine çalışmıştır. Almanca Nietzsche referanslarının elektronik versiyonunu ve Nietzche'nin elyazmalarının tıpkı basımını yayımlamış, Fransa'daki Pléiade baskısına katkıda bulunmuştur.

9 786053 326052

KDV dahil fiyatı
20 TL